Özgür İnsan

aylık dergi

bunalımın gölgesinde

parlementer rejim ve partilerüstü hükümet

CHPnin vardığı nokta

sayı 7
aralık 1972

karikatürlerle

SAĞ İKTİDAR
SOL MUHALEFET

ÖZGÜR İNSAN'ın bu sayısında

Ön kapak düzeni — Fahri Karagözoğlu

ÖZGÜR İNSAN

AYLIK DERGİ - 1 / Aralık / 1972 Yıl: 1 Sayı: 7

Özgür İnsan Gazetecilik Matbaacılık ve Ticaret A. Ş. adına:

Sahibi ve Sorumlu Müdürü : ÖNDER SAV

Yönetim yeri:
Esat Cad. 57/8
Küçükesat - Ankara

Tel : 17 14 85

Haberleşme adresi:
P. K. 46
Küçükesat - Ankara

Basıldığı yer: BİLGİ BASIMEVİ

İlân tarifesi:
Tek Sütun santimi 50 TL.
Tam Sayfa ilân 2000 TL.
Arka Kapak iç sayfa 3000 TL.

ÖZGÜR İNSAN'A ABONE OLMAK İÇİN:

Bir yıllık Abone bedeli olan 50 TL. nı bulunduğunuz yerin PTT şubesinden Önder Sav 10078395 sayılı hesaba POSTA ÇEKİ ile göndermeniz ve adınız, soyadınızla birlikte açık adresinizi, hangi sayıdan itibaren abone olmak istediğinizi adresimize iletmeniz gerekmektedir.

Sevgili ÖZGÜR İNSAN Okurları

Elinizde ÖZGÜR İNSAN'ın yedinci sayısı var. Özelliği 1972 yılının sonuncu sayısı olması. Bir başka deyişle ÖZGÜR İNSAN, takvimde birinci yılı, kendi yaşamında yedinci ayını tamamladı. Yaşamının bu ilk yedi aylık bölümünde okuyucularının ÖZGÜR İNSAN'a gösterdiği ilgi eksilmeden sürdü. Bunda, dergimize her türlü olanaklarıyla yardım eden okuyucularımızın büyük payı var. Eksilmeyen ilginin bu bütünleşmenin sonucu olduğunu biliyoruz.

•
• •

Bu sayının özelliği, bir yerde özellik olmaktan çıkan yanı; dört yeni yazar ve bir karikatürcünün daha ÖZGÜR İNSAN'a katılmış olması. Önümüzdeki sayılarda bunlara; yazıları, incelemeleri, çizgileriyle yeni yeni adların katılacağını, şimdiden söyleyebiliriz.

ÖZGÜR İNSAN'ın bu sayısı, iç politikanın her yönden yoğunlaştığı bir dönemde hazırlandı ve çıktı. Bu bakımdan, iç siyasal olaylarımız ve sorunlarımız üzerine eğilen yazı ve haberler derginin ağırlığını teşkil ediyor. Bu sayısı ile ÖZGÜR İNSAN, aylık dergi anlayışına daha dinamik ve olayları yakından izleyen aktüel bir anlayışın yerleşebileceğini de gösterdi. Bu sayımızda «Başyazı»nın altındaki imza değişti. İlk altı sayı aralıksız başyazımızı yazan Bülent Ecevit'in yerini Deniz Baykal aldı. Deniz Baykal «**Bunalımın Gölgesinde**» adlı başyazısı, Turan Güneş «**Parlamenter Rejim ve Partilerüstü Hükümet**» başlıklı yazısı ile, Ahmet N. Yücekök «**CHP'nin vardığı Nokta**» yazısı ile iç siyasal sorunlar üzerine duruyor. «**Ayın Olayları**» ise tamamen iç siyasal olayların hızlı değişim ve gelişimini yansıtıyor. Halûk Ülman, yazısında değişen dünya şartlarına dikkati çekiyor. Cahit Kayra, özellikle parasal açıdan «**1972 sonunda Türkiye'nin Ekonomik Durumu**»nu inceliyor. Gene yeni imzalardan Bozkurt Güvenç, «**Kalkınma, Çoğulculuk ve Özgürlük Üzerine**» başlığı altında temel sosyo-ekonomik sorunları güncel sorunlarımızla birlikte ele alarak inceliyor. Bunu, Beşir Hamitoğulları'nın «**Çağdaş Kapitalist Toplum ve Türkiye**» başlıklı yazısı izliyor.

Her dergimizin hem kültür/sanat bölümünün ortaklaşa bir özelliği var bu sayımızda: İlk altı sayı aralıksız Başyazımızı yazan Bülent Ecevit, bu sayımızda Amerikalı ozan **Ezra Pound** hakkında kısa bir inceleme ve üç şiir çevirisiyle çıkıyor karşınıza. Ve gene bu bölümde «**Türkiye'de Sanatçının Durumu**» başlıklı yazı ile, Metin And'ın «**Özgür İnsan ve Boş Zamanları Değerlendirme Kavramı**» üzerine ilginç yazısını bulacaksınız.

Kapakta da ilan ettiğimiz gibi bu sayımızda karikatürcülerimizin ele almak gereksinmesini duyduğu konu «**Sağ iktidar-sol muhalefet**».

•
• •

Söze ÖZGÜR İNSAN'ın, 1972 yılında ilk yedi sayısının tamamlandığını belirterek başladık. Bu, aynı zamanda dergimizin «**Birinci Cild**»i demektir. Dergimizin ilk yedi sayısı güzel bir kapak içinde ciltli olarak hazırlanıyor. Aralık ayının 15'inden itibaren ciltli ÖZGÜR İNSAN, ya da sadece ÖZGÜR İNSAN'ın cilt kapakları ödemeli olarak dergimizden sağlanabilecektir. Bu sizin ve sevdikleriniz için bir Yeni Yıl hediyesi olacaktır. ÖZGÜR İNSAN'ı başındanberi sağlayamamış olanlar ve sevdiklerini abone yapmak isteyenler (iç kapaktaki koşulları yerine getirerek) abone yapabilirler.

Saygılarımızla.

ÖZGÜR İNSAN

Bunalımın Gölgesinde

Deniz BAYKAL

Nasıl oldu da birbirimizin gözlerine bakamaz hale geldik? Ülkemizin bereketli topraklarında, güneşli havasında bu korku zakkumları, kuşkunun ısırgan otları nereden yeşerdi? Sevginin yerini nefret, saygının yerini ihanet ne kadar da kolayca alabildi? Güven doluyduk, umutluyduk; şimdi ürkek, tedirgin insanlar arasında yaşıyoruz. Bu korkular kuşkular, nefretler, hergün tonlarca siyah matbaa mürekkebi halinde, yüzlerce kilowa saatlik spiker sesi biçiminde bütün ülkeye yayılıyor. Her geçen gün birbirimizden biraz daha uzaklaşıyoruz.

Galiba herşey, Batı Dünyasındaki 1968 Mayıs Hareketlerinin ölü dalgalarıyla, El Fetih gerillacılığının Türkiye koşulları içinde birleşmesiyle başladı.

1960 deneyi ile hipnotize olmamış, disiplinli bir devlet yönetiminin, güçlü bir iktidarı çözümleyebileceği nitelikte sorunlardı bunlar. Bu niteliği de hiç değişmedi. İktidar, ha reketsizliğini çok özel bir hükümet etme anlayışıyla maskeleyerek, tehdhiş olaylarını tasvi etmediğini söylemekle yetiniyordu. Bu anlayışa göre hükümet, kendisini ülkenin huzu ve güvenini sağlamaktan değil, kanunları uygulamaktan sorumlu sayıyordu. Sonund da Ticaret Kanununu ihlâl etmediği halde niçin iflas ettiğine şaşan tüccarın durumun düştü

Ana Muhalefet Partisi olaylar karşısında kesin tutum takınmakta gecikmemişti. Gençliğe olan geleneksel bağlılığı ile hukuk devletine ve iç barışa olan saygısı arasında b seçme yapmak zorunluluğu ortaya çıkınca, daha tedhiş uygulamalarının henüz görü mediği bir dönemde, 1968 Kasımında «...**bu türlü davranış ve eylemlerle birlik o**

mayacağını» açıkladı. Daha sonraları bir genel suçlama kampanyasının öncülüğünü yapacak olan bazı kimseler, CHP'nin bu kararını yadırgamışlardı. Ama Parti, Genel Merkezi ve bütün ülkeye yaygın örgütüyle, anarşi olaylarının karşısında yer aldı.

Bırakınız partileri, toplum, bu olayların karşısındaydı. Büyük umutlarla kendilerine koşan tedhişçi gençlere, köylüler ve işçiler ellerini vermediler. Kısa sürede hareketin önündeki bütün kapılar kapanmış, bütün perdeler indirilmişti. Artık toplumun önemli kesimlerinin desteğini, onayını yitirmiş, çıplak bir güç birikimi sözkonusuydu. Toplumun ve devletin gücü karşısında boyun eğmeye mahkûm, bir çıplak güç birikimi. Talihsizlik, bir yönüyle de, yöneticilerin, 1960 kompleksi içinde, toplumun ve devletin gücünü harekete geçirmekte yetersiz kalışlarındadır.

Bugün Türkiye bir iç güvenlik ve anarşi tehlikesi altında değildir. Tedhişçilik hareketi, zaman zaman girişilen gösterişli eylemlerle son umutsuz direnişini vermektedir. Bundan böyle herkes, demokratik hukuk devleti ilkeleri içinde siyasal mücadele yapmak gereğini öğrenecektir. Toplum, siyasal tedhiş yöntemlerini vicdanında ve bilincinde mahkûm etmiştir. Türkiye anarşiyi ve tedhişçiliği yenmiştir.

Şimdi karşımızda, en az onun kadar önemli bir başka tehlike var. Yeni bir tehdidin ağları çevremizde örülüyor. Farkına varmadan bir bataklığa doğru itiliyoruz.

Bu yeni tehdidi yaratanların ellerinde, silâhları, plastik bombaları, sırtlarında parkaları yoktur. Yeraltı örgütleriyle bağlantılı oldukları, ülkeyi parçalamak gibi bir amaçla hareket ettikleri de söylenemez. Hepsi de saygıdeğer kişilerdir. Vatanseverdirler. İyiniyetlidirler. Yalnız kullandıkları silâh hiç bir sabotajcının bombasıyla ölçülemeyecek kadar tahrip edicidir: yaygın belirsiz suçlamalar yoluyla bir kollektif güvensizlik ve kuşku ortamı yaratırlar.

İnsanları suçlarlar, yargı organlarını suçlarlar, üniversiteleri suçlarlar, siyasal partileri suçlarlar. Kendileri gibi düşünmeyi reddettikleri için, insan haklarına saygılı oldukları için, demokratik haklarını kullanmaya kararlı oldukları için, suçlarlar.

Bir kollektif güvensizlik ve kuşku ortamı yaratarak huzurun sağlanamayacağını düşünmeden, temel devlet kuruluşlarını bir suçluluk duygusuna ve manevi çöküntüye itmenin doğuracağı sarsıntıları dikkate almadan suçlarlar. Aynı bütünün birbirine «mecbur» parçaları olduğumuzu unutarak suçlarlar.

Sanki kuşkuyla, güvensizlikle, suçlamayla barış ve bütünleşme sağlanabilirmiş gibi, dünyada bu yöntemler, cadı avcılığından, Dachau kampından, St. Barthelmy katliamında, McCharty çılgınlığından, yıkıntıdan, çöküntüden başka bir sonuç vermiş gibi suçlarlar.

Sonunda herkesin birbirinden kuşku duyduğu, kime ve neye güveneceğini bilemediği öyle bir ortam yaratılır ki, suçlanmamak için siz de suçlamak zorunda kalırsınız.

Ülkemizi, böyle bir şeytan taşlama ilkelliğine düşmekten bir an önce kurtarmak gerekir.

Bunalım kendine özgü mantığı ve vicdanı ile birlikte oluşur. Bunalımın mantığı, nedensellik ilişkisine; vicdanı, insanların suçsuzluğuna, iyi niyetine

dayanmaz. Bunalım dönemlerinde inançlar baskı altındadır, alışılmış kurallar baskı altındadır. Sizin gibi düşünmeyen insanların görüşlerini söyleme özgürlüğünü savunmak bir kahramanlık haline gelir.

Bunalımlar kendi kendilerini sürdürme eğilimindedir. Çünkü, bunalıma son vermek, çoğu zaman, bunalımın özel koşulları içinde iktidara gelmiş olan yöneticilerin tutumuna bağlıdır.

Hiçbir anarşik olay, resmi ağızlarca yürütülen bir toplu suçlama kampanyası kadar ulusal bütünlüğümüzü sarsamaz. İşin asıl şaşılacak yönü, kuşku tohumları ekerek, insanları toplumun dışına iterek bütünleşmeyi sağlamanın mümkün olacağını düşünmek, bunu bir huzur reçetesi olarak sunmaktır. 12 Mart öncesinin anarşi olaylarına adı karışmış bazı politikacıların, bugünkü yaygın suçlama kampanyasının da arkasında yer almaları, acaba yalnız bir rastlantı sonucu mudur?

Bu bir sahte bunalımdır. Bu bunalım, Meclis kürsülerinde, radyolarda ve gazetelerde yaratılır. Surların ötesi aydınlıktır. Halkın, korkusu yoktur, umudu vardır. Kuşkusu yoktur, güveni vardır. Bunalımı yoktur, sorunları vardır.

Bu yıl ürün iyi oldu. Orta Anadolu yaylasının buğdayını silolar almıyor. Çukurova'da, Ege'de, pamuğu tarladan toplayıp kaldırmak bir sorun oldu. Tarihin ilk çağlarından beri nice uygarlıkları beslemiş olan Anadolu toprağı, bereketini bir defa daha önümüze serdi. Bu yıl, topraktan daha çok ürün almayı başardık. Şimdi karşımızda şu soru var: Toprakta yaşayan insana daha çok tatmin edebildik mi? Ürün iyidir ama fiyatlar maliyetler nasıldır? Kredileri kimler almaktadır? Pazarlama olanakları sağlanmış mıdır? Hiç kuşkusuz toprakta yaşayan milyonlarca insanın hayat çizgisi,hiç bir teknokratın soyutlamasına terkedilemez. Bunun cevabını toprakta yaşayan insanın kendisi verecektir.

Toprağın reddettiği insanların kimisi yurt dışında, kimisi büyük kentlerin çevresinde, özlemleri ile yoksunlukları arasındaki gerilimi vekarla taşıyorlar.

Bürokratik bir planlama mekanizmasının anonim çarklarıyla ya da tüccar, tefeci ve fiyat kıskacını kullanan özel sanayici kanalıyla yerlerinden yurtlarından savrulmuş milyonlarca insan, toplumun kendilerine vereceği yeri, yapacağı teklifi bekliyor.

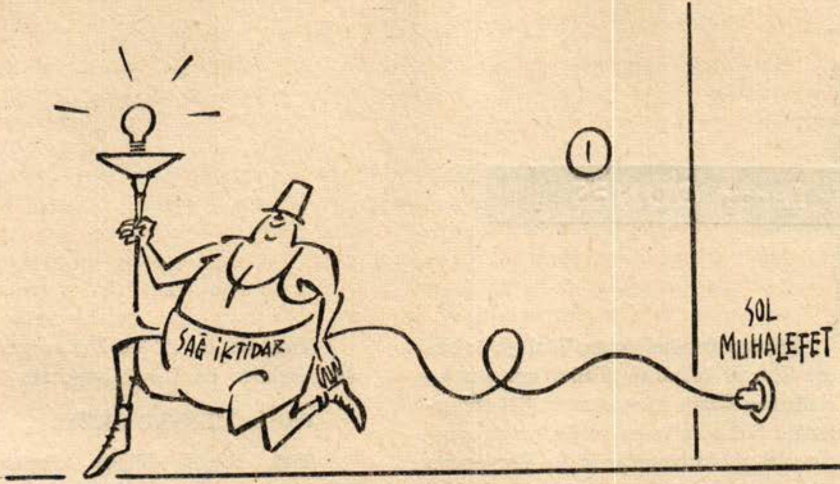
22 yıl sonra Ortak Pazar içindeki ülkemizin yöneticileri, gecekondu okullarının üçlü eğitiminde, hecelemeyi, saymayı öğreniyorlar.

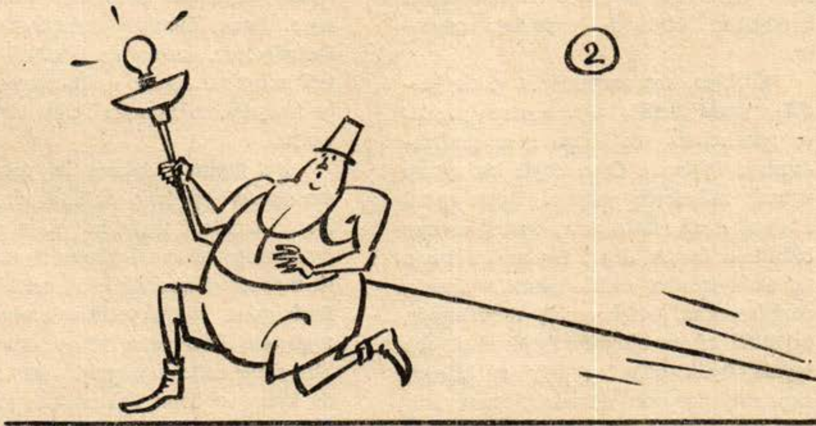
Kısacası halkımız, bugün, tarlasında, tezgahında, masası başında ya da işsiz, kendisini çevreleyen güçlükleri, görgülü bir tebessümle göğüslüyor. Halk nasıl tedhiş olaylarının içine sokulamamışsa, bunalımın da içine sokulamamıştır. Tedhişçiliğe boyun eğmeyen halk, korkuya da esir olmamıştır.

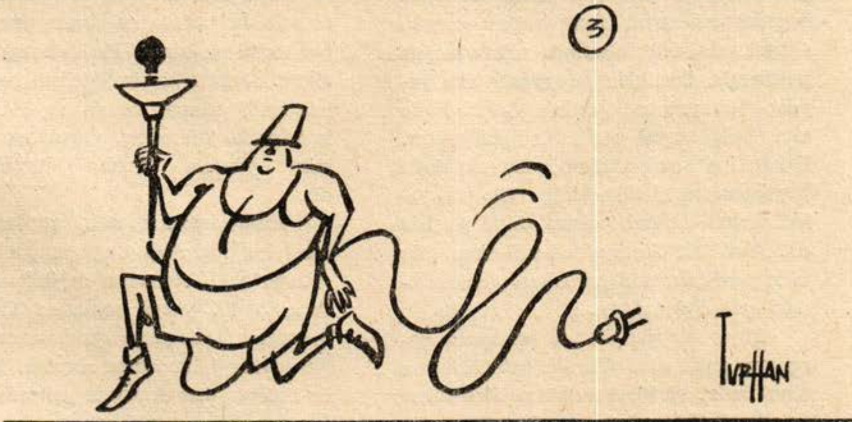

Tedhişçilik karşısında özgürlüğümüzü savunuyorduk, şimdi onu umacılara bırakacak değiliz.

Bunalımın alacakaranlığındaki gölge oyunlarıdır bunlar. Halkın ışığı vurunca, herkes gerçek boyutlarıyla ortaya çıkacaktır.

1
SAĞ İKTİDAR
SOL
MUHALEFET

2

3
TURHAN

Parlamenter Rejim ve Partilerüstü Hükümet

Turan GÜNEŞ

Nedendir bilmiyorum, Türkiye'de birçok siyasal bilim ve Kamu hukuku terimlerine, bütün dünyanın verdiği anlamlardan farklı anlamlar verilir, ya da mevcut olmayan kavramlar icat edilir; ondan sonra da bunlar üzerinde de ciddi ciddi konuşulur, birtakım sonuçlar çıkarılır.

Örneğin, son zamanlarda **«kitle partisi»**, **«sınıf partisi»** diye ayırım yapıldı ve partilerimiz de buna göre sınıflandırmaya başlandı. Oysa böyle bir ayırım siyasal bilimlerde yoktur. Böyle parti nitelendirmesi vardır ama, bu iki kavram birbirinin karşıtı değil, tersine birbirinin tamamlayıcısıdır. **«Kitle partisi»** demek, derinlemesine, genişlemesine örgütlenmiş, örgütleri sıkıca birbirine bağlanmış. çok sayıda üyesi olan ve böylece kitleleri kapsamış olan parti demektir. Bunun karşısında **«Kadro partileri»** vardır. Bunların örgütlenmesi zayıf, örgüt bağları gevşek, siyasal şahsiyetler etrafında mihverlenmiş partilerdir. Partilerin bünyesine göre yapılan bu ayırımın, partinin doktrini ve hitap ettiği sosyal sınıfla bir ilgisi yoktur. Fakat, işçi sınıfına hitap eden partilerin hepsi geniş kitleleri kapsadığı için, sosyalist olsun, komünist olsun **«kitle partisiâ** dir. Artık siz Türkiye'de bazılarının «Biz uitle partisiyiz, sınıf partisiyiz» demelerindeki garipliği anlayın.

Böyle bir gariplik de yazımızın konusunu teşkil eden **«Partilerüstü hükümet»** kavramıdır. 12 Mart muhtırasından sonra kurulan hükümetlerin partilerüstü nitelikte olduğu söylenmekte, öte yandan da ülkemizde parlamenter rejimin mevcudiyetinden söz edilmektedir.

Yazımda bu iki deyimi ve aralarındaki ilişkileri incelemek istiyorum.

PARLAMENTER REJİM

Türk siyasal dilinde **«Parlamenter rejim»** deyimini gelişigüzel kullanmaktayız. Bazen bununla demokratik rejimi kastediyoruz. bazen de Meclisli sistemleri anlıyoruz. Oysa **«parlamenter rejim»** in Anayasa hukukunda belirli bir anlamı vardır.

Bu deyim hükümet ile parlamento arasındaki ilişkilerin türünü ifade eden bir sistemden ibarettir. Bilindiği gibi parlamenter sistem İngiltere siyasal tarihi ile beraber gelişen bir hükümet biçimidir. Başlangıçta bütün yetkiler kralın elinde toplanmış iken yavaş yavaş yasama yetkisi parlamentoya geçmiş, yürütme işleri de krala ve onun bakanlarına kalmıştır. Bu bakanları iş başında uzaklaştırma olanağı da burada anlatmam gerekmeyen bir tarihi gelişimle Parlamentoya verilmiştir. Demek ki bir Meclisin çoğunluğu istemediği zaman bakan veya bakanlar iş başında kalmazlar. Güvenoyu dediğimiz yöntem bunun düzenlenmesidir.

Parlamentonun nasıl seçileceği sorunu ise doğrudan doğruya parlamenter sisteme bağlı bir sorun değildir. Bu parlamento 19. yüzyıl sonlarına kadar olduğu gibi hiç de genel oya dayanmayabilir. Ne varki, parlamenter sistemin gelişmesi ile beraber demokrasi de gelişmiş olduğu için meclisler genel oya dayanır olmuşlar, böylece de parlamenter rejim. parlamenter demokrasiye yada demokratik parlamenter rejime dönüşmüştür.

PARLAMENTER HÜKÜMET

Şimdi bugünkü parlamenter hükümetin niteliğini teferruata kaçmadan, genel olarak Başbakan ve onun teklifi ile bakanlar kurulunu Devlet Bakanı tayin eder, böylece de bunlar görevlerine başlamış olurlar. Fakat bunların çalışmalarını sürdürebilmeleri için parlamentonun desteğine ihtiyacı vardır. Parlamento kendilerini istemeyeceği gibi, uygulayacakları politikanın gereği olan kanunları da kabul etmeyebilirler. Bu nedenle meclisin güvenine sahip olup olmadıkları bilinmelidir. Hükümet programının mecliste okunması, oylanması bu zorunluluktan doğar. Anayasalar da bu zorunluluğu düzenlemişlerdir. Demek ki. hükümetler ancak parlamertonun çoğunluğuna dayanıyorlarsa iş başında kalabiliyorlar. Böyle olunca da parlamenter Hükümet parlamento çoğunluğunun hükümeti oluyor.

Zamanımızda meclisler partili üyelerden kurulu parti gruplarından oluşuyor. Partiler seçmenlerin önüne belirli programlar ve adayları ile çıkmaktadır. Partilerden biri çoğunluğu aldığı zaman, parti disiplini karşısında o partinin liderinin Başbakan olması artık fiili zorunluk olmaktadır. Tabiî, hukuk açısından Devlet Başkanı başka bir kişiyi Başbakanlığa getirebilir. Ama o çoğunluğu alamayacağı için bu olanaksız bir tayin olacaktır.

O halde, seçimleri kazanmış olan bir partinin hükümeti, gerçekte artık, parlamento tarafından düşürülemez oluyor. Milletvekilleri parti disiplini gereği onu desteklemek zorunda kalıyorlar.

Bizde böyle şeyler garip karşılanır. Parti Liderinin Başbakan olarak kendi partisinin Milletvekillerini disiplin içinde tutması, onların bağımsızlığını, etkisini azaltıcı gibi görünür. Ülkeyi Meclis mi idare edecek, parti mi idare edecek gibi sözleri çok işitiriz. Oysa bu demokrasinin gereğidir. Vatandaş bir partiye çoğunlukla oy vermiştir, iktidara getirmiştir. Bir sonraki seçimlerde bu iktidarın hesabı sorulacaktır. Milletvekillerinin diledikleri gibi hareket etmesi demek, bu sorumluluğun kaybolması demektir. Parlamento üyesi bugün vardır, yarın yoktur. Seçmen ona siyasi açıdan nasıl hesap sorsun? Oysa parti, devamlı olarak seçmenin önündedir.

Milletvekillerinin, bağımsız hareket etmesi o kadar özenilecek bir şey değildir. Tecrübeler göstermiştir ki, bağımsız milletvekilleri çeşitli yollarla en kolay **«İkna edilen»** milletvekilleridir. 1961 - 1965 arası Türkiye'de bağımsızlar desteği ile kurulan hükümetlerin desteklenmesi için kulislerde neler döndüğü anlatılmakla bitmez.

Özet olarak, çoğunluk partisi tek başına hükümet kuruyor ve bu hükümet de parlamento çoğunluğu yoluyla lideri ile beraber seçmen önünde sorumlu oluyor. Zaten İngiltere'de demokratik parlamanter sisteme **«sorumlu hükümet sistemi»** adını verirler. İki partili devletlerde seçim gerçekte iki başbakan adayı arasında bir plebisit sayılır.

KOALİSYON HÜKÜMETİ

İkiden çok partinin bulunduğu ülkelerde her zaman durum bu kadar açık seçik belli olmaz. Hiçbir parti Mecliste çoğunluğu almayabilir. Anayasa hukukunda buna **«belirsiz çoğunluk»** adını veriyoruz. Çünkü, hangi partilerin bir araya gelip çoğunluk yapabileceği belirsizdir. Böyle olunca kabinenin kurulmasında Devlet Başkanının rolü yeniden kendini gösterebilir. Mecliste çoğunluğu sağlayacak bir Başbakan bulmak, partilerarası Anlaşmaları kolaylaştırmak onun görevidir. Bunun için de ilgililerle görüşmek, onların düşüncelerini almak gerekir.

Böylece ortaya çıkan hükümetlere **«koalisyon hükümetleri»** adını veriyoruz. Koalisyon birleşme demek olduğuna göre, burada partilerin birleşmesi ile meydana gelen hükümetler anlaşılıyor. Koalisyon hükümetlerinde buna katılan partilerin hepsinden Bakan alınır. Bu nedenle çoğu kez gözler bu noktaya takılır. Bu kabil hükümetlerin ana niteliği bu değildir, Mecliste dayandıkları çoğunluğun birden fazla partiye dayanmasıdır. Diğer bir deyişle parlamenter kabinenin, Meclis çoğunluğuna dayanma kuralı gene yü-

rürlüktedir. Hükümette çeşitli partilerden bakanlar bulunması sadece bu kuralın fiili bir sonucudur. Çünkü partiler, iktidar faaliyetlerine katılmak ve ona yön vermek isterler. Ama kabineye Bakan vermeden, bir partinin hükümeti desteklemesi mümkündür ve nadir de olsa görülmüştür. Bu halde de gene koalisyondan söz edilmesi yanlış değildir. Koalisyon halinde olan parlamentodaki çoğunluktur.

Koalisyon hükümetlerinin sorumluluğunu gene ona katılan veya destekleyen partiler taşırlar. Bu nedenle hükümet programı onların ortak görüş sahibi oldukları konuların saptanması ve çeşitli meselelerde görüşlerinin karşılıklı tavizlerle yaklaştırılması ile oluşur. Her partinin önem verdiği konular farklı olabileceğinden Bakanlıklar da ona göre bölüşülebilir. Partilerin aralarında anlaşabilecekleri noktaların sınırlı olması, ya da yeni çıkacak bir sorunda anlaşmazlık doğabilmesi nedeniyle koalisyon hükümetlerinin ömrü kısa olabilir. Anlaşmayı bir seçimden bir seçime sürdürmeleri de mümkündür. Federal Almanya'da son seçime kadar durum bu olmuştur.

Bu anlaşmaların ortaya koyduğu programın gerektirdiği konular Parlamento çoğunluğunun kefaleti altındadır. Anlaşma içi kanunların Mecliste reddedilmesi, ya da başka doğrultuya çekilmesi mümkün değildir. Çünkü, tekrar edeyim hükümet programı parlemento çoğunluğunu temsil eden partilerin kabul ettikleri görüşlere dayanır.

MİLLİ KOALİSYONLAR

Bu çeşit koalisyonlara kısaca değineceğim: Bunun da prensipleri ötekilerle birdir. Tek farkı hükümetin bütün partilerce desteklenmesidir. Böyle bir durum ancak pek olağanüstü hallerde söz konusu olabilir. Çünkü, partilerin hepsinin geniş bir program üzerinde tavizlerle de olsa birleşmeleri mümkün değildir. Bu nedenle milli Koalisyonlar toplumun tümü tarafından çok önemli sayılan ve çözüm yollarında da anlaşmazlık bulunmayan sorunların çözümlenmesi için kurulur. Bunun tipik örneği savaş halidir.

PARTİLERÜSTÜ HÜKÜMET

12 Marttan bu yana meydana çıkan «**partilerüstü hükümetler**»i parlamenter rejimin temel kuralları ile karşılaştırabilmek için bu kavramı ortaya atanların ileri sürdükleri nitelikleri gözden geçirmek gerek.

Onların anlayışına göre, bu bir koalisyon değildir. Yani, Partiler arasında bir anlaşma ürünü olarak ortaya çıkmamıştır. İcraatından partiler sorumlu değildir. Bakanlar da partileri temsil etmezler.

Gerek Erim, gerek Melen hükümetleri zamanında Mecliste programlar okunup görüşüldüğü zaman parti sözcüleri de bu nitelikleri belirtmişler ve hükümetin sevkedeceği kanun tasarıları hakkında da serbest bulunduklarını söylemişlerdir. Son olarak CHP'nin Bakanlarının kabineden çekilmesinden sonra AP bu hükümetten sorumlu olmadığını gene de ilan etmiştir.

Şimdi şu gariplik içinde bulunuyoruz: Hükümet –parlamenter rejimde olduğumuza göre– Meclis çoğunluğuna dayanıyor. O halde çoğunluğun görüşünün hükümet politikası olması, yahut başka bir deyimle hükümet politikası ile çoğunluk politikasının eş anlam taşıması, aynı doğrultuda olması gerekli. Oysa partiler daha başlangıçta bu hükümetten biz sorumlu değiliz, getireceği Kanunları serbestçe inceleyeceğiz diyorlar. Böyle olunca da, parlamenter rejimde hükümetle Meclisi bağlayan zincir kopmuş oluyor, hükümetin parlamenter mahiyeti kayboluyor. Birinci ve en büyük çelişki buradadır.

Bakanlar Kurulunun güven oyundan geçmekle beraber, partileri bağlamayan bir programı var. Bu programın gerektirdiği birtakım Kanunlar da olacak. Partiler bu Kanunları kabul edeceklerine söz vermemişlerdir. O halde güvenoyunun anlamı nedir? Meclis çoğunluğunun istemediği kanunlar reddedilecek ya da çoğunluğun istemine uygun biçime girecektir. Böyle olunca da gene partilerüstü hükümet programı kalmayacaktır. Gerçekte de böyle olmaktadır. Beş yıllık plan sonuçta AP'nin istediği biçime girmiştir. Girmesi de gereklidir. Mecliste

çoğunluk onundur. Mantıksız olan, hayal ürünü olan, Parlamento çoğunluğu dışında bir politika yürüten hükümet iddiasıdır.

Bu iddiayı daha da garip hale getiren, parlamento karşısında bağımsızlığı bulunmayan ve istese de istemese de çoğunluğun doğrultusunda yürümek zorunda bulunan bir hükümetin «Reform»culuk teması ile ortaya çıkmasıdır. Parlamento çoğunluğunun istemediği bir reform nasıl yapılabilecek? Hükümet bunu Meclisten hangi gücüne dayanarak geçirebilecek? Böyle iddiaları ileri sürenler kendilerini aldatıyorlar. Ya da kamuoyunu veya diğer ilgilileri oyalıyorlar.

Partilerin. hükümetten sorumlu olamadıklarını söylemeleri de ciddiyetle bağdaşamaz. Hükümetler eylemlerinden Parlamento önünde sorumludur. Parlamento da seçmen önünde sorumludur. Meclisteki partiler ya yapılan işleri beğeniyorlar, ya da beğenmiyorlar. Beğenmiyorlarsa çoğunluk onu beğenebilir biçime sokmalıdır. Seçimlerde seçmene ne denecek? Beğenmiyorduk ama, gene de destekliyorduk denirse, seçmen: «Sende hükümet sorumluluğu değil, asıl görev sorumluluğu yok» demez mi? O halde hükümete güven oyu veren partiler o hükümetin siyasal sorumluluğundan kaçamazlar.

Bakanların partilerini temsil etmemeleri de hem asılsız bir sözdür, hem de zaten demokratik parlamenter sistemde mümkün değildir. Asılsızlık şu noktada görülüyor. CHP ayrılma kararı vermeden hükümette üç partinin bakanları vardı. Bunların tayininde partilerin büyüklüğü az çok gözönünde bulundurulmuştur. AP'den 8; CHP'den 5, MGP'den 2 bakan vardı. Demek ki az-çok partilerin büyüklüğü dikkate alınmış. partiler hükümete katılmak istenmiş.

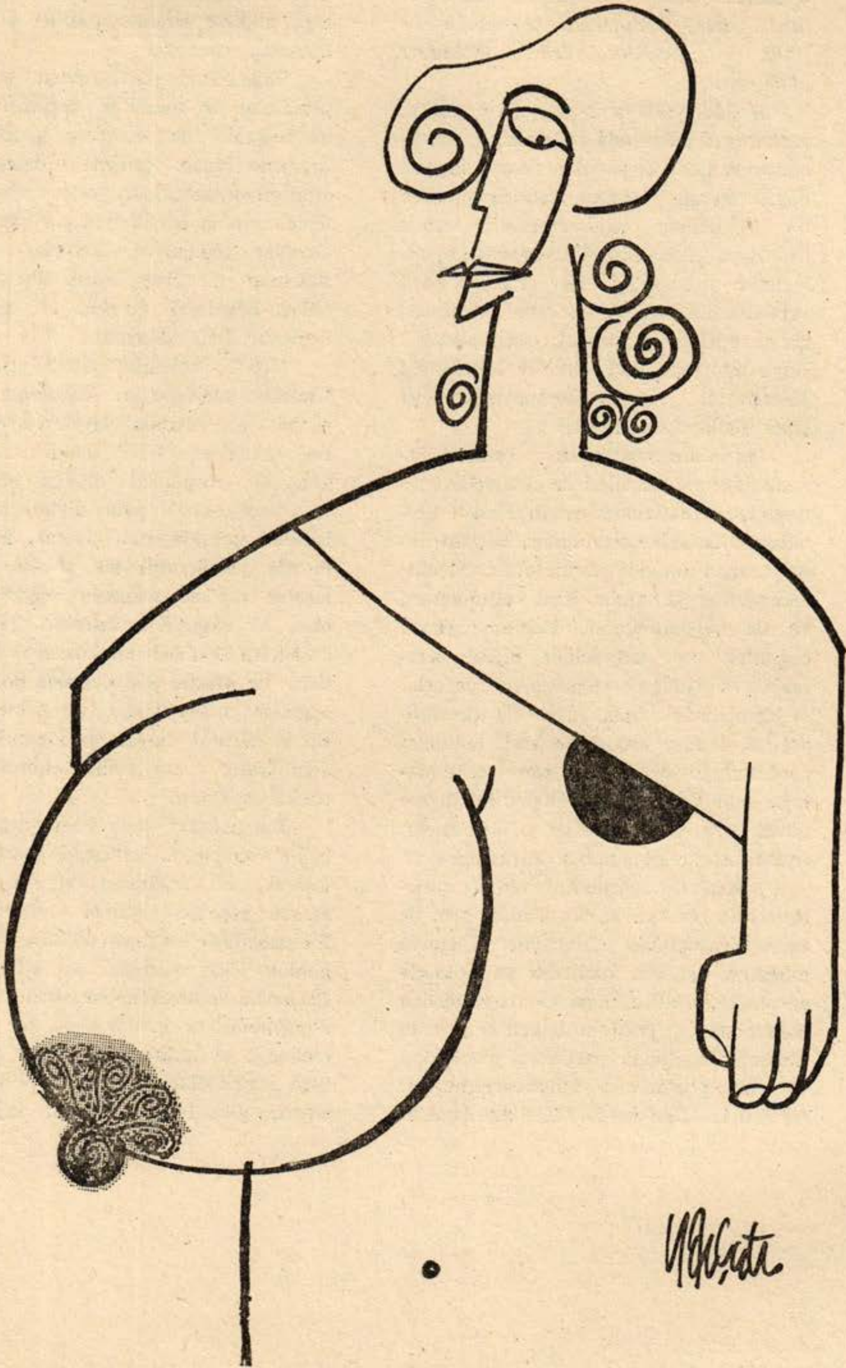
Bakanların partilerinden ayrı düşünülmesi de mümkün değildir. Çünkü bu bakanlar da seçimlere gireceklerdir. Seçmene hesap verirken hükümet icraatını mı savunacakları yoksa bunu benimsememiş olan partilerinin görüşlerini mi? Gruplar toplanıyor, kararlar alınıyor. Bakanlar da grup üyesi. Bu kararlar onları bağlamak gerekir. O zaman da bağımsızlıkları kalmaz.

CHP'li bakanlar kendi gruplarının kararları aleyhine oy kullandılar. Ama gerçek daha sonraki olaylarla aydınlandı. Bu bakanların CHP içindeki ayrı bir kanadın temsilcileri olduğu anlaşıldı.

Özet olarak şunu söyleyeyim. Parlamento çoğunluğunun siyasal doğrultusu dışında partilerüstü bir hükümet parlamenter rejimde mümkün değildir. Olsa olsa, bir slogandan ibarettir. Türkiye'de de Melen hükümeti bir koalisyon hükümetidir. Ve Meclis çoğunluğunun politikasını uygulamaktadır. Ancak kendisine verdiği isimle siyasal hayatımız açıklıktan ve demokratik sorumluluk kurallarından uzaklaşmaktadır.

Bir noktayı daha belirteyim. Bazen belirsiz çoğunluk hallerinde partiler anlaşarak, bir hükümet kuramazlar. O zaman seçimlere gitmek zorunlu olur. Bu nedenle de bir seçim hükümeti kurulur. günlük işleri yürütür. Bu işi yapacak Başbakan ve hükümetten partiler sorumlu olmayabilirler, çünkü hiç bir önemli meseleye el atılmaz. Böylesine partilerüstü demek olabilir. Ama, bu hükümetler reform gibi büyük iddialar taşımazlar.

Yalçın ÇETİN

CHP'nin Vardığı Nokta

Ahmet N. YÜCEKÖK

C.H.P. bakanlarını çekme kararı aldığı zaman elbette bir bunalım yaratma istemi ile hareket etmemişti. Tersine, uzun süreli bunalım yaratıcı bir ortamı, kısa süreli ve kolay çözüm yolu olan bir operasyonla sona erdirmek istemişti. C.H.P.nin bakanlarını sayın Melen'in **«Ecevit gibi düşünürsem memlekete yararlı işler yapamam»** sözlerine alınarak çektiğini öne sürenler ise siyaseti yalnızca kişisel bağlılıklar ve kırgınlıklar düzeyinde gören insanların mutlak yanılgısı içindeydiler.

BUNALIM MI - HUZUR MU?

C.H.P.nin bakanlarını çekip, muhalefete kayma gereğinin altında yatan gerçek şuydu: Siyaset farklı görüşlerin, farklı sosyal ve ekonomik çıkarların çekiştiği bir ortamın ürünüdür. Bu farklı görüşleri siyasal partiler temsil eder ve siyaset alanına taşırlar. Bu anlamda **«partilerüstü»** bir hükümet, **siyaset üstü** olması gereken bir hükümet olmaktadır. Yani, ayrı görüş ve anlayışı olan siyasî partilerin bu görüş ve anlayışlarıyla bağlanmamış, onların üstüne çıkabilmiş bir hükümet görüntüsü taşımaktadır. Fakat partilerin temsil ettiği siyaset ortamının üstüne çıkma çabasında olan böyle bir hükümet, siyasal farklılaşmanın ana temsilcileri olan siyasal partiler eliyle kurdurulursa tam bir siyasal keşmekeş içinde çalışmaya mahkûm edilmiş demektir.

Aynı çatı altında toparlanmış farklı eğilimler, sorunları kendi görüş ve anlayışları açısından ele alacak ve kendi programlarına uygun biçimde çözümlemeye çalışacaklardır. Hükümet içinde temsil edilen farklı görüşler birbirlerine karşı çıkacaklar, tıkanıklık, bunalım, kısır çekişmeler sürüp gidecektir. Gerçekten de son birbuçuk yıl içersinde meclislerden dişe dokunur bir şey çıkmamasının nedeni de budur.

Ayrıca böyle bir hükümet ortamında meclislere getirilmiş tasarılar üzerinde en belirleyici etken meclis çoğunluğunu elinde tutan parti ya da partiler ittifakı olacağından diğer partiler kendi görüş ve programlarına ters düşen kararlara katılmak zorunda kalacaklar, kendi anlayışlarına uymayan uygulamalara siyasal sorumluluğunu istemeyerek yükleneceklerdir.

İşte bunalım ve çalışma yetersizliği yüklü olduğuna inandığı böyle bir hükümet modelini terkederek muhalefete geçme kararını alan C.H.P., bu gerekçelere dayanarak takındığı yeni tavrı ile uzun süreli bir bunalım ortamına son verme umudunu taşımaktaydı. Beliren yeni durumla hükümet hem daha iyi anlaşan bir meclis çoğunluğuna dayanacak ve böylece daha kolay çalışma koşullarına kavuşacak, hem de C.H.P., parlamanter düzenin mutlak koşulu olan muhalefet saflarında uyarı ve denetim görevlerini yürütme olanağını kazanmış olacaktı. Olanağa geçişin bundan daha anlamlı ve huzur sağlayıcı belirtisi olabilir miydi?

C.H.P. oylarıyla meclislere gelmiş ve görevleri C.H.P. programına oy vermiş seçmenin temsilciliğini yapmak olan otuzüç parlamanter aksi kanattaydılar ki başlarında sayın İnönü olduğu halde istifalarını vererek C.H.P. saflarından ayrıldılar.

YAPISAL KRİZ - GÖRÜNTÜ KRİZİ

C.H.P.nin bakanlarını çekme kararından sonra arka arkaya gelen istifalar Türk kamu oyunda C.H.P.nin çözülmekte olduğu kanısını uyandırır gibi oldu. Hükümetten çekilme kararını izleyen günlerde

birbiri ardından gelen istifa haberleri, C.H.P.den daha önce kopmuş bulunan iki siyasî partimizin sert ve gerçek dışı demeçleri ve bir kısım basının kapkaranlık bir tablo çizmesi sonucu olayları radyolarından ve gazetelerden izleyen yurttaşların kafalarında **«C.H.P. çözülüyor mu?»** sorusu ister istemez uyanacaktı.

Fakat olaylar duruldukça C.H.P. içindeki krizin yalnızca çok üst düzeyde kalmış olduğu açıkça ortaya çıktı. Bir-iki ufak kopmanın dışında C.H.P. örgütü ve tabanı bütünlüğünü korumayı sürdürüyordu. Sayın İnönü ve diğer parlamanterlerin istifalarından sonra partiden hiç bir ciddi kopma olmaması bir yana C.H.P. nin mahallî merkezleri yeni kaydedilen üye sayısının her geçen gün arttığını ilan ediyorlardı. Örneğin koskoca İstanbul'da istifalardan sonra, binlere varan yeni katılma karşısında C.H.P.den ayrılanların tüm sayısı yalnızca elli dörttü.

Demek ki C.H.P. tabanıyla, örgütüyle, genel merkezi ve programıyla sarsıntısız ayakta durmaktaydı. C.H.P.deki krizin yapısal bir kriz olmadığı, yani doğrudan partinin bünyesinde beliren bir çözülme olmadığı o zaman anlaşıldı. **Kriz, türlü destek ve yardım ile sürdürülmeye çalışılan bir «görüntü» kriziydi.**

Siyasal tabanlarını ve C.H.P. çatısı altında tekrar seçim kazanma olanaklarını yitirmiş bir kısım parlamanter **«belki bir bildiği vardır»** diyerek sayın İnönü'nün ardından gitmiş; son siyasal kozlarını da bu son ümide yatırmışlardı.

C.H.P.den ayrılan otuz üç parlamenter gerçekten de **«görünüş»** olarak önemlice bir kopmayı temsil etmekteydiler. Fauat C.H.P.nin parlamentodaki sandalyelerin sayısını saptayan **«yapı»** ise sapsağlam bir bütün olarak duruyordu. Genel oy çarkları işletilmeye başlandığı anda da meclislerdeki bugünkü **«görüntü»** o **«yapının»** istemleri doğrultusunda değişecek ve önümüzdeki seçimler sonunda bu görüntünün **«serap»** mı **«gerçek»** mi olduğu daha iyi anlaşılacaktı.

YENİ BİR "GÖRÜNTÜ" ÇABASI

Sayın İnönü ve onu izleyenlerin partiden çekilmesiyle yeni bir görüntü yaratma çabası daha başlatıldı. C.H.P. ısrarla T.İ.P. çizgisine itilmek isteniyor ya da T.İ.P.in yerini almış parti olarak ilan ediliyordu. Gerçek. C.H.P. ise, siyasal tabanlarını yitirdikleri için «nerede hareket orada bereket» düşüncesiyle C.H.P.den ayrılan bir avuç eski partili olarak tanımlanıyordu. La Fontaine'in kargasının bile kanmayacağı bu masalı ortaya atmanın amacı C.H.P.yi meşruiyet dışı bırakmak ya da en azından yüzde üç oy alan bir parti görüntüsüne sokmaktı.

Bu masalı kuranların bilmedikleri ve belki de bilmezlikten geldikleri, suya çizgi çizmek gibi olanaksız bu çabanın Türkiye'de yürümeyeceğidir. C.H.P.ni Ecevit'in kaprislerine ve kişisel politikasına alet olmuş bir parti durumunda göstermek mümkün olmadığı gibi, C.H.P.-ni aşırı sola itme tertibi de iflasa mahkûm bir zorlamadır. Çünkü C.H.P. iddia edildiği gibi bir **«Ecevit partisi»** değildir. Ecevit, C.H.P.ni bu noktaya kadar kendi kişisel görüşleriyle değil, Türk halkının, Türk toplumunun bir kesitinin ortak arzusu sonucunda getirmiştir. Uyguladığı politika her zaman tabanıyla kurduğu diyalog sonucu oluştuğu için hiç bir harekettinde C.H.P.li kitleden ayrı düşmemiş, her ulaştığı noktaya C.H.P.nin tabanıyla birlikte yürümüştür. Bu tabanın görüş ve istemlerine dayanmadan siyaset yapmaya kalkanların ise içine düştükleri durum ortadadır.

C.H.P. ancak C.H.P.lilerin izin verdikleri ölçüde sola gidebilir. Onun için bugün Ecevit'le aşırı sol arasında hayalî bağlar kuranların ve hesaplarını buna dayandıranların, aslında C.H.P.li kitlelerle uğraştıklarını farkederek tertiplenen oyunun çıkmazını bilmeleri gerekir. **C.H.P. Ecevit'in değil; Ecevit C.H.P.nindir.**

C.H.P.NİN VARDIĞI NOKTA

C.H.P.nin bugün varmış olduğu nokta olağana geçişin hızlanmasını sağlayacak, gerekli reformların ve yasaların daha demokratik ve amacına uygun bir bi çimde çıkmasını kolaylaştıracak bir noktadır. C.H.P.nin vardığı bu noktada artık egemen olacak olan unsur bunalım değil huzurdur.

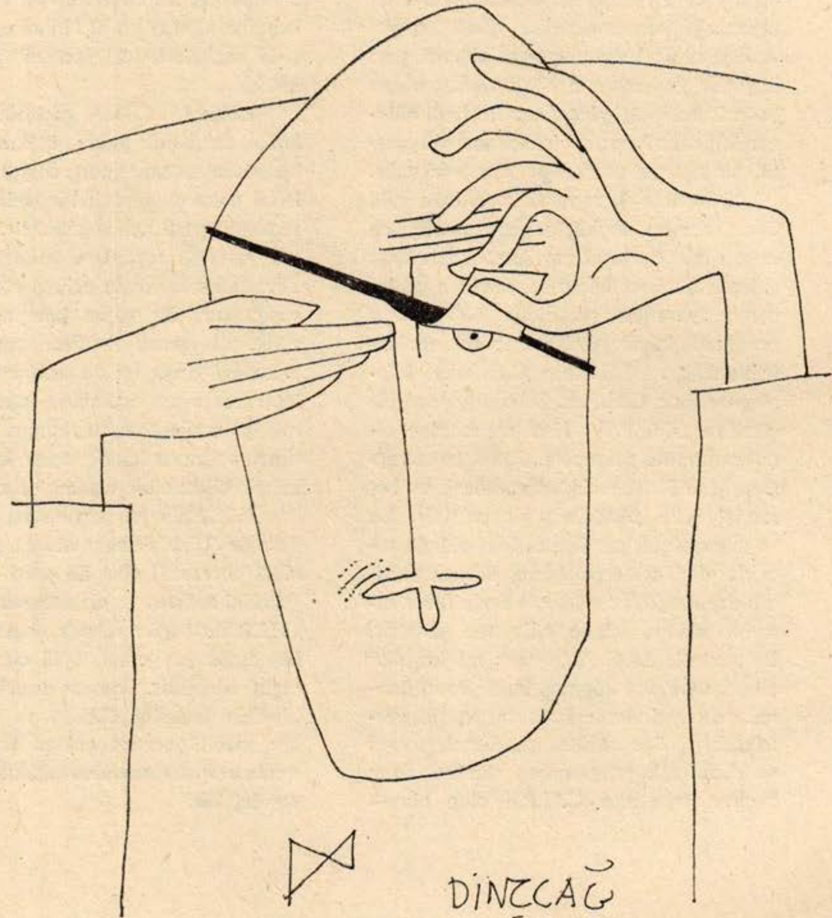
C.H.P. son kararıyla hem kendi içindeki huzuru, hem de hükümet ve parlamento içindeki huzuru sağlamıştır. Belki partiyle ilişkileri zaten tartışmalı otuz üç parlamenterini kaybetmiştir ama hem daha tutarlı olmuş, hem de seçmeninin kendisine verdiği yetkiyi en yararlı bir biçimde kullanacağı safı seçmiştir. C.H.P.nin bugün vardığı nokta, kendisini ilerde daha da güçlü kılacak ve Türk demokrasisine daha yararlı olacağı bir başka noktaya da taşıyacağa benzemektedir. Çünkü sosyal ve ekonomik kalkınmamızın giderek yeni boyutlar kazandırdığı Türk siyasal süreci önümüzdeki seçimler sonunda şimdi olduğundan daha belirgin bir biçimde çift partili bir sisteme oturacağa benzemektedir.

Dünyanın her yanında olduğu gibi Türk seçmeni de küçük parti niteliğinde ortaya çıkan siyasal partilere, oyları boşa gidecek düşüncesiyle oy vermekten çekinmekte, yaratılan psikolojik bir çekilme ortamında küçük partiler daha da ufalanmaktadırlar. M.G.P.nin C.H.P.den kopması sonucu C.H.P.de beliren yapısal bir çözülme M.G.P.yi 1969 seçimlerine oldukça umutlu sokmuştu. Fakat buna rağmen M.G.P. bu seçimlerden ancak on beş sandalye ile çıkabilmiş bir partidir. Bu ve diğer küçük partilerin almış olduğu sonuçlar da Türk seçmeninin iki ana partinin dışında kalan partilere fazla itibar etmeme eğilimi içinde olduğunu gösterir. Bu nedenle M.G.P.nin ve aynı koşullar altında A.P.den kopmuş bir D.P.nin önümüzdeki seçimlerde fazla bir varlık gösterecekleri öne sürülemez. Siyasî, sosyal ve ekonomik programının tümünü uçak kaçıran anarşistin C.H.P.li olup olmadığına dayatan CP.nin ise seçimlerde ne varlık göstereceği hiç tartışmaya değmez.

M.G.P. koparacağı kadar oyu C.H.P.-den 1969 da koparmıştır. C.P.nin ve yeni istifa edenlerin zaten önceden C.H.P. tabanında yenilmiş olmaları ve ayrılmalarının C.H.P.ni yapısal bir kriz içine sokmamış olması, C.H.P.nin bu yönden bir kayba uğramayacağının açık göstergesidir. Bu nedenle D.P., A.P.nin bir kısım oyunu kendine aktarırken C.H.P.nin en azından 1969 seçimlerindeki sonucu olması beklenebilir.

Kaldı ki C.H.P. geçirdiği değişimle halka daha çok yakın, kalkınma hızının büsbütün zorunlu kıldığı sosyal adalet ilkelerini daha da inançlı bir biçimde benimsemiş bir parti haline gelmiştir. Kalkınmanın yarattığı sorunlara daha dinamik ve duyarlı bir kadroyla eğilme olanağına kavuşmuştur. Bir seçim kampanyası sırasında çok zararlı olabilecek muhtemel bir yıpratma girişimini de seçimlerden bir yıl kadar önce son istifalarla sarsıntısız olarak gidermiş bulunmaktadır. Daha bütüncü ve huzur içinde seçim kampanyasına girebilecek bir ortama erişmiştir.

C.H.P.nin güç kazanması önümüzdeki devrede Türk demokrasisinin birbirlerinin ciddi alternatifi olan iki parti eliyle yürüyeceğini belirten en açık teminat olacaktır. C.H.P.nin bugün vardığı noktada her şey beş aşağı, beş yukarı belli olmuştur. Türtayin edecektir. Bunun dışında koparılakiye'nin kaderini C.H.P. ve A.P. ikilisi her gürültü peronu çoktan terketmiş bir trenin ardından savrulan çığlıktan başka bir şey değildir.

Değişen Dünya ve Türkiye

A. Halûk ÜLMAN

Hızla değişen ve giderek eskisinden çok başkalaşan bir dünyada yaşıyoruz.

Çok değil, bundan daha üç - beş yıl öncesine kadar, dünyada, kendilerini hemen izleyenlerden bile çok güçlü iki üstün-devlet (Birleşik Amerika ve Sovyetler Birliği) vardı ve öteki devletlerin hemen hepsi, hatta kendilerine **«tarafsız,»** **«bağlantısız»** gibi adlar verenler bile, bu ikisinden birinin ya tam yanında, ya da yakınında yer almak gereğini duyuyorlardı. Uluslararası politika bu iki üstün-devletin çıkarlarına ve tutumlarına göre biçimleniyor; bunların yanında, ya da yakınında yer alan devletler, Washington'un, ya da Moskova'nın işaretine bakmadan, hiç bir önemli girişime kalkışamıyorlardı.

Oysa bugün, dünyadaki eski **ikili-kutuplaşma** hızla parçalanmaktadır. Bunun başlıca iki nedeni vardır. Birincisi, son yıllarda ortaya ekonomik bakımdan üstün-devletlerin ikisine de meydan okumaya başlayacak güçte yeni devletler çıkmıştır. Avrupa'da Almanya, Uzak Doğu'da Japonya bunların başında gelmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti, bugün değilse bile yarın, aynı düzeye erişmeye adaydır. İkinci Dünya Savaşından sonra çok uzun bir süre Birleşik Amerika'nın peşinde giden Batı Avrupa, iki üstün-devletin arasında ezilip gitmemek için birleşmek gereğini duymakta ve bu yönde somut adımlar atmaktadır. Ortaya çıkan ve çıkmaya başlayan bu yeni güçler, eskiden yalnız Birleşik Amerika'nın ya da Sovyetler Birliği'nin yamacına sığınmaktan başka çare göremeyen dünya devletleri için yeni çekim odakları olmaktadır.

İkincisi, ilk ortaya atıldığı zaman plâtonik bir dilek gibi görünmekten öteye gidemeyen **«barış içinde birarada yaşama»** ilkesi, **çekirdekli dehşet dengesinin** yerleşip oturması sayesinde, bugün kaçınılmaz bir gerek olmuştur. Gerçi yöneticilerin her zaman ortadaki gereklere göre, en usa uygun kararları aldıkları söylenemez ama, şimdi genel bir savaşın ne denli korkunç olacağı o kadar ortadadır ki... Bu nedeni, büyük devletlerin hepsi, zaman zaman itibar yitirmesine uğramak pahasına da olsa, dünyanın çeşitli bölgelerinde çıkıp duran yerel savaşların genel bir çatışmaya yol açacak boyutlara ulaşmamasına özel bir dikkat göstermektedirler.

Anlaşmazlıklarını savaşla gideremeyenlerin, çözümü görüşmede aramaktan başka çareleri yoktur. Savaşın, genel savaşın giderek olanaksızlaşması bir yandan devletler arasında görüşerek anlaşmazlıklarını giderme eğilimini hızlandırıp çoğaltırken, öteyandan da eskiden güvendiklerini bloklar içinde arayan devletlerin bloklarına eskisi kadar istek ve inançla bağlı durmalarını önlemektedir. Burada şuna da değineyim: Çekirdekli dehşet dengesinin büyük devletleri birbirleriyle karşı karşıya gelmekten kaçınmaya yöneltmesi, bir ölçüde, blokları eskisi kadar güvenilir olmaktan da çıkarmıştır ki bunun da blokların eski peklik ve bütünlüklerini yitirmeye başlamalarında önemli payı vardır.

Somut olarak konuşmak gerekirse, son yıllarda dünyada göze çarpan yeni gelişmeler konusunda şu örnekleri sıralamak mümkündür.

20 yıllık bir düşmanlık ve çekişme döneminden sonra, bir Birleşik Amerika Başkanı Çin Halk Cumhuriyetine gitmiş ve bu iki ülke arasında diplomatik değilse bile ekonomik ve kültürel ilişkiler kurulmaya başlamıştır.

Sovyetler Birliği ile Birleşik Amerika arasında stratejik silâhların sınırlandırılması konusunda ilk anlaşmaya varılmış; Avrupa Güvenlik Konferansının toplanması, karşılıklı kuvvet indirimi gibi konular olasılık içine girmiştir. Gene bir Amerikan Başkanı, tarihte ilk defa olmak üzere, Sovyetler Birliğini ziyaret etmiştir.

Sovyetler Birliği-Batı Almanya ilişkileri düzelip yağunlaşmış; iki Almanya arasındaki ilişkiler ise önce Berlin konusunda varılan çözüm, ondan sonra da Batı Alman seçimlerinin hemen öncesinde açıklanan anlaşma ile önemli bir yumuşama dönemine girmiştir.

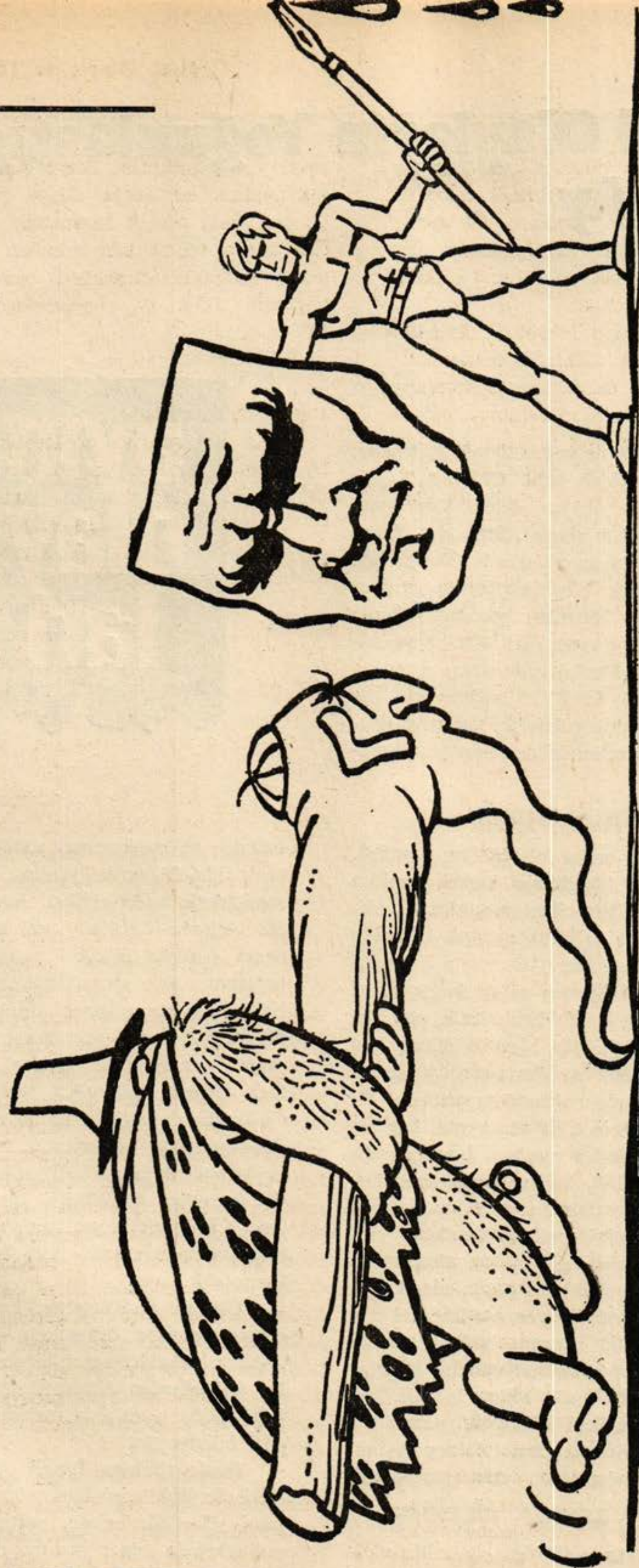
Nixon'ın Çin gezisinden sonra Japon Başbakanı da Pekin'e giderek bu ülke ile Japonya arasındaki ilişkileri düzeltmek yoluna girmiş; onun hemen ertesinde başlayan Sovyet-Japon görüşmeleri Uzak Doğu'da yeni bir ekonomik işbirliğinin ilk adımı olarak yorumlanmıştır.

Büyük devletler arasındaki bu yeni yakınlaşmalar, hiç kuşkusuz, bazı yeni pazarlıkları gerektirmiştir. Hatta, denilebilir ki, yakınlaşmalar pazarlıklar sayesinde olmuştur. Çin-Amerikan yakınlaşmasının Formoza'nın sırtından yapıldığı ortadadır. Açıkça söylenmesi bile, iki büyük devlet arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için, Formoza çok yakın bir sürede kendi kaderiyle başbaşa bırakılacaktır. Bana kalırsa, Vietnam barışını da aynı biçimde değerlendirmek gerekir. Başkan Nixon, Vietnam'a barışın gelmesini, bir seçim yatırımından çok, Uzak Doğu'da Çin'le bir **modus vivendi**'ye varmak için gerekli görmektedir. Aynı şey, Çin için de söz konusudur. Onun içindir ki, bir yandan Pekin Kuzey Vietnam'dan Washington'un isteklerine karşı daha anlayışlı olmasını dilerken, öteyandan Birleşik Amerika da aslında kendi kurup beslediği Saygon yönetimine yavaş yavaş yan çizmektedir. Sovyet-Amerikan yakınlaşması ise, ancak dünya çapında bir pazarlıkla olanak kazanabilir. Avrulılar bunun kendilerinin sırtından olabileceği endişesini ötedenberi besleyegelmişlerdir. Hâlâ da beslemektedirler... Bu nedenle olsa gerek, Ortak Pazar devletleri zirvesinden sonra, ortaya yeniden bir «Avrupa Ortak Gücü» tasarısı atılmış bulunmaktadır.

Belki çok şaşırtıcı görünebilir ama, bu gelişmelerden en önemli dersi alan ilk devlet, Kore olmuştur. Artık her koyunun kendi bacağından asılmaya başladığını gören Güney ve Kuzey Kore hükümetleri, bir pazarlık konusu olmadan ayakta durabilmek için, birbirleriyle görüşmek, hem de birleşmek üzere görüşmek gereğini duymuşlardır. Bu konuda başarı kazanabilecekler midir, bu ayrı bir sorundur. Önemli olan, değişen dünya koşullarında yeni yaklaşımlar aramak erdemini göstermiş olmalarıdır.

Gerek karşılıklı kuvvet indirimi, gerekse Avrupa Güvenlik Konferansı konularındaki tutumundan, Türkiye'nin kendi dış politika ve güvenlik sorunlarına hâlâ bloklar-içi bir çözüm aramakta olduğu anlaşılıyor. Tıpkı, nasıl bir zamanlar, gerek savunma, gerekse dış yardım için soğuk savaşın devamından yarar umuluyor idiyse... Türkiye'nin dış politikası, uzun bir süre, soğuk savaş devamlı biçimde sürecektir kanısıyla yöneltildi ve bu yüzden bloklararası gevşeme başlayınca, hazırlıksız yakalandığımız için, yeni koşullara uyulmakta büyük güçlük çekildi. Bu nedenle, Kıbrıs sorununda açıkça görüldüğü gibi, sayısız zararlara da uğradık. Şimdi ise, bloklar-içi çözülme başlamıştır ve bu nedenle ortaya çıkan sorunlara yeniden bloklar-içi çözümler aramak, bize, gereksiz yere zaman kaybettirmekten, bizi bir kez daha güç durumlara düşmek tehlikeleriyle karşı karşıya bırakmaktan öteye gidemeyecektir kanısındayım.

Bu durumda Türkiye'nin benimsemesi gerekli yeni dış politika yaklaşımı ne olmalıdır? Bu sorunun karşılığını ikinci bir yazıda vermeye çalışacağım.

Siyasal Olayların Yoğunlaştığı Bir Ay

Geçen ay da yoğun siyasal çalışmalar, çatışmalar içinde geçti. CHP'nin 3. Beş Yıllık Plan'a «hayır» demesinden sonra başlayan yoğun siyasal çatışmalar, Cumhurbaşkanı'nın aracılığıyla da giderilemedi. CHP Merkez Yönetim Kurulu partinin hükümetteki bakanları çekmesi yolunda karar aldı. Bu karar Parti Meclisine götürüldü. Parti Meclisi uzun süren görüşmelerden, sonra CHP'nin hükümetteki beş bakanını çekme yolundaki kararı onayladı. Bunun gerekçesini de kamuoyuna açıkladı.

İNÖNÜ'NÜN İSTİFASI

Bundan sonra olaylar hızla gelişti. CHP Parti Meclisi'nin kararı partiden senatör ve milletvekillerinin ayrılmaları olağan sonucunu da birlikte getirdi. Bu arada en önemli olay İsmet İnönü'nün CHP'den de milletvekilliğinden de ayrılması kararı oldu. İnönü, CHP Parti Meclisi'nin izlediği politikayı 12 Mart Muhtırası'nın getirdieği nazik koşulların sürdüğü gerekçesiyle yerinde bulmadığını açıkladı. Bu nedenle de hem CHP'den ayrıldı hem de milletvekilliğinden ayrılma kararında olduğunu bildirdi. Yalnız İnönü, milletvekilliğinden ayrılmadan önce Anayasanın 70. maddesinin kendisine tanıdığı, yani eski cumhurbaşkanlarına tanıdığı «**tabii senatör**»lük görevini sağlama alarak hareket etti. İnönü, önce Senato Başkanlığına başvurarak bu kararını bildirdi, gerekli işlemlerin yapılarak sonucunun kendisine duyurulmasını istedi. Millet Meclisi Başkanlığına verdieği dilekçeyle de milletvekilliğinden «**tabii senatör**»lük görevinin kesinleşmesinden sonra ayrılacağını bildirdi

...VE ARDINDAN GİDENLER

İnönü'nün CHP'den de milletvekilliğinden de ayrılmasının yankıları elbette geniş oldu. Olayın asıl yankısı, CHP'li bazı senatörlerle milletvekilleri arasında görüldü. Aslında CHP'nin yeni tutumundan sonra partiyle ilişkileri pamuk ipliğine bağlanmış olan senatörlerle milletvekillerinden bir kısmı İsmet İnönü'nün «**istifa**»sından bazı «**keramet**»ler olduğu sanısına ve kanısına vardılar. İnönü «elbette birşeyler biliyordu». Bu «bildikleri» de kendisini partiden ve milletvekilliğinden ayrılmaya zorluyordu. İnönü'nün istifasının bir kısım CHP milletvekillerini de ardından sürüklediği bir gerçektir. Ancak, bu gerçeğin gerekçesinin ne ölçüde tutarlı olduğu elbette ciddi bir tartışma konusudur.

CHP'nin hükümetten beş bakanını çekme kararına beş bakan da uymadı. Aslında bu beklenmeyen bir sonuç değildi. Bu bakanlardan Kodamanoğlu'nun son zamanlarda ne ölçüde partisine ters tüşüğü biliniyordu.

Devlet Bakanı İsmail Arar'ın ise, CHP ile ilişkilerini bütün bütün kestiği, parti yöneticilerine de, partinin izlediği politikaya da çoktan beri ters düştüğü bili-

nen bir gerçekti. Bu bakımdan, dış geziden döner dönmez onun da istifa eden bakanlar arasına katılması beklenmez bir sonuç değildi.

Bu arada hükümetten çekilip de partisine dönebileceği sanılanların başında Çalışma Bakanı Ali Rıza Uzuner geliyordu. Bu doğrultuda ikinci sırayı Sağlıkve Sosyal Yardım Bakanı Kemal Demir alıyordu. Bayındırlık Bakanı Mukadder Öztekin'in kalmasıyla gitmesi arasında önemli bir ayrımın olacağını ise kimse düşünmemişti. Sonuç şunu gösterdi ki, CHP'li beş bakan da Parti Meclisi kararına uy madılar, hükümetteki koltuklarından ayrılmaktansa partilerinden ayrılmayı yeğlediler.

CHP Parti Meclisi'nin kararından sonra istifa edenler için en büyük dayanak ve gerekçe de İsmet İnönü'nün partiden istifa ederken gösterdiği «gerekçe» oldu. Böylece dış görünüş bakımından partiden ayrılanlar İnönü'nün izinde oldukları izlenimini de bırakmak istediler.

«KÜÇÜK» FIRSATÇILAR

CHP Parti Meclisi'nin hükümetten beş bakanını çekmesi kararı en çok MGP'ni sinirlendirdi ve telâşlandırdı. 16 milletvekilliği ile bir bakıma «**iktidar partisi**» olma hevesine kapılan bu parti, içine düştüğü sinirliliğin ve telâşın belirtilerini kamuoyuna yansıtmakta da gecikmedi. TRT'nin Haber Merkezi ise, aşırı bir yan tutma için de MGP Başkanlık Divanı bildirilerini sayfa sayfa hem radyoların hem TV.'nin haber bültenlerinde okuttu. Bu arada «tabelâ partisi» olma niteliğini bile kazanamamış olan CP de işe karışmakta kendi yönünden «sonsuz yararlar» görmüş olmalı ki, o da söze karıştı. Bir yandan Feyzioğlu, bir yandan Kemal Satır alabildiğine bir öc alma duygusu içinde hem CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'i hem de CHP'nin yeni yöneticilerini ağır suçlamalarla karşı karşıya bıraktılar. Saldırılarını her gün yayınladıkları bildirilerle yoğunlaştırdılar. Böylece kamuoyunun dikkatlerini üzerlerinde toplayacaklarını, ilgileri çekeceklerini, sonunda da kamuoyunda «itibar» kazanabileceklerini hesapladılar.

CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, Parti Meclisi kararının açıklanmasından sonra en çok saldırıya uğrayan parti lideri oldu. Ecevit, bir yandan günlük gazetelerin ve haftalık siyasal dergilerin kendisiyle yaptıkları görüşmelere ve sordukları sorulara cevaplar veriyor, bir yandan da kısa süreler içinde içlerinden ayrıldıkları partiye ve sorumluluğu paylaştıkları arkadaşlarına inanılmaz ölçüde insafsız saldırılarda bulunarak siyasal fırsatçılığın en seçkin örneklerini verme çabası içinde görünen iki partinin MGP ile CP'nin saldırı ve suçlamalarını karşılıyordu. Bu konuda CHP ortak grubunda yaptığı ve grup kararıyla «bildiri» olarak yayınlanması kararlaştırılan son konuşması, yeni fırtınaları getirdi. MGP'li Adalet Bakanı Fehmi Alpaslan'ın Millet Meclisi'nde yaptığı gündem dışı konuşma bunun seçkin örneklerinden biri oldu.

Bütün bu çatışmalar sırasında AP cephesinde derin bir sessizlik vardı. Bu arada AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in babasının ağır hastalığı, AP Genel İdare Kurulu'nun toplanmasını da geciktirdi. AP Genel İdare Kurulu üç üst üste yaptığı uzun toplantılardan sonra bir bildiri yayınlayarak «**işi şimdilik geçiştirme**»nin yollarını arar göründü. Aslında bildirinin maddelerinde ifadesini bulan sözlerden AP'nin bugünkü hükümete katılmayı sürdürmesinde ne ölçüde isteksiz olduğunu anlamak da o kadar güç değildi. AP isteksizdi ama onun için önemli olan seçimlere kadar «vaziyetin idaresi»ydi.

AP Genel İdare Kurulu bildirisinin üzerinden bir gün geçtikten sonra Melen Hükümeti uzun süren bir toplantı yaptı. Toplantı sonunda, sadece hükümet kararının ertesi gün ilan edileceği açıklandı. Fakat, Bakanlar Kurulu toplantısını izleyen gazeteciler, körüklenmek istenen suni bunalımın sona erdiği izlenimini edindiler. **Gerçekten ertesi gün Melen hükümeti, AP Genel İdare Kurulunun tavsiyesini tutmuş, yani kendi hakkındaki kararı kendisi vermişti. Gerçekten, fiilen ve hukuken bir hükümet vardı ve istifa etmesi ya da güven oyuna gitmesi söz konusu değildi. Melen ve kabinesi iş başında kaldı. Bu karar bir bildiri ile kamuoyuna duyuruldu.**

CHP Muhalefeti Seçti

Melen Hükümeti kurulduğunda CHP, bu hükümete güvenoyu verdi. Güvenoyunu vermesinin gerekçesi şöyle özetlenebilir: CHP, «partilerüstü hükümet» modelinin uygulanmasından beklenen olumlu sonucun alınabileceği kanısında değildir. Reformların yapılması da bu modelle istenildiği ölçüde gerçekleştirilemiyecektir. Çünkü reformların yapılabilmesi ancak halk desteğinin sağlanmasıyla, halkla bütünleşerek gerçekleştirilebilir. Türkiyenin önünde bulunan en önemli sorun «olağanüstü durum»dan bir an önce çıkması, özgürlükçü demokrasinin bütün koşullarıyla işler hale gelebilmesidir. Bunun sağlanması ise seçimlerin zamanında yapılmasına bağlıdır. Seçimlerin zamanında yapılması konusun da AP ile herhangi bir ters düşme yoktur. AP de seçimlerin zamanında yapılmasından yanadır. Dahası AP de «partilerüstü hükümet» modelinin geçerliğine inanmamaktadır. Durum böyle olunca, bu geçiş döneminin elden geldiğince kısaltılmasında yarar vardır. Siyasal partiler tüm olarak dikkatlerini bu nokta üzerinde toplamalıdırlar. Melen Hükümeti, 12 Mart Muhtırası'nda yer alan yurt içinde güvenliğin sağlanması ve bir takım reformların yapılmasıyla görevlendirilmiştir. Reformlar, seçimlerin zamanında yapılması kaydıyla ne ölçüde başarılabilirse o ölçüde başarılmalıdır. Çünkü, 12 Mart Muhtırası Anayasa doğrultusunda Atatürkçü bir görüşle reformların yapılmasını isterken kesin bir tarih öngörmüş değildir. Muhtırada ifade bulan istekler, bugünün ve yarının iktidarları için geçerlidir. Bu bakımdan, reformların yapılabilecek olanları yapılmalı ama bundan önce ilk hedef seçimlerin zamanında yapılması olmalıdır. Seçimlerle iktidara gelecek siyasal partiler programları doğrultusunda reformları yapmakla yükümlüdürler. Muhalefet de gerekli uyarıcı, itici güç olarak hizmet görecek ve özgürlükçü demokratik düzen bütünüyle, bütün koşullarıyla halk desteği kazanılmış çözüm yolları bulunabilecektir. Bu bakımdan Melen Hükümeti'ni seçimlerin zamanında yapılması amacını gerçekleştirmek üzere desteklemek, «partilerüstü nitelik»te girişimlerde bulunmak kaydıyla desteklemek gerekli ve yerindedir.

Bu görüş, CHP'nin Melen Hükümeti'ni desteklemesinin başlıca gerekçelerinden biri olmuştur. Gerekçenin özünden anlaşılacağı gibi CHP, ne uygulanan modelden yanadır ne de bu modele uygun olarak kurulan hükümetten çok şey beklemektedir. Onun beklediği özgürlükçü demokratik düzene bir an önce geçilmesidir.

Ancak, hükemete beş bakan vermiş olan CHP, Melen Hükümeti kurulup da işe başladıktan sonra, hükümetle kendi arasındaki ilişkilerde umduğunun dışında çelişkilerle karşı karşıya kalmıştır. Çünkü, hükümetin genel tutumu AP–MGP doğrultusundadır ama CHP'nin herhangi bir konudaki herhangi bir görüşüne kesinlikle yer vermemektedir. Modele göre, hükümetin yürütümünden, girişiminden siyasal partiler sorumlu değildirler ama bu demek değildir ki hükümet yalnız AP–MGP doğrultusunda çalışacak, CHP'nin hiçbir görüşüne yer vermeyecek, yalnız ondan beş bakan alarak bir destek olarak bu siyasal kuruluşu yanında göstermek isteyecektir.

KARARI VERDİREN OLAY

CHP, Melen hükümetiyle ilişkilerinin düzenlenmesi, yoluna girmesi bakımından yaptığı çeşitli girişimlerden de olumlu sonuçlar alamamıştır. Özellikle 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın Millet Meclisi'nde görüşülmesi sırasında bu ters düşme daha belirgin bir biçimde ortaya çıkmıştır. CHP, 3. Beş Yıllık Planı, genel hatları bakımından, özü bakımından yeterli bulmasa da, kimi alanlarda ki girişimlerinin olumlu bir yönde olmasını da gözönünde tutarak, iyiniyetle desteklemek ve olumlu oy vermek kararındadır. Ancak bu olumlu oyunu verir ve hükümeti güç durumda bırakmadan desteklemek gibi iyiniyetli bir çaba içinde bulunurken, Plan'ın parti görüşü açısından eleştirisini yapmakla da kendisini yükümlü görmektedir. Nitekim, CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'in Plan konuşması böyle bir amacın ortaya konduğunu gösteren belgedir. Ne var ki, Plan hükümetten geldiği gibi Meclisten geçmemiştir. Millet Meclisindeki görüşmeler sırasında AP ve DP kanatlarından verilen değiştirge önergeleri Plan'ın genel doğrultusunu tehlikeli biçimde saptıracak bir nitelik kazanmıştır. CHP'nin Plan'da öngördüğü bir kısım değişikliklerin yapılması konusuyla ilgili önergeleri de vardır. Hükümet, Millet Meclisinde verilen önergeleri değerlendirirken AP–DP önergelerini birleştirici, uzlaştırıcı ve böylece planın ana amacından saptırıcı nitelikte bir çeşit tâvizler verme yoluna gitmiş ama CHP'nin önerilerinin hiçbirine iltifat etmek gereksinmesini duymamıştır.

İşte bardağı taşıran damla da bu olmuştur. CHP, kendi görüş açısından programına, inancasına böylesine ters düşen değişikliklerle çıkacak bir Kalkınma Planı'na olumlu oy vermekle, kendikendisine ters düşeceğini görmüştür. Siyasal partilerin, parti oluş nedenleri arasında temel felsefelerine «sadakat»ın ön planda geleceği gözönünde tutulursa,, CHP'nin bu tür değişikliklerden sonra Plana «hayır» demesini anlamak gerekir. Netekim, uygulamada böyle olmuş ve CHP'de planda yapılan son değişikliklerden dolayı da, «hayır» demiştir. Bu «hayır»dan sonra Başbakan Ferit Melen'in yaptığı bir konuşma CHP ile Melen hükümeti arasındaki bütün bağları, koparmaya yetmiştir.

Başbakan Melen Millet Meclisinde CHP Genel Başkanı'nı suçlar nitelikte bir konuşma yapmıştır. Melen, bundan sonra başlayan tartışma sırasında böyle bir niyeti olmadığını söylemiş ve sözlerini «tavzih» niteliğinde yeniden basında, radyoda ve televizyonda yayınlanmış ise de, bu «tavzih»in aslında bir «teyit» niteliği taşıdığı da açıkça ortaya çıkmıştır.

Bundan sonra da, CHP ile Başbakan Ferit Melen arasındaki görüş ayrılığı ve atışma daha belirgin biçimde kamuoyunun önünde tartışma konusu olmuştur.

Başbakan Melen Millet Meclisinde yaptığı konuşmada CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'in reform anlayışı hakkında şunları söylemişti:

«Bugün sayın Ecevit'i memnun edebilecek bir reformu ne vadettim ne yaparım. Zira bunu yaparsam memlekete hizmet etmiş sayılmam.»

Başbakanlık Basın Merkezinde yapılan açıklamada bunun Ecevit'in aleyhinde, Ecevit'i suçlar nitelikte olmadığı bildiriliyordu ama cümlenin anlamı açıktı. Ecevit doğrultusunda reform yapmakla memlekete hizmet edilmezse hizmetin tersi yapılmış olur.

Buradan başlayan tartışma giderek büyüdü.

Böylece, «aza razı olarak» Melen hükümetini desteklemek kararı almış olan CHP ile Melen hükümeti arasındaki bağlar da bütün bütün ve fiilen kopmuş oldu.

SUNAY'IN ARACILIĞI

İçinde bulunan koşullar altında bir hükümet bunalımına yol açılmasını kimse istemiyordu. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, olaya el koydu. Önce CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit ile uzun bir görüşme yaptı. Ecevit, bu görüşmede Cumhurbaşkanı'na bugüne değin yapılagelen uygulamalardan parti olarak du-

yulan kaygıları dile getirdi. Şikâyetlerini belgeleyerek Cumhurbaşkanının bilgisine sundu. Başkan Sunay, daha sonra Başbakan Ferit Melen ile CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'i kendi huzurunda karşı karşıya getirdi ve hakem rolünü de üstlendi. Sunay–Melen–Ecevit görüşmesi de uzun sürdü. Başbakan Ferit Melen de CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit de büyük bir açık yüreklilikle sorunlarını ortaya koydular. Ülke sorunlarına bakış açıları içinde değerlendirmelerini yaptılar. Ecevit eleştirilerini, kaygılarını, çözüm yollarını söyledi. Melen açısından ve değerlendirmelerine göre bunlara cevaplar verdi. Ancak, görüşmelerin sonunda varılan tek gerçek şuydu ki, Başbakan Ferit Melen ile CHP Genel Başkanı arasında olayları değerlendiriş, olaylara, sorunlara bakış ve çözüm yolları getiriş bakımından hemen hemen en ufak bir paralellik, benzerlik, eşlik yoktur. Devlet Başkanı'nın bu konudaki çabaları da ortak noktalar bulmaya yetmedi.

CHP KARARINI VERİYOR

Cumhurbaşkanının başkanlığındaki üçlü görüşmeden de olumlu sonuç alınamayınca CHP'nin yetkili organlarının hükümet–parti ilişkilerini ele alıp bir değerlendirme yapması zorunlu oldu. Konuyu önce CHP Merkez Yönetim Kurulu ele aldı. Merkez Yönetim Kurulu, hükümetle CHP arasındaki ilişkileri gözden geçirdikten sonra vardığı karar şuydu: **Bu koşullar içinde CHP'nin hükümette kalmasının ne yararı vardı ne anlamı. Bu bakımdan parti hükümetteki beş bakanını çekmeliydi.** Bunun bir hükümet bunalımına yol açmasının da bir gereği yoktu. Çünkü bugünkü Melen hükümeti, girişimleriyle yönelimiyle aslında AP–MGP doğrultusundaydı. AP–MGP oyları ise, Melen Hükümeti için güvenoyu bakımından yetip de artıyordu. Bu bakımdan CHP daha çok sorumluluğa katılmamalı, beş bakanını hükümetten çekmeli, Melen Başbakanlıktan ayrılmadan bu boşalan yerleri iki partiden seçeceği üyelerle doldurmalı ve olağan hizmetini sürdürmeliydi. CHP de Millet Meclisinde ve Senatoda ciddi bir muhalefet partisi olarak hizmet görmeliydi. Böylece özgürlükçü demokratik düzene girmenin de önemli adımlarından biri atılmış olacaktı. CHP'nin uyarıcı muhalefeti hükümet için itici bir güç niteliği de kazanacaktı.

CHP Merkez Yönetim Kurulu'nun bu yolda aldığı kararın yürürlüğe konabilmesi, konunun Parti Meclisi'nde karara bağlanmasına bağlıydı. Bu bakımdan CHP Parti Meclisi toplantıya çağrıldı.

Ne var ki, CHP örgütü, olayların bu gelişimi içinde kendi görüşünü ve doğrultusunu da belirtmekten geri kalmıyordu. Parti Merkezine gelen binlerce telgraf, CHP'nin hükümetten çekilmesi yolunda karar alınmasından yanaydı.

CHP Parti Meclisi yaptığı sürekli toplantılar sonunda Melen Hükümetindeki beş bakanı çekme kararı alarak bunun gerekçesini kamuoyuna açıkladı. Yayınlanan bildiri uzun, gerekçeli ve inandırıcıydı.

CHP'nin son Kurultay'ında yapılan tüzük değişikliğine göre, Partinin hükümetlere katılma ya da ayrılma kararını verme yetkisi Parti Meclisi'nin görevleri arasına alınmıştı ama bu tür toplantılara CHP Millet Meclisi Grubu Başkanvekilleri ile yönetim kurulu üyeleri de katıldılar.

Parti Meclisi bildirisinde Melen Hükümeti'nin kuruluşunda ve kurulduktan sonra CHP'nin izlediği politika anlatılıyor, bu arada CHP Genel Başkanının gerek Başbakan Melen'le yaptığı görüşmeler sırasında, gerekse kamuoyuna yaptığı çeşitli açıklamalarda soruşturma ve kovuşturmaların «çok geniş tutulmaması»nın yaratacağı sakıncaların açıklandığı, gerekli uyarının yapıldığı, buna rağmen bu uyarılara önem verilmediğinden yakınılıyordu.

Parti Meclisi bildirisinde, bu girişten sonra özetle şöyle deniliyordu:

«Uzun süreden beri CHP'nin iyiniyetle, sabırla ve tam bir sorumluluk bilinciyle ileri bu görüş ve dileklerinden hiçbirine sayın Başbakan tarafından önem verilmemiştir. CHP Genel Başkanının

kanıtlara ve belgelere dayandırarak üzerinde durduğu hususlar bile, Sayın Başbakan tarafından kamuoyuna ısrarla ters yansıtılmıştır.

Oysa, bütün uyarılarımıza rağmen sürdürülen hükümet tutumunun sonucu olarak, huzur ve asayişin hâlâ yeterince sağlanamamış olduğu hükümet adına, açıkça itiraf edilmektedir.

Gerçek reformlar yapılabilmesi bakımından gerekli kamuoyunun serbestçe oluşabilmesi önündeki engeller de, gene uyarılarımıza rağmen, kaldırılamamıştır. Gerçek reformları ekonomik bakımdan güçlü çevrelerin çıkarlarına karşı halkı koruyan, daha iyi yaşama koşullarına kavuşturan ve toplum yararını gözeten reformlardır. Oysa, zaman zaman sıkıyönetim bildirileri, Türkiye'yi 12 Mart'a getiren olaylarda çıkar çevrelerinin etkisine de değindiği halde, o çevrelerin hâlâ engelleyebildikleri reformları savunmağa kalkışanlar, bugünkü ortamda, en ağır biçimde lekelenebilmekte ve sindirilebilmektedir.

Bu durumun doğal sonucu, 3. Beş Yıllık Kalkınma Planında açık ve acı bir gerçek olarak ortaya çıkmıştır. Anayasa buyruğuna rağmen sosyal adaleti uzun süre için erteleyen, gelir dağılımındaki adaletsizliği büsbütün ağırlaştırıcı bir nitelik taşıyan, kalkınma yükünü dar gelirli halk topluluklarının, özellikle köylülerin, işçilerin, ücretlilerin, emeklilerin, esnaf ve sanatkârların omuzlarına yükleyen bir Plan hazırlanmıştır.

Buna rağmen, CHP Millet Meclisi Grubu, yeni planın gerek toprak reformu, gerek yeraltı kaynakları ve enerji konusunda, CHP açısından yetersiz de olsa, bazı ileri hükümler ve ilkeler getirdiğini; Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkiler konusunda ise Türkiye'nin yararını gözetmeye çalıştığını gözönünde tutarak, Plana olumsuz oy vermekten kaçınma eğiliminde idi. Kesin kararını, başka partilerden gelen ve planın bu olumlu yönlerini de tahrip edecek nitelikte olan değişiklik önergeleri karşısında hükümetin takınacağı tavra göre belirleyeceği açıklanmıştı.

Planı, sosyal adalet açısından çok yetersiz ve sakıncalı bulduğu halde, CHP, Planın bütünlüğünü bozucu değişiklik önergeleri vermekten de kaçınmıştı.

Fakat, CHP'nin bu iyiniyetli uyarısına ve davranışına rağmen, Melen hükümeti, kendi planına sahip çıkmamış, kendi hazırladığı planın bütünlüğünü koruma görevini duymamıştır. Toprak reformu konusunda olsun, yeraltı kaynakları ve enerji konusunda olsun, hükümet, Planı temelinden tahrip edici tâvizler vermiştir. Öylece, 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Adalet Partisinin ekonomik ve sosyal felsefesini yansıtan bir Plan durumuna gelmiştir. Hatta kamuoyunun serbestçe oluşabileceği bir ortamda, öyle inanıyoruz ki, AP bile bu kadar tutucu, sosyal adalete ve ulusal yararlarımıza bu kadar aykırı bir planı hazırlayamazdı.

Plan görüşmeleri sırasında Genel Başkanın CHP Grubu adına yaptığı son konuşmalarda gerekçeleriyle açıklandığı gibi, plandaki bu değişikliklerden sonra artık, reform adı altında alınacak tedbirlerin, reform sayılamayacak kadar yozlaşmış olacağı bellidir; üstelik ileride de gerçek reformlar yapılması engellenmiş olmaktadır. Öylece, Melen nükümeti, 3. Beş Yıllık Kalkınma Planıyla, reformların geleceğini güvence altına alma fırsatını da kaçırmış bulunmaktadır.

Önemli yeraltı kaynaklarımızın yabancı sermaye sömürüsüne açık bırakılması karşısında, ulusal ekonomimizi Avrupa Ekonomik Topluluğuna karşı korumak da büsbütün zorlaşmaktadır.

Bir yandan 12 Mart Muhtırasında da zorunluğu belirtilen Anayasa doğrultusunda reformlar yapılması, normal demokratik rejime dönüşün başlıca koşulları arasında sayılırken, bir yandan da reformları engelleyici bir plan ortaya çıkması, CHP'nin görüşüne göre, büyük bir çelişkidir.

Bununla beraber, CHP seçimlerin zamanında yapılmasında ve bir an önce demokrasinin bütün koşullarıyla işleyeceği bir ortama ulaşılmasında ısrarlıdır. **Çünkü, ötedenberi belirttiğimiz gibi, CHP, toplum yararına reformların ancak halktan gelecek istekle ve destekle gerçekleşebileceği; ekonomik bakımdan güçlü çıkar çevrelerinin engellemesinin ancak**

halktan alınacak güçle aşılabileceği kanısındadır. CHP, demokrasinin bütün özgürlükleriyle işleyeceği bir ortamda, ancak öyle bir ortamda, halk gücünün reformlar için ağırlığını duyuracağına güvenmektedir.»

Bildiride bundan sonra Başbakan Ferit Melen'in Millet Meclisinde söylediği sözler aktarılmakta ve özetle şöyle denilmekteydi:

«Başbakanın bu sözlerinden kişisel kırgınlık duymanın hiç gereği yoktur. Önemli olan, sözlerin siyasal anlamıdır.

Sayın Ferit Melen'in ekonomik ve sosyal görüşleri ve reformculuk anlayışı CHP'den çok uzak olabilir. Fakat Sayın Başbakan, kendi ekonomik ve sosyal görüşlerini, CHP'den de üye ve destek alan bir hükümet bu ölçüde mal ettiği, hele CHP'nin ekonomik ve sosyal görüşlerini ne reform anlayışını böylesine reddedip kötülemeyi kendisi için bir «demokratik» hak saydığı zaman, CHP'nin de o hükümetle ilişkilerini yeniden düşünmesi, aynı şekilde bir demokratik hak haline gelir. Kaldı ki, CHP ile Melen hükümeti arasındaki bağdaşmazlık, türlü alanlardaki hükümet tutumuyla gitgide belirgin duruma gelmekte idi.

CHP'nin de desteği ile kurulan ve içinde CHP'li Bakanlar da bulunan Melen hükümetinin, fiilen bir Adalet Partisi-Milli Güven Partisi hükümeti olduğu, CHP'nin bu hükümetçe varlığının gerçek bir anlam taşımadığı artık açıkca ortaya çıkmıştır. Başbakanın sözleriyle de tescil edilmiştir.

Bundan daha önemli olarak, Melen Hükümetinin uyarılarımızı hiç dikkate almaksızın sürdürdüğü tutumu ile, siyasal bunalımı sona erdirebileceğine, normal demokratik ortama zamanında ulaşılmasını sağlayabileceğine inanabilmek de bizim için artık kolay olmayacaktır.»

Bildiri'de Cumhurbaşkanı, Başbakan ve CHP Genel Başkanının yaptıkları üçlü görüşme sırasında Başbakan Ferit Melen'in sözlerinden «hükümetin tutumunda ve icraatında CHP görüşlerine bundan böyle de yer ve değer verilmeyeceği kanısının uyandığı» belirtilerek şöyle denilmekteydi:

«Huzur, asayiş ve rejim konusunda Partimizin yaptığ iyiniyetli uyarılara ve eleştirilere, Sayın Başbakanın kendisini veya hükümeti değil, uygulayacağı makamları muhatap saymaya kalkışmasını da, ciddi bir hükümet anlayışıyla bağdaştıramıyoruz. **Partilerin muhatabı hükümettir. Sıkıyönetim sırasında da yönetimin genel tutumundan hükümet sorumludur. CHP'nin görüşüne göre huzur ve asayiş sağlama ve normal demokratik rejime dönüşü kolaylaştırma yolunda izlenecek tutumun anahatlarını saptamak, hükümetin sorumluluğudur.** CHP'nin eleştirilerinin ve uyarılarının muhatabı, onun için, doğrudan doğruya hükümettir.»

Cumhurbaşkanının başkanlığında yapılan toplantıda beliren ve hükümetin CHP'ne de dayanması zorunlu gören görüşe de değinen bildiri, «fakat ona rağmen, CHP'nin görüşlerine itibar edilmemektedir.» demekte ve şöylece devam etmekteydi:

«CHP, birtakım düşünceleri temsil eden bir siyasal kuruluştur. Hükümet için CHP'ne ihtiyaç duyulmakla beraber, CHP'nin düşüncelerine ihtiyaç duyulmaması, üstelik bu düşüncelerin hükümet başkanı tarafından memlekete zararlı düşünceler gibi ilan edilmesi, Partimiz için izahı mümkün olmayan bir durumu iyice açığa çıkarmış olmaktadır.

Eğer CHP, hükümet için, bugünkü ortamda, katkısından ve desteğinden vazgeçilemeyecek bir güç olarak görülüyorsa, bilinmelidir ki, CHP, bu gücünü temsil ettiği düşüncelerden ve bu düşünceleri milyonlarca yurttaşın paylaşmasından almaktadır. O düşüncelere hiç yer vermeyen, üstelik de o düşünceleri memlekete zararlı bulan bir hükümette, CHP'nin ne yeri ne de gücü sözkonusu olabilir. (...)

Çoğunluğa sahip bulunmadığı bir parlamentoda hiçbir görüşünün düşüncesinin kabul edilmemesini, CHP, demokrasiye bağlılığının gereği olarak ve saygıyla karşılayabilir. Fakat, parlamento çoğunluğuna dayanan bir hükümette kendi varlığına ve desteğine ihtiyaç duyuluyorsa, o hükümetin tutumunda CHP'nin de görüş ve düşüncelerine yer veril-

mesi gene demokrasinin gereğidir. CHP'ni hiçbir görüş ve düşüncesinin kabul edilmemesine razı edebilmenin bir tek yolu vardır: CHP'ni hükümet dışında bırakmak...

CHP'nin hükümet dışında bırakılması şu yararı da sağlayabilir: Tutuculuğunu CHP'nin ardına gizlenerek bir ölçüde saklayabilme olanağını yitirdiği zaman, hükümet, belki de kendi programıyla daha tutarlı olma ve kendi varlık nedenleri arasında bulunan reformculuğu daha ciddiye alma zorunluğunu duyacaktır; halkı reformculuğa inandırabilmek ve kendisini ilerici çevrelere kabul ettirebilmek için daha sorumlu ve ciddi bir davranış içine girmeye mecbur olacaktır.»

Bildiri'de bu gerekçeler açıklandıktan sonra hükümetten ayrılma kararının verildiği açıklanarak özetle şöyle deniliyordu:

«Belirttiğimiz gerekçelerle, CHP Parti Meclisi, Melen Hükümetinden ayrılmaya karar vermiştir. CHP'nin bu zorunluğu duymasına yol açan etkenleri kamuoyuna ve ilgililere açıkça sunmuş olmamıza rağmen, etkenlerin ortadan kaldırılması, hatta hafifletilmesi yolunda, ilgililerden hiçbir yardım gelmemiştir.

CHP'nin ayrılması yüzünden bir hükümet bunalımı doğmasına hiçbir neden yoktur. CHP'li bakanlar ve CHP'nin desteği olmaksızın da hükümet göreve devam edebilmek için Mecliste gerekli çoğunluk desteğine sahiptir.»

Bildiri, CHP'nin hükümetten çekilmesinden sonra da «tam bir sorumluluk bilinciyle» çalışacağını belirtiyor, bu konuda şu açıklamaları da yapıyordu:

«... Güvenlik Mahkemeleri kurulması için yapılan çalışmalara da, kendi demokrasi ve hukuk anlaşıyına bağlı olarak katılacaktır. Sıkıyönetim süresinin kısalmasını da sağlayabilmek düşüncesiyle, bu konudaki çalışmalara katkıda bulunmağa devam edecektir.

Bu hükemetten ayrıldıktan sonra, CHP, demokrasiyi güçlendirecek ve sosyal adaleti gerçekleştirecek ileri düşünceleri, parlamentoda, daha etkili ve halkın gözünde daha inandırıcı olarak temsil edebilecektir.»

Bildiride «partilerüstü hükümet» modeli üzerindeki parti görüşü de açıklanarak özetle şöyle deniliyordu:

«**İstenirse Melen Hükümetinin CHP'siz de devam etmesine hiçbir engel bulunmamakla beraber, 12 Mart 1971'den bu yana uygulanmaya çalışılan ve dünya siyaset tarihinde benzeri görülmeyen bir** «Partilerüstü hükümet» **türünün, 12 Mart Muhtırasında gerekliliği belirtilen kuvvetli ve inandırıcı hükümeti sağlayamıyacağı da artık anlaşılmış olmalıdır. 12 Mart'tan sonraki bir yıl içinde dört hükümet bunalımının ortaya çıkmış olması, bu gerçeği açıkça ortaya koymaktadır. Cumhuriyet tarihimizin hiçbir döneminde bu kadar sık hükümet bunalımları olmamıştı. 12 Mart 1971'den bu yana bütün uyarılarımıza ağmen, sürdürülmekte olan** «partilerüstü hükümet» **anlayışı, uygulamada tasavvur edilebilecek en zayıf hükümetleri ortaya çıkarmaktadır.**

Eğer CHP'nin hükümetten ayrılması, artık böyle bir hükümet anlayışının bırakılmasına vesile olursa, CHP, siyasal hayatımıza bir büyük hizmette bulunmuş ve normal demokratik rejime dönüşü bu yönden de kolaylaştırmış olacaktır»

SEN SAĞ...
BEN SELÂMET
F.E.

Siyasal Ortamda Açıklık

CHP Parti Meclisinin bu bildirisinden sonra CHP parlamento gruplarında büyük bir kaynaşma görüldü. Hele İsmet İnönü'nün de partiden istifa ettiğinin açıklanması «ne olur ne olmaz» cıları bir an önce tekneyi terke yöneltti. Öyle de yaptılar. Bu arada, özellikle kendisini iktidar partisi saydırma çabasında olan MGP, «Başkanlık Divanı» bildirileri yınlamaya başladı. Bu bildirilerde doğrudan doğruya CHP Genel Başkanı Ecevit'in kişiliğine karşı suçlamalar da vardı.

Araya bayramın girmesi, bu hücümların tek yanlı sürüdürülmesini gerekti. Bayramdan sonra toplanan Millet Meclisi Ortak Grup toplantısında Genel Başkan Ecevit bir konuşma yaptı. Konuşma, ortak grup bildirisi olarak yayınlanması oybirliğiyle kabul edildi. Böylece, CHP içinde bir tutarlılığa doğru önemli adımlar atıldığı da ortaya çıkmış oldu.

Ecevit, konuşmasında açık yüreklilik içinde konuştu. Demokratik düzene dönülmesini geçiktirmede özel siyasal çıkarları olanların çevirmek istedikleri dolapların neler olduğunu da açıkladı. Bu ortalığın karışması için yetti de arttı. Çünkü Ecevit, CHP'li milletvekili ve senatörlerine, Parti Meclisi kararı açıklandıktan sonra parlamento kulislerinde bir takım sözlerin söylendiğini, vaadlerin ya pıldığını, ortaya bir panik havasının yayılmasına çalışıldığını açıklıyor buna rağmen CHP'nin sağlamlığını yitirmediğini söylüyordu.

ÇETİN SINAV

CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, TBMM Grubunda yaptığı bu çok yankı uyandıran konuşmasında özetle şöyle dedi:

«Son günlerde CHP Grubu olarak, çok ağır koşullar altında çetin bir sınavdan geçtik. Bu bir yürek sınavıydı, inanç sınavıydı. Meclis kulislerinde üyelerimiz arasında yayılan söylentilere, tehditlere ancak yürekli insanlar dayanabilirdi. Ancak demokrasiye ve CHP'nin halkçı ükügüne sarsılmaz inançla bağlı olanlar o sınavı verebilirlerdi. Kulisteki tehditlere eklenen Kurucu Meclis üyeliği vaadlerini ancak böyle inançlı kişiler ellerinin tersiyle itebilirlerdi.

Bu çetin sınavdan geçmiş insanlar şimdi bu grupta bir aradayız. Artık aramızda kimse kimseden kuşku duyamaz, Partide kimse birbirine karşı bu sınavdan önceki siyasal kırgınlıkları sürdüremez.

Mecliste, Senatoda sayımız biraz azaldı fakat yurtta çoğalıyoruz. Türk halkı biliyor ki, verdiğimiz mücadele halk uğrunadır, demokrasi uğrunadır. Yurdun her yerinden gelen sesler şimdi her zamankinden daha güçlü olduğumuzu gösteriyor.

Halkın CHP'ne güveni arttıkça, belli çevrelerden CHP'ne yönelen saldırılar ve iftiralar da artıyor.

CHP'ni halkçı tutumundan ayrılıp büyük çıkar çevrelerinin hizmetine sokmak üzere giriştikleri parti içi savaşta yenilgiye uğrayarak ayrılmış bazı kimselerin kurdukları iki küçük parti de, bu arada, CHP'ne karşı bir iftira ve saldırı kampanyası açmışlardır.

Bizim görüşümüze göre gereksiz olarak sürdürülen olağandışı siyasal koşullar, bu iki küçük partiye, normal siyasal ortamda hayal bile edemeyecekleri bazı olanaklar kazandırmaktadır.

Bu partilerden biri, Millet Meclisindeki 16 kişilik grubuyla fiili iktidar partisi görüntüsünü edinme çabasındadır. «Partilerüstü hükümet» kılıfı altında yürütülmek istenen tertiplerden biri budur. Öbür küçük parti ise, tezgâhlanan oyunu CHP'nin bozmasıyla delinen kılıfa yama olabilmek hevesindedir.

Her iki parti de, olağandışı siyasal koşulların ve dünya tarihinde eşi görülmemiş bir hükümet biçiminin kendilerine sağladıkları olanakları elden kaçırmamak için, Türkiye'de bunalımı olduğundan büyük gösterip körüklemektedirler. Bunalım spekülatörlüğü yapmaktadırlar. Daha açık deyişle, kendi körükleri ve uzattıkları bunalımdan, demokratik ölçülerle meşru sayılamayacak olağanüstü kazançlar sağlamaya uğraşmaktadırlar.

Tam demokrasiye dönüşü de, Ordumuzun bu dar geçitteki görevini de güçleştirenler, en başta, bu siyasal bunalım fırsatçılarıdır.

İki küçük parti, şimdi, memleket sorunlarıyla, halkın dertleriyle hiçbir ilişiği olmayan bir kısır siyasal çekişme ortamı yaratmak, partiler arasında mücadeleyi alabildiğine kızıştırmak isteğinde görünüyorlar. Bundan iki amaçları olduğu anlaşılıyor.»

NEDİR AMAÇLARI?

Bülent Ecevit, bu «iki küçük parti»nin güttükleri amaçlarının iki olduğunu belirtti ve bu amaçları şöylece açıkladı: «Birinci amaçları dört elle sarıldıkları hükümetin olağanüstü başarısızlıklarını gözden saklamaktır... Hükümet tutumunun dar gelirli halka verdiği ıztırapları unutturmaya, reformların yozlaştırılması için girişilen tertipleri örtmeğe çalışmaktadırlar... Bu amaçla, dikkatleri, radyo ve televizyonda sürdürülen kısır bir siyasal tartışma üzerine çekmeğe uğraşmaktadırlar.

Partilerarası kısır çatışmaları kızıştırırken güttükleri ikinci amaç ise, parti faaliyetlerine karşı zaman zaman sözü edilen tedbirlere bahane hazırlamak olsa gerektir. İsterler ki halkın ve ülkenin hiçbir derdine çare getirmeyen bu kısır çatışmalardan halk usansın, bazı çevreler usansın ve «yetti artık bu çekişme» densin, huzur ve sükûn sağlıyıcı yeni tedbirler düşünülsün... Öylelikle, demokrasiyi büsbütün çıkmaza sokmuş ve fiili iktidarlarını uzatma fırsatını elde etmiş olacaklarını ummaktadırlar.

Günlerdir yurttaşlarımız bu partilerin bildirilerini dinliyorlar. Ama köylünün yoksulluğa, asgari ücretin yetersizliğine bir çare göstermiyorlar bu bildiriler... 22 yıl sonrası için bile Türk halkının çoğunluğuna ancak bir lokmayla bir hırka söz verebilen, yeraltı kaynaklarımızı yabancı sömürüsüne açan bir Planla Türkiye'nin nasıl gelişebileceğini anlatmıyor bu bildiriler...

Her iki partinin yüklendikleri bir başka görev de Türk siyasal hayatının tek demokratik halkçı kanadı olan CHP'ne iftiralar yönelterek onu kuşkulu duruma düşürmektir. Öylelikle demokrasinin kanadını kırmış ve bir **sağ diktayı olup-bitti haline getirmiş olabileceklerini ummaktadırlar.**

CHP'nde gelişen halkçı hareketi bir sağcı hükümetin içinde boğarak söndürme ve bu sağcı hükümete CHP'nin de varlığıyla bir «reform hükümeti» görüntüsü verebilme hayalleri CHP'nin gerçekleri söyleyip hükümetten ayrılmasıyla yıkılınca şimdi bu hırçın saldırı ve iftira metoduna başvurmaktan başka çareleri kalmamıştır.

NASIL BİR DEMOKRASİ?

CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit bu «iki küçük parti»nin akılları sıra CHP'ni bir takım sorularla sıkıştırıp güç duruma sokabilme umudunda, sonuçsuz çırpınışlar içinde olduklarını belirtmiş CHP'nin «nasıl bir demokrasi, nasıl bir özgürlük?» istediğini şöyle açıklamıştır:

«**Üyesi bulunduğumuz Avrupa Konseyine ve zamanla tüm üyelik istediğimiz Ortak Pazara üye olan ülkelerde ne kadar özgürlük varsa Türkiye'de de o kadar özgürlük istiyoruz. O ülkelerde nasıl bir demokrasi varsa öyle bir demokrasi istiyoruz. Bu yalnız bizim istediğimiz değil, Cumhuriyet Anayasasının da gereğidir.**

Ortak Pazar ülkeleriyle aramızda gümrük duvarları yıkılırken düşünce duvarları örülmesini kabul etmiyoruz. Böy-

le birşeyi kabul etmemiz, ülkemize sömürge gözüyle bakmak olur.

Batının demokratik ülkelerinde siyasal sosyal ekonomik kültürel konularda serbest olan yayınlar Türkiye'de de serbest olsun istiyoruz.

Dostumuz veya müttefikimiz durumundaki ülkelerden birçoğunda iktidarda bulunan ve ülkeleri komünizmden uzak tutmakta başlıca etken olan partilerin, Türkiye'de gayrimeşru sayılmasını, komünistlik gibi, Marksis-Leninistlik gibi gösterilmesini reddediyoruz.

Türk Ulsunun, en geniş özgürlük içinde en sağlıklı yolu bulabilecek kadar ergin ve sağduyulu olduğuna inanıyoruz.»

KOMÜNİZMİ ÖNLEMENİN YOLU

CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit Ortak Grup toplantısında yaptığı konuşmada «komünizmi önlemenin yolu»nun ne olduğunu, CHP olarak bunu nasıl gerçekleştirmeyi düşündüklerini de açıkladı. Bu konuda Ecevit şöyle dedi:

«Biz, demokrasiyi yıkmadan komünizmi önlemek istiyoruz. Komünizmi özgürlükle, komünizmi sosyal adaletle, komünizmi sömürüye de yoksulluğa da son verici bir insanca düzenle önliyebileceğimize inanıyoruz.»

Ecevit, CHP'nin nasıl bir düzen değişikliği yapılmasını öngördüğünü bütün ayrıntılarıyla açıklanmış olduğuna da değinmiş, «Halktan ve CHP'den kopmuş iki küçük parti, halkın akladığı bu programı ve tutumu karalayamazlar» demiştir.

Ecevit, konuşmasında 12 Mart öncesinde oluşan kargaşa olaylarına karşı nasıl en kesin tavrı alarak karşı çıkıldığının da yadsınmaz belgeleri olduğunu söylemiş, CHP yöneticilerinin «tedhişçi gençlik hareketlerini devrimci eylem gibi görmek ve göstermek» girişimlerine daima karşı çıktığını da söyleyerek şöyle demiştir:

«12 Mart'tan birbuçuk ay önce, 29 Ocak 1971'de Meclis kürsüsünden yaptığım konuşmada, **«Gerekirse silâhlarının üstüne silâhsız gideceğiz. Fakat hiçbir zaman, silâhlı tedhişçiliği solculuk sanan sahte devrimcilerin kanlı ellerine ellerimizi vermeyeceğiz.»** diye kaykırıyordum.

Şimdi bu konuda bize iftiralar yönelten küçük partilerden birinin yöneticileri ne yapıyorlardı o sırada?.. Susuyorlardı... Bazıları susmakla da kalmıyor o tedhişçi eylemleri sürdürenlerle gizli ilişkiler kuruyorlardı... Bazıları onlara arka çıkıyorlardı... Bazıları CHP kongrelerini onlara bastırmağa kalkışıyorlardı... Bazıları onlar için Meclise af kanunları getiriyorlardı.»

VERİLMEYECEK HESAP YOKTUR

CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, eski bir MGP yöneticisine verilen pasaport konusuna da değindikten sonra CHP'nin 12 Mart öncesi olaylarla ilgili olarak verilmeyecek hesabı olmadığını kesinlikle açıklamış, bu konuda şöyle demiştir:

«CHP'nin 12 Mart öncesi olaylarla ilgili olarak verilemeyecek hesabı yoktur. Bilerek ve örgütümüzü tanıyarak söylüyorum bunu... 12 Mart sonrasında CHP'ne sızmalar olduğu yolundaki iddialar da havada kalmıştır, bir tek örnek gösterilememiştir.

CHP'nin ve Anayasamızın demokrasi anlayışıyla bağdaşmayan düşünceler besleyen veya ilişkiler kuran kimseler, CHP'nde barınamamışlardır. CHP'ne yön verememişlerdir. Aramızdan ayrılıp gitmişlerdir. Şimdi böyle kimselerin de bulundukları bazı partilerden gelen iftiralar, CHP'nin halkçı ve sosyal adaletçi tutumunu «Marksist-Leninist» gibi iddialarla gölgeleme yolundaki çabalar, CHP'ni yolundan döndürmeyecektir. CHP, hiçbir iftiradan ve tehditten yılmaksızın, halkın haklarını savunmağa devam edecektir. **Ürünü yok pahasına satılan köylünün, ücreti hayat pahalılığından çok gerilerde kalmış işçinin, dar gelirli halkla birlikte yoksullaşan esnafın, ezilen memurum, baskı altında tutulan özgürlükçü ve halkçı aydınların yanında yer almağa devam edecektir.** Reform aldatmacalarının içyüzünü açıklamağa, yeraltı kaynaklarımızı ve ulusal ekonomimizi sömürüden kurtarmak için uğraşmağa devam edecektir... Umutlarını CHP'ne bağlayanlar

yalnız yoksul bırakılanlar ve ezilenler olmayacaktır. Türkiye'de ikidebir rejim bunalımına sürükleyen bozuk ve adaletsiz bir düzende çalışmanın azabından ve güvensizliğinden usanan daha birçok iyi niyetli ve milliyetçi kimseler de, huzur içinde yatırım yaparak Türkiye'nin kalkınmasına katkıda bulunabilecekleri bir ortamı, ancak CHP'nin gerçekleştirebileceğini her geçen gün daha çok anlayacaklardır.»

SON DURUM

CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'in Ortak Grup toplantısında yaptığı konuşmanın grup bildirisi olarak yayınlanmasından sonra, özellikle «Kurucu Meclis» söylentileriyle ilgili bölümü geniş yankılar yarattı. Adalet Bakanı Alpaslan, bu konuda Ecevit'i ispata davet etti. Bunun parlamenter rejime karşı çıkmak olduğunu ve suç teşkil ettiğini belirtti. Adli makamların bu konuda gerekli soruşturmaya başlayacağını söyledi.

CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit Millet Meclisi'nin bu tartışmadan sonraki oturumda gündem dışı söz alarak, konuya açıklık getiren bir konuşma yaptı. Ecevit, ortak grup toplantısında yaptığı konuşmanın Kurucu Meclis'le ilgili bölümünü tekrarladıktan sonra bu söylentilerin yaygınlığı üzerinde durdu. Çeşitli zamanlarda, çeşitli yazarların, basının bu konu üzerinde yayın yaptığını örnekleriyle belirledi. Bu tür söylentilerin ana kaynağının doğrudan doğruya hükümet başkanında aranmasının gerektiğini de sözlerine ekledi.

Konuşmalar dolayısıyle söz alan AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in Ecevit'i doğrulayan konuşması ise, çeşitli yönleri ile çok anlamlıydı. AP Genel Başkanı Demirel de, Kurucu Meclis söylentilerinin gizli kapaklı bir yanı olmadığını, bunun köy kahvelerinde bile konuşma ve tartışma konusu olduğunu belirtti.

Gerek CHP Genel Başkanı Ecevit'in gerekse AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in konuya açıklık getiren, gerçekleri ortaya koyan ve birbirini bütünleyen konuşmala CHP ve AP'li milletvekillerince olumlu karşılandı. Böylece, siyasal ortamının bulanıklık içinde sürdürülmesinde siyasal çıkar arayan iki küçük partinin düzenleme hevesine kapıldıkları oyunun da pek geçerli olamayacağı gerçeği de ortaya çıkmış oldu.

CHP Genel Başkanı Ecevit konuşmasında özetle şöyle dedi:

«Ben kimsenin bilmediği bir sırrı açıklamış değilim. Son günlerde Meclis içi ve dışı siyaset kulislerinin havasının bu olduğunu bilmeyen, siyasetle ilgili bir tek kişi var mıdır ki,

— Nereden çıkarıyorsun bunları, diye benden hesap sormaya kalkışılıyor?...

Bu garip hesap sorma gayreti insanın aklına ister istemez şu ihtimali getiriyor:

Muhtemelen bazı kimseler düşünüyorlar ki, şu Bülent Ecevit in, Cumhuriyet Halk Partisinin gözünü korkutalım da, kulaktan kulağa yayılan söylentileri tehditleri bir daha açığa vurmasın, öylelikle bu söylenti ve tehdit akımlarını aksatmasınlar!... Bu akımların hızını kesmesinler!...

Açık söylüyorum;

Bu tertibe gelmeyeceğiz!...

Yalnız Cumhuriyet Halk Partisi'nin Hükümetten ayrıldığı günlerde değil, siyasal havanın gerginleştiği veya gerginleştirildiği her devrede bu söylentiler yayılmaktadır, gazetelere bile yansımaktadır.(...)

Benim siyasette öteden beri izlediğim bir yöntem, siyaset kulislerinde yayılan iftiraları, söylentileri, tehditleri açığa vurmaktır, kürsüye getirmektir. Çünkü iftira, söylenti ve tehdit yayıcılarının açıklıktan ve aydınlıktan korktuklarını bilirim.

Bu kez de öyle oldu... Grup konuşmamın açıklanmasından sonra günlerdir Meclis kulislerinde «**Hepinizi toplarlar**» yollu, «**Meclis feshedilir**» yollu, «**Kurucu Meclis kurulacak**» yollu haberlerin, söylentilerin, tehditlerin yayıcıları, hiç değilse şimdilik susmuş bulunuyorlar.

Bu, benim son günlerde çok yoğunlaşan söylenti ve tehditleri kürsüye getirip açığa çıkarmamdan elde edilen birinci kazançtır.

Elde edilen ikinci kasançsa, bir Kurucu Meclis kurulmasının asla düşünülmeyeceğinin, Meclis kürsüsünden Adalet Bakanı ağzıyla ifade edilmiş olmasıdır. (...)

Bugünkü koşullar altında **Kurucu** Meclis düşünmenin ne kadar yersiz ve yakı-

şıksız bir şey olduğunun bir Hükümet üyesi tarafından bu kürsüde dile getirilmiş olması çok sevindiricidir. Umarım ki, gerek Sayın Başbakan gerek bizzat Sayın Adalet-Bakanı, ikide bir seçimlerin yapılmayabileceği yollu söylentiler, tehditler yayarak Kurucu Meclis kuşkusunun sık sık alevlenmesine yol açmaktan da artık kaçınırlar...

Üzerinde durulan söylentilerin, tehditlerin, kuşkuların, nerden, hangi kaynaklardan geldiği, beslendiği apaçık ortadadır. **Normal demokrasi kurallarına uymayan Hükümet ve yönetim usulleri devam ettiği sürece, bu türlü söylentilerin, tenditlerin, kuşkuların yayılması beslenmesi, körüklenmesi çok doğaldır. (...)**

Eğer bu parlamentonun, eğer TBMM'-nin, eğer Türk demokrasisinin kaderi, 16 milletvekilli bir küçük partinin «partilerüstü» sıfatlı Genel Başkan Vekilinin Hükümet başında tutulup tutulmasına bağlıysa, zaten şimdiden, parlamentonun feshi halinde içine düşeceğimizden daha büyük bir krizin içindeyiz demektir.

Türkiye'nin sosyal ve ekonomik görüşleri bakımından en tutucu siyaset adamlarından biri, bir partilerüstü reform hükümetine Başbakan olacak... Sonra da parlamentoyla reformlar yapılamıyor diye seçimlerin yapılmayacağı tehditleri yayılacak... Parlamentonun feshinden sözedilecek... ve,

— Bu söylentileri nereden uyduruyorsun? diye CHP Genel Başkanından hesap sorulacak... Bunda akıl, mantık var mıdır?

Bu türlü söylentilerin, tehditlerih ordumuzdan geldiğine dair hiçbir belirti yokor tada?... Herhangi bir komutanın bunu ima edici bir sözü bile yok ortada...

Fakat kendi körükledikleri siyasal bunalımı uzatmak isteyenler, normal demokratik rejimde hayal bile edemeyecekleri kudret mevkilerini kendi ellerinde ve partilerinin elinde tutabilmek için bunalım spekülatörlüğü yapanlar, tehditler savuranlar, ordumuzu da güç durumda bırakarak, parlamentoya ve partilere karşı,

— Dediğimizi yapmazsanız, bizi işbaşında tutmazsınız, seçim de olmaz, parlamento da olmaz, havasını kasıtlı olarak yaymaktadırlar.

Hatırlayınız, Melen Hükümetinden önceki «partilerüstü» Hükümetin de son günlerinde bu parlamentoyla ve partilerle işler yürümez havası; Hükümetin başarısızlıklarını parlamentonun ve partilerin üstüne yıkma havası kasıtlı olarak yayılmak istenmedi mi?...

Sözlerimi bitirirken bir kesin inancımı belirtmek isterim:

Kim ne tehdit savurursa savursun, kim ne tertip yaparsa yapsın, Türk demokrasisi kurulacaktır, Millet iradesine dayanan Türkiye Büyük Millet Meclisi yaşayacaktır.»

— AYIP, AYIP... GİDİN DE AKRANINIZA ÇATIN!..

"Diktaya Hayır"

Cumhuriyetin 49. yıldönümü dolayısıyle yetkili makamlar «mutad» kutlama mesajları yayınladılar. Bunların içinde, özellikle Genelkurmay Başkanı Orgeneral Faruk Gürler'in mesajı önem taşıyordu.

Orgeneral Gürler mesajında özetle şöyle diyordu:

«Bundan elli yıl önce, yurdumuzun ve ulusumuzun bütünlüğüne göz diken düşmanlara ve onlara içte ve dışta yardımcı olan hainlere karşı fedakâr milletimizin ve onun kahraman ordularının, Atatürk'ün önderliğinde başlattığı Kurtuluş Savaşımız milletimiz ve memleketimiz için yeni bir devir açılmasına imkân veren büyük bir zafer ile sonuçlanmıştı. Bundan bir yıl sonra da Atatürk'ün en büyük inkılâbı olan Cumhuriyet ilân edilmiş ve bunu diğer inkılâplar takip etmiştir.

Şu husus kesin olarak bilinmelidir ki, Türk Silâhlı Kuvvetleri en üst komutanından rütbesiz erine kadar Atatürkçü bir bütündür. Anayasa'da nitelenen Cumhuriyetin, Atatürk inkılâp ve ilkelerinin emir ve komuta zinciri içerisinde olarak en büyük koruyucusudur.

Silâhlı Kuvvetlerimiz, ağızlarda gevelenen çeşitli dikta formüllerine itibar edecek veya dünya üzerindeki son Türk devletinin yok olmasına sebep olacak hangi yönde veya hangi renkte olursa olsun aşırı ve zararlı akımlara iltifat gösterecek bir kuruluş değildir. O, sadece doğru bildiği ve doğruluğuna inandığı Atatürk yolundadır. Bilerek veya bilmeyerek hür ve demokratik Cumhuriyeti yıkma yolunda olanların karşısındadır ve böyleleri kendi bünyesinde bile olsa onları barındırmamak azim ve kararındadır.

Tümü ile aynı düşünce ve ideal etrafında büyük bir disiplin ruhu ile toplandığına inandığım Türk Silâhlı Kuvvetlerinin, Atatürk ilkeleri ışığı altında, günden güne güçlenerek, milleti ile elele, Türkiye Cumhuriyetini iç ve dış düşmanlara karşı bugün olduğu gibi gelecekte de koruyacağına ve kollayacağına olan inancım sonsuzdur.»

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Faruk Gürler bu mesajıyla, herşeyden önce Türk Silâhlı Kuvvetleri'nin genel tutum ve görüşlerini bir kez daha açıklığa kavuşturmuş olmaktaydı. Türk Silahlı Kuvvet lerini şu ya da bu tür bir dikta yönüne çekme hevesinde olanların da bu heveslerinin kursaklarında kalacağını açıkça ilân etmesi, mesajın en önemli ve üzerinde özellikle durulması gereken yanlarından biridir. Orgeneral Faruk Gürler'in bu konuda yaptığı kesin açıklama aynı zaman özgürlükçü demokratik düzenin ülkemizde aksaksız işlemesine doğru hızlı bir gidiş kazanabileceğimizin kesin teminatı olarak değerlendirilmelidir.

Çünkü Orgeneral Gürler, mesajında bu konuda şöyle ya da böyle anlaşılmasına olanak vermeyen bir açıklık ve kesinlik içinde konuşmakta ve şöyle demektedir:

«Silâhlı Kuvvetlerimiz, ağızlarda gevelenen çeşitli dikta formüllerine itibar edecek ve dünya üzerindeki son Türk Devletinin yok olmasına sebep olacak hangi yönde veya hangi renkte olursa olsun aşırı ve zararlı akımlara iltifat gösterecek bir kuruluş değildir.»

Bu açıklama, aynı zamanda ciddi bir ihtar anlamını da taşımaktadır. Türk Silâhlı Kuvvetleri'ne yön saptırtabilecekleri sanısına kapılanlar **«ağızlarında geveledikleri çeşitli dikta formülleri»**yle kendi özel çıkarlarını ve tutkuları doyurabileceklerini düşünmektedirler. Türk Silâhlı Kuvvetlerinin en yüksek komutanın bu tür **gevelemelerin** geçersizliğini, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin **diktanın hiçbir türlüsüne** itibar etmeyeceğini kesinlikle açıklaması, Anayasa doğrultusunda, Atatürkçü düşünce ve eylem içinde özgürlükçü bir demokratik düzenin ülkemizde yaşarlığını, geçerliğini kazanacağının bir güvencesi olarak kabul edilmelidir. Bu bakımdan da, Orgeneral Gürler'in Cumhuriyet bayramı mesajının bu kesimi, özgürlükçü demokratik düzenin bir an önce aksaksız işlemesine geçilmesinden yana olan aydın kesiminde ilgiyle, umutla karşılandı.

1972 Sonunda Türkiye'nin Ekonomik Durumu

Cahit KAYRA

1972 yılının sonuna yaklaşırken ekonominin gelişmesinde belli alanlarda açıklıklar, belli alanlarda da belirsizlikler görülüyor. Bu yıl 1972 Sonunda Türkiyenin ekonomik durumu GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla) artış oranının % 7.3 olacağı tahmin edilmektedir. Bu artışın sektörler itibariyle dağılışında tarımın artışında gerileme olduğu anlaşılıyor. **Sanayi önerilen düzeyin oldukça gerisindedir; buna karşılık hizmet sektörlerindeki artış dikkat çekici oranlarda oluşmaktadır.**

Sektörler	Yıllık artış oranı
Tarım	-0.3
Sanayi	10.6
Ulaştırma	11.8
İnşaat	8.6
Ticaret	11.7
Mali kurumlar	7.8

İstihdamda ortalama, yaklaşık olarak % 4.5 luk bir atrış görmekteyiz. Bununla birlikte DPT nın hasaplarına göre iş arzı 1.7, iş talebi ise 1.6 milyon olarak belirmekte ve işsizlik oranı % 11.01 den % 11.17 ye çıkmış görünmektediş.

Özel sektör yatırımları 1972 yılının geçen döneminde kaydedilen eğilime göre önemli ölçüde artmakta ve kamu yatırımları ise önemli ölçüde (4 milyar lira) tahminlerin gerisinde kalmaktadır. Bu yıl özel ve kamu sektörlerinin yatırımları ilk kez birbirine eşit olarak gerçekleşmektedir.

Konsolide devlet bütçesinde önemli kısıntılar yapılmasına çalışılmaktadır. Buna göre yıl başındaki 8.0 milyarlık açığın yıl sonuna doğru 3.0 milyara indirilmesine Maliye Bakanlığının büyük çaba harcadığını anlamaktayız.

Ödemeler dengesinin bütün kalemlerinde önemli artışlar vardır. Bu artışların gelirlere ilişkin kalemleri içinde asıl belirgin olanlarının ekonominin dışındaki faktörlere, işci dövizleri ve kısa vadeli dış borçlanmalar olduğu dikkat çekmektedir. **Bu yıl eylül ayında brüt döviz rezervleri geçen yılın eylül ayına kıyasla 540.0 milyon dolar, net rezervler ise 241.3 milyon dolar daha fazladır.**

Bir ölçüde bütçe açıkları, fakat çok büyük ölçüde dış ödemeler dengesindeki fazlalık emisyonu ve kontrolsuz sayılabilecek biçimde mevduat hacmını artırmaktadır.

Fiyatlar, özellikle para arzındaki şişkinlikten doğan talep artışının etkisi altında yükselmeye devam etmektedirler. Toptan eşya fiyatları eylül ayında, Aralık 1971'e göre % 10.0 (geçen yıl ayni dönemde % 14.7 idi), ocak/eylül dönemi itibariyle 1972'de 1971'e kıyasla % 19.6 (geçen yıl ayni dönemde artış % 15.4 idi) kadar yükselmişlerdir.

TEMELDEKİ SORUN: PARASAL ALANDAKİ GELİŞMELER

1972 sonuna yaklaşırken en önemli sorun para arzının yeteri ve gereği ölçüsünde kontrol altına alınamamış olmasıdır. Bunun nedenini, para arzını besleyen kaynakların gösterdikleri gelişmelerde aramak lazımdır.

a) Emisyon, bu yıl, eylül ayına kadar olan dönemde 2.8 milyar artmıştır. Hazinenin Merkez Bankası olanaklarını önemli ölçüde kullandığını anlamaktayız. Önümüzdeki dönemde bütçe açığı ve açık finansman zorunluğu Hazineyi bu kaynağa başvurmaya zorlamakta devam edebilecektir.

Aynı dönemde toplam para arzındaki (tedavüldeki paralar + kayri para)

artış 4.7 milyardır.

b) Ödemeler dengesi çeşitli yollardan para arzındaki oluşumu devamlı şekilde desteklemektedir. İhracat, İşçi dövizleri, turizm gelirleri devamlı olarak artmaktadır. **Bu arada dikkati çeken gelişme euro–döviz piyasasında sürgit sağlanan kısa vadeli fonların eylül sonu itibariyle yaklaşık olarak 4.0 milyar lirayı geçmesi olayıdır.** Bu gelişme Bankaların plasman olanaklarını büyük ölçüde artırmakta ve ılımlı bir kredi enflasyonunun nedeni olmaktadır. Bu arada, Merkez Bankasının parasal kontrol olanaklarının büyük ölçüde yitirildiği düşünülebilir. **Gerçekte Bankalar Merkez Bankasındaki net pozisyonlarını sürgit azaltmaktadırlar.** 1970 sonunda 6.3 milyar lira olan net pozisyon 1971 sonunda 4.2 milyara 1972 eylülünde ise 2.6 milyara inmiş bulunmaktadır.

Gerçi azalma çok büyük kısmı ile zırai kredilerde görünmektedir. Ancak zirai kredilerin büyük bir kısmının ticaret alanına yönelmiş bulunduğunu bilmekteyiz. Zira risk santralizasyonuna göre yapılan dağılım haseplarında tarım kredilerinin bu büyüklüklerde değişiklik göstermedikleri gözlenmektedir.

Bankaların kullanabildikleri fonların büyüklükleri ile bunların, kaba şekilde kuru maliyetlerinin, yukarıda belirttiğimiz gelişme açısından karşılaştırılması ilginç ve anlamlı olacaktır.

	Yaklaşık olarak milyar TL	Yaklaşık olarak ort.faiz maliyeti%	Kanuni karşılık yüzde oranı
Ticari mevduat ve tasarruf mevduatı (mart)	43.0	4.5	25
Euro-döviz karşılığı mevduat(„)	4.2	5.0	20
Merkez Bankası R.kredileri	2.6	9.0/11.5	

(") mukimlere ilişkin olan kısım yaklaşık büyüklükte olmak üzere hesaptan çıkarılmıştır.

Bu karşılaştırma bankaların Merkez Bankası olanaklarına başvurma konusunda gösterdikleri isteksizliğin de, bir anlamda bir açıklaması niteliğindedir. Gerçekte 1970 Aralığı ile 1972 eylülü arasında Türk ekonomisine banka kredileri yolu ile sağlanan 10.4 milyar liralık finansmanın yaklaşık olarak 3.0–3.2 milyar liralık kısmı dış kaynaklardan kısa vadeli olarak sağlanmıştır, ve bu büyüklük Türk ekonomisinin boyutları açısından dikkat çekici üzerine eğilinmesini gerektirici bir anlam taşımaktadır.

c) 1972 de paranın el değiştirme hızının da artmış olduğunu gösteren işaretler vardır. Bu durum para arzının mutlak hacmi yanında enflasyonist baskı açısından etkisinin de ağırlık kazandığını göstermektedir.

Tablo: Parasal büyüklükler (Milyar TL.)

	1970	1972		(1970 aralık - 1972 eylül) Mevduat artışının dağılımı	
	Aralık	Mart	Eylül	mutlak	yüzde
Emisyon	13.9	16.4	19.8	5.9	
Para arzı	35.3		48.3	13.0	
Mevduat	36.2	49.8	54.4	—	
Krediler	37.0	44.0	47.4	10.4	57.4
Bankaların Merkez Bankasındaki net pozisyonları	6.3	2.6	—		
Kanuni karşılıklar	6.0	9.7	—	3.7	20.1
tahvil, bono portf.	1.7	3.2	—	1.6	8.7
Kasa	2.3	2.7	3.5	1.2	6.5

DIŞ ÖDEMELER DENGESİNDE GELİŞME VE SORUNLAR

İkinci önemli sorun dış ödemeler dengesi alanındadır. Gerçekte dış ödemeler alanında görülen oluşum gerek ithalatın, gerekse ihracatın arttığıdır. Ancak bu gelişme içinde döviz rezervlerinin durumu dikkat çekicidir. **Brüt döviz rezervleri eylül 1972 de 1053,1 milyon dolar olmakla birlikte kısa vadeli döviz borçları çıktıktan sonra kalan net rezerv 344.5 milyon dolardır. Geçen yıl eylül ayında brüt rezervler 514.0 net rezervler 104.2 milyon dolardı.** Gerçekte brüt döviz rezervleri yükselirken kısa vadeli döviz borçları da hızla artmaktadır. 27 temmuz 1972-de çıkarılan VII/103 sayılı tebliğ konvertibl dövizlere dayanan krediler hacmını hemen hiç etkilememiş görünmektedir. Zira dövize çevrilebilen Türk parası ile olan mevduat hesaplarında ağustos ve eylül aylarında sırasıyla 19.4 ve 55.0 milyon dolarlık artışlar olduğunu izlemekteyiz. Döviz taahhütleri hesapları da geçen yıl eylül ayında 205.5 milyon dolar iken bu yıl 381.7 milyon dolara çıkmıştır.

Bu durum, dış ödemeler dengesinin belli bir özelliği olduğunu göstermektedir. Dış gelirlerimiz ve rezervlerimiz, esasında büyük kısmı ile ekonomimizin dışındaki nedenlere dayanmakla birlikte, belli ölçüler içinde daha önceki dönemlere oranla artmıştır. Ancak ekonominin gereksindiği ödeme kapasitesi de büyümektedir. Öte yandan döviz harcamalarında harcama alışkanlıkları değişiklikler olduğu ve daha büyük harcama alışkanlıkları edinildiği zaman kısıtlayıcı tedbir alma olanaklarının da azalabileceğinin göz önünde tutulmasında yararlılık ve gereklilik vardır.

Tablo: DÖVİZ REZERVLERİ — Milyon dolar

AYLAR	1971 Brüt Rezervler	1971 Kısa Vadeli Borç	1971 Net Rezervler	1972 Brüt Rezervler	1972 Kısa Vadeli Borç	1972 Net-Rezervler
OCAK	423.1	475.2	— 52.1	810.0	521.5	+288.5
ŞUBAT	447.0	480.5	— 33.5	867.0	538.0	+329.0
MART	421.9	458.6	— 36.7	892.0	582.7	+309.3
NİSAN	405.6	474.4	— 68.8	801.8	537.1	+264.7
MAYIS	411.8	433.4	— 21.6	824.1	556.6	+267.5
HAZİRAN	407.5	413.3	— 5.8	780.5	583.6	+170.9
TAMMUZ	365.9	397.6	— 31.7	824.8	606.3	+218.5
AĞUSTOS	476.0	392.1	+ 83.9	992.4	641.6	+350.8
EYLÜL	514.0	409.8	+104.2	1.053.1	707.6	+345.5
EKİM	581.3	420.5	+160.8	1.067.3		
KASIM	670.0	424.5	+245.5			
ARALIK	735.0	436.8	+298.2			

İthalatın ve öteki harcamaların gelişme olasılıkları bu açıdan gözlenirken yükselen fiyat düzeyinin belli bir aşamada döviz gelirlerimizi olumsuz şekilde etkileyebileğini düşünmek gerekir. Gerçekte türk parası artan döviz rezervleri ile ilgili olarak dış piyasalarda sağlamlığını muhafaza etmektedir. Uluslara arası piyasalarda Türk parasının alış ve satış kurları arasındaki fark normal ticari oranlar içindedir. Ancak iç fiyat düzeyinin bu duruma zamanla etki yapması beklenebilir. Dövize çevrilebilen mevduat hesaplarının toplam döviz rezervlerindeki azalmaya ve ödemeler dengesindeki gerilemelere karşı şiddetle duyarlı olabilecekleri göz önünde tutularak bu bakımdan ciddi sorunlarla karşılaşılmaması için tedbirli bulunmakta gereklilik vardır.

Tablo: Dış ödemelerle ilgili büyüklükler

	1971 eylül	1972 eylül
		milyon dolar
İthalat	900.8	1117.4
İhracat	394.3	584.2
İşçi dövizleri	345.2	554.4
Döviz taahhütleri	—205.5	—381.7
Dövize çevrilebilir mevduat hesapları	— 94.3	—316.3
Brüt rezervler	514.0	1053.0
Net rezervler	104.2	345.5

KAMU MALİYESİNDE AÇIKLAR VE KISINTILAR

Üçüncü sorun kamu maliyesi alanında kendisini göstermektedir. Bu sorunun iki yönlü olduğunu söyleyebiliriz.

a) Hazine Merkez Bankası olanaklarını önemli ölçüde kullanmış bulunmakta, buna ek olarak yıl sonlarında gelirler arasına alınan iç istikraza da, büyük ölçüde yıl içinde baş vurulduğu görülmektedir. Kasım ayı içinde, Hazinenin, limitine göre Merkez Bankasından alabileceği avans kalmamış gibidir. Hazinenin, 1972 yılının kasım ayına kadar olan dönemi içinde, Merkez Bankası avansı, plasman bonosu, Memur Yardımlaşma Kurumu fonları gibi kaynaklardan 2.0 milyar liralık finansman sağladığını görüyoruz. Buna rağmen, mali yıl sonuna doğru finansman ihtiyacının artması olasılığı olduğunu sanıyoruz.

b) Bu açık finansmana rağmen bütçenin nisbi dengesi büyük tasarruuf tedbirleri ile sağlanmaya çalışılmaktadır. Konsolide bütçe yatırım harcamalarında 2.0 milyarlık, transfer harcamalarında da yaklaşık olarak 2.0 milyarlık (Bu kesinti kamu iktisadi teşebbüslerine Bütçeden yapılacak finansmanların azaltılması ile gerçekleştirilmektedir.), cari harcamalarda da, yine yaklaşık olarak 1.0 milyarlık tasarrufa gidildiği, kamu hesaplarının karşılaştırılmasından anlaşılmaktadır.

Bu durumun gerek içinde bulunulan gerekse gelecek olan dönemler için önemli sorunların kaynağı olabileceğini düşünmekteyiz. Bu sorunlar konusunda şu noktaları belirtebiliriz:

I) Tasarruf hacmı, tersine işleyecek çoğaltan etkisi ile içinde bulunduğumuz yılın gelirinin artış hızını azaltmaktadır.

II) Özellikle yatırımlarda yapılan kısıntılar gelecek dönemlerin gelir artışını olumsuz şekilde etkileyeceklerdir.

III) Gelecek yılki dönemde, bu yıl tasarruf edilen büyüklükte ek finansmana gerek olacaktır. Halbuki önümüzdeki yılda, Yetki Kanununa göre personel harcamalarında yapılması gerekli olacak artışlar (bir tahmine göre brüt 10.0 milyar lira yöresinde olabilecektir) esasen ek finansman sorunları yaratmaktadır.

IV) **Kamu harcamalarının azalışı, kamu hizmeti kapasitesini, Kamunun hizmet yapmak suretiyle gelir dağılımını sosyal açıdan olumlu şekilde etkilemesini sakatlamaktadır.**

Tablo: Kamu maliyesi

	1971 eylül	1972 eylül
		milyar TL
Ödenekler	38.6	52.6
Harcamalar	24.2	26.3
Ödemeler	21.4	23.8
Gelir tahsilatı	21.0	26.6
Açık/Fazla:		
Harcama/Gelir	— 3.2	+ 0.3
Ödeme/Gelir	— 0.4	+ 2.8
Hazine durumu (Borç/alacak dengesi)	—10.9	— 9.6

YÜKSELEN FİYATLARIN GELECEĞİ

Dördüncü sorun fiyatların gelişmesine egemen olan eğilimdedir. Toptan eşya fiyatları gerçekte yıllık ortalama olarak geçen yıla oranla % 20 yöresinde bir artış göstermektedir. Yine Toptan eşya fiyatlarının endeksi 1971'in aralık ayına kıyasla % 10 artmış olduğunu görmekteyiz. Her halde fiyat düzeyindeki yükseklik, şimdiki ölçüleri içinde sıhhatli bir ekonomik gelişmenin delili sayılamaz. **Para arzındaki artış sürüp gidecek ise, kredi enflasyonu gerçekten şiddetlenebilecekse ve Bütçe yıl sonuna doğru yeniden büyük açıklarla karşılaşırsa, fiyatlardaki eğilim yeniden hızlanmaya dönüşecektir.** Oysaki mevsimlik eğilimine kıyasla fiyatlarda çok mütevazı da olsa bir ağırlaşma işareti vardır. Yükselen fiyatlar tüketim harcamalarını kısmaya başlamış görünmektedir.

Tablo : Toptan eşya fiyatları endeksi

AYLAR	1971	1972	Yüzde artış oranı 1971/1972 Ocak/Eylül	Yüzde artış oranı 1971 Aralık 1972 Eylül
OCAK	156.7	189.0		
ŞUBAT	159.8	195.2		
MART	160.7	194.5		
NİSAN	162.5	194.6		
MAYIS	164.8	196.9		
HAZİRAN	163.8	198.0		
TEMMUZ	171.0	201.1		
AĞUSTOS	172.6	201.9		
EYLÜL	172.4	203.5	19.6	10.0
EKİM	177.1			
KASIM	181.9			
ARALIK	184.9			

ÇÖZÜM KREDİ GENİŞLEMESİNİN ÖLÇÜLERİ

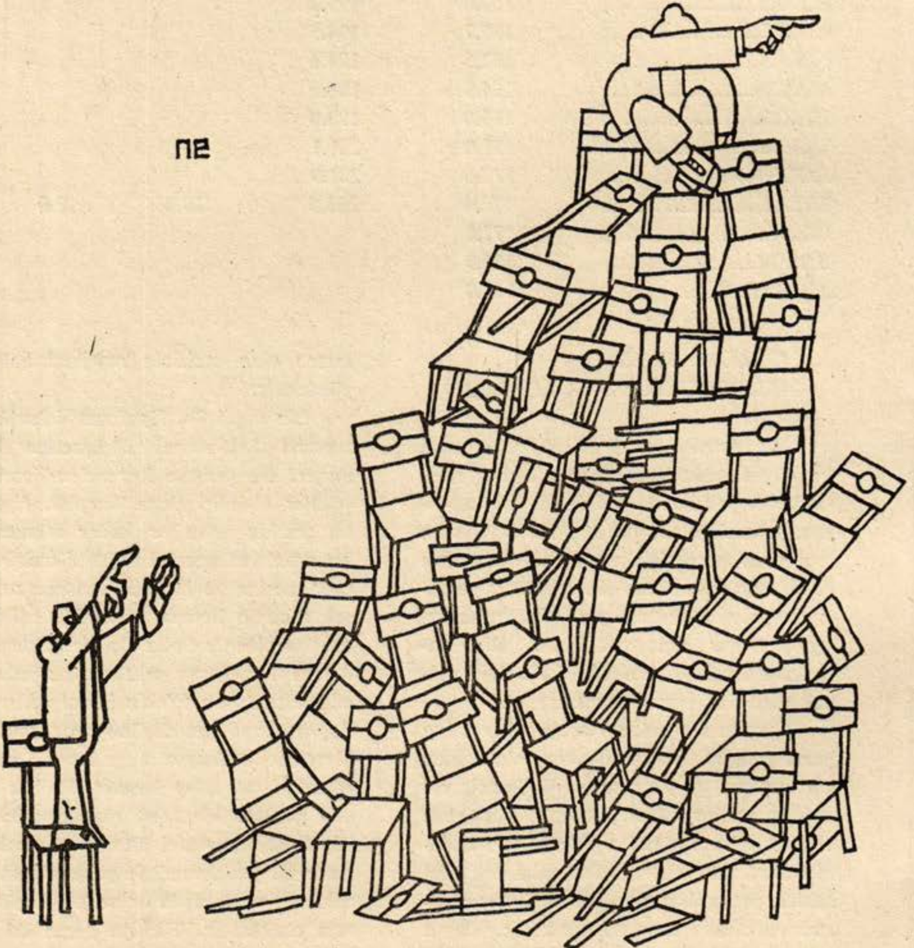
Herkes gibi biz de Türkiyede önemli bir fiyat yükselmesinin ve enflasyonist baskının gelişmekte olduğunu düşünüyoruz. Önemli olan, bu koşullar içinde ne yapılması gerektiğinin en iyi en yararlı şekilde tesbit edilmesidir. Alınması gerekli tedbirlerin ayrıntılarını, hiç kuşkusuz, uygulayıcılar saptayacaklardır. Biz, yazımızın sonunda, bu tedbirlerle ilgili olarak temeldeki sorunu tartışacağız.

Burada bir noktayı açığa çıkarmakta yarar vardır. Talep baskısı olmaksızın bir maliyet enflasyonunu düşünmek oldukça zordur. 1972 yılında Türkiyede toplam talepte görülen gelişmelerin nedenini ise kamu sektöründen daha çok özel sektör yatırımları ve tüketim harcamalarının artışında aramak gereklidir. Kamu sektöründeki büyük kısıntının fiyat istikrarına olan etkisinin marjinal kalışı bu yüzdendir.

Biz tümü ile, fiyatların daha da artmasının beklenmesi düşüncesine katılamayız. Bu gelişme kontrol edilemeyecek şekiller alabilir. Buna karşılık, fiyatların bu şekilde artışı ne kadar sakıncalı ise bu oranların normal sayılabilecek hadlere çevrilmesine ve hiç olmazsa mevcut yüksek düzeyin burada konsolide edilmesine çalışma olanağı da bu ölçüler içinde vardır. Ancak biz Kamu sektörü üzerinde ısrar edilerek toplam talebin ihmal edilmesinin doğru olmadığını düşünüyoruz. **1972 Türkiyesinde enflasyonist gelişme, fiyat yükselmeleri, ve talep baskısı şimdilik ılımlı gibi görünen bir kredi genişlemesinin çok büyük ölçüde etkisi altında oluşmaktadır. Bu kredi genişlemesinde yabancı mali kaynakların payı büyüktür ve büyümekte devam etmektedir. Türkiye geçen iki yıllık dönem içinde, parasal açıdan, adeta birden-**

bire Batı ekonomisi ile bütünleşmeye başlamak gibi bir durumla karşılaşmıştır. Türkiyede enflasyon sadece mal fiyatları ile değil böylece sonsuz bir arz esnekliği olan dış finansman sistemi ile ithal ediliyor demek yanlış olmayacaktır. Bunun devamı Türkiyeyi bir noktada, yüksek döviz rezervleri ve yüksek maliyet artışlarının paradoksal bir kompromisi içinde güç ve tehlikeli operasyonlarla karşı karşıya bırakabilir. Zamanı gelince belki para değerinin artırılması önerilebilecektir, fakat bunu istemeyen çevrelerin baskısı Türkiyeyi giderek daha çetin durumlar karşısında bırakabilecektir. Ya da peş peşe devalüasyonlar yapılması önerilecektir. Bu gün de, toplumu yeni bunalımlara itebilecek nitelikteki bu önerileri ortaya atanlar olabilir. Aslında bu karışık ve tehlikeli olabilecek gelişmeleri, zamanında tedbir almak suretiyle önlemek olanağı, elbetteki vardır; **ve biz ne olursa olsun, kalkınma engellerini aşabilme noktasına geldiğine inandığımız Türkiye'de, ne gelişmeyi ağırlaştıracak metodlara ne de toplumun tüm olarak mutluluğunu, sistemli şekilde tahrip edecek olan, dönemsel devalüasyon önerilerine katılamayız.**

Nezih DANYAL

Kalkınma, Çoğulculuk ve Özgürlük Üzerine

Bozkurt GÜVENÇ

Çağdaş insan, günden güne çetinleşen bir «**sorunlar dünyası**»nda yaşıyor; kendisiyle, dostu-düşmanıyle, yeryüzündeki bütün insanlarla yarışıp savaşıyor; düştüğü bunalımlardan kurtulmak için çabalıyor. Ortak sorunlar yanında, her toplumun ve kişinin kendine özgü güçlükleri var. Her atılım ve devrim, kimi sorunları çözerken, yenilerini yaratıyor. Toplumun «**gelişmiş**», «**gelişme yolunda**» ya da «**geri kalmışlar**» sınıfında bulunması durumu pek de fazla değiştirmiyor. Uygarlık çizgisine yakınlıkla orantılı olarak sorunlarda ve bunalımlarda bir çeşitlenme ve **artış eğilimi** olduğunu söyleyenler var!

Bunlardan önemli birisi de tarihi **özgürlük** sorunudur. Fikir ve söz özgürlüğünün beşiği olarak bilinen Batı demokrasilerinde bile «**Düşüncenin ve sözün ne kadar hür olduğu?**» sorusu tartışılıyor. Kitle haberleşmesi alanındaki teknolojik devrimlerin, tröstleşme (tekelleşme) ,yoluyla fikir ve söz özgürlüğünü nasıl etkilediği konusu araştırılıyor Teknolojik gelişmelerin ve ideolojik çatışmaların fikir ve söz özgürlüğünü sınırlayan sıkıyönetimleri desteklediği söyleniyor.

İspanya'dan Filipinlere, Yunanistan'dan Antiller'e uzanan bir «az gelişmişler» kuşağı üzerinde yer alan ülkelerin geleceği açısından fikir ve söz özgürlüğü sorunu önem taşıyor. Adı geçen bölgede bulunan ülkelerin çoğunda, «barış içinde, hızlı kalkınma» ülküsünün gerçekleşmesi, «**aşırı ve zararlı uçların temizlenmesi**» parolası altında sanki hür düşüncenin kısıtlanmasına doğru bir gelişme gösteriyor.

Ülkemizdeki siyasal değişme ve gelişmeler son yirmi-yirmibeş yılda toplumumuzu, iki kez, hür düşünceyi kısıtla yan rejim önerilerinin eşiğine kadar getirdi. Bunlardan ilkinde —27 Mayıs'ta— ve onu izleyen geçiş döneminde, fikir ve direnme özgürlüğü anayasal güvencelere bağlandı. İkincisinde ise, yasal bazı özgürlüklerin sorumsuzca kötüye kullanılmasına bir tepki olarak, 1961 Anayasası'nın özgürlük anlayışına koruyucu kısıtlamalar koyma gereği duyuldu.

Bugün, «**Sıkıyönetimin geçici mi, sürekli mi olacağı?**» tartışmalarının yoğunlaştığı bir dönemdeyiz. Yasakları kaldırmanın koymaktan daha güç olduğu bir kez daha anlaşılıyor. Ülkemizdeki gelişme ve eğilimlerin yönü, kalkınma ve özgürlük için önerilen çözüm yollarının dayandığı gerekçeler, Yunanistan ve Filipinler'de öne sürülenlerden çok farklı değildir: Önce huzur ve iç barış, sonra kalkınmanın devamı için gerekli **reformlar.** Bunalım belki de bu öncelikte düğümleniyor. Yapısal sorunları çözmeden, gecikmiş reformları yapmadan sürekli bir barış ve huzur sağlanabilir mi? Hızlı kalkınmamızı **özgürlük içinde** sürdüremediğimize ve gerçekleştiremediğimize göre, **özgürlük** ya da **kalkınma** hedeflerinden birine öncelik tanımaya zorlanıyoruz. Özgürlük mü, yoksa kalkınma ve refah mı? Oysa, görü-

nüşe göre, ikisini de istiyoruz; ikisinden de vazgeçemiyoruz.

Bu denemenin amacı, kalkınan ülkelerin karşılaştığı özgürlük sorunlarını ve anarşi bunalımlarını, sosyal değişme ve farklılaşma süreci açısından incelemek ve —varsa— aranan çözüm yolunun bulunmasına yardımcı olmaktır.

YOLUM, YÖNÜM VE EREĞİM

Bu yazıda pek çok soruna değiniyor, belki de, cevaplandırdığımdan fazlasını soruyorum. Söylemek istediklerimin yanında, **yazmak istemediğim tek bir şey varsa,** o da, kaba kuvvetin ve anarşinin savunmasıdır. Görünen olay ve gelişmelerin kamuoyunda kolayca yapılan resmî yorum ve eleştirilerine karşılık, tarihî olguların görülmek istenmeyen, bilinç dışı, tabanına eğiliyor, oldukça çetin bir çözüm yolu öneriyorum: **Hastayı terleterek iyileştireceğiz diye yakmıyalım; ateşi düşürmek isterken, hastalığı dondurmayalım** diyorum. Anarşinin özgürlüğünü değil, aklın yolunu ve özgürlüğünü savunmaya çalışıyorum. Kaba kuvvetin ve anarşinin muhtemel eğemenliğine karşı. Genellikle «sol» olduğu kabul edilen bir eeğilim ve yönelim içinde, «sağ» duyuyu dile getirmeğe çalışıyorum.

DEĞİŞİM

Kalkınma için değişmenin kaçınılmaz olduğu, bugün artık tartışmasız kabul edilen bir yargıdır. Gerçi, her değişme salt anlamda bir kalkınma değildir ama, öyle yada böyle bir kalkınma için **değişme** şarttır. Değişmeyi kabul etmeden, değişmeye razı olmadan ve değişmenin sıkıntılı sonuçlarına katlanmadan, kalkınmanın nimetlerinden yararlanmak mümkün görünmüyor. Öyle ki, ölçülebilen, sayıya vurulabilen değişmeler ulusal kalkınmanın, refahın bir belgesi olarak kullanılıyor.

Ölümler ve doğumlar farklı hızlarda azalıyor; fakat nüfus büyük bir hızla artıyor. **İç ve dış göçler yükseliyor, şehirler genişliyor.** Millî gelir ve giderler büyüyor Millî borçlar ve tasarruflar hemen aynı hızda artıyor. Sermaye birikimi ve onun sonucu olan kapitalistleşme gerçekleşiyor. Millî gelirin dağılım oranları değişiyor. Üretici/tüketici nüfusun yüzdeleri her yıl değişiyor. Kırsal (köysel) toplumların bir-iki kuşaklık bir geçiş dönemi sonunda kentsel toplumlara dönüşeceği hesaplanıyor. Yakın geçmişin varlıklı toplumları göreli olarak fakirleşirken, dünün ünlü yoksulları süratle kalkınıyor. Her kalkınan toplumda hizmetler kesiminin büyük bir hızla büyüdüğü görülüyor. Tam istihdam hemen her toplumun en büyük sorunu oluyor. Yeni teknolojiler eski işçileri işsiz bırakırken; yeni iş ve hizmet alanları devletden ilgi, destek ve eğitim hizmetleri bekliyor. Sosyal güvenlik kavramı ve uygulaması yaygınlaşıyor. Altmış yıllık bir hayat beklentisi olan işçilerin ve askerlerin kırk beş yaşına varmadan, sosyal güvenlik içinde emekli olması mümkün oluyor. Genç emeklilerin yeniden istihdamı yepyeni sorunlar yaratıyor. Beri yandan bazı meslek ve uzmanlık alanlarındaki üniversite mezunu gençler iş ve yeterli ücret bulamıyor, dışarıya göçüyorlar.

Ülkeler, bloklar ve kıt'alar değişiyor. Eski düşmanlar dost olabiliyor; dostlar da düşman! Varlıklı zümre ve sınıflar, göreli olarak, fakirleşirken; geleneksel yoksullar güçleniyor. Ne var ki, kimse kendi durumundan hoşnut değil: Çevrede, komşular arasında uzak yörelerde daha hızlı **kalkınanlar,** daha **özgür ve mutlu görünenler** var!

Kalkınmaya paralel olarak, kuşaklar kurum ve kuruluşlar, kısaca, bütün toplumsal yapılar, ilişkiler ve biçimler değişiyor. İnsanlar değişiyor. İnsanla birlikte, **tutumlar, değerler** ve **davranışlar** değişiyor. **İyiler, güzeller ve gerçekler değişip çoğalıyor; değerler çeşitleniyor.** Kuşaklar, aileler, kültürel kurumlar, grup, sınıf ve tabakalar arasındaki görüş ayrılıkları, örtülü ve açık çatışmalar çoğalıyor. Bütün bu değişme ve gelişmeleri ve onların sorunlarını yansıtan yeni kavramlar ve fikirler doğuyor.

Sunî gübre üretimi sorununu henüz çözememiş nice toplumlar, jet veya roket yarışına katılmaya hazırlanıyor. Feza yarışında önde giden ülkeler, başa çıkamadıkları bir uyuşturucu madde kullanma salgını karşısında güçsüz kalıyor, üretici-

lerin yardımını istiyorlar. Hidrojen silâhlarını icadeden ünlü bilginler, barış bildirileri veya muhtıralar yazarken; barış için kurulmuş savunma paktları, sosyal siyaset, hukuk, kültür ve sanat alanlarında doktora bursları veriyor, şiir kitapları yayınlıyor. Dünya, savaşa mı yoksa barışa mı yöneldiğini bilemiyor; bunalıyor. Karşıt ve etkin propaganda sistemleri zihinleri çelip bulandırıyor. Çatışmaları görenler, eleştirenler büyük çelişkilere düşebiliyor. Kalkınan uluslar, ulus-ötesi blokların ve yeni birleşik devletlerin kuruluş hazırlıklarını başarıyla yürütürken, kendi içlerindeki bölgecilik ve bölücülük akımlarını yeterince kontrol edemiyor; kuvvete baş vurmak zorunda kalıyorlar. Ulusların yönetimi karmaşık ve çok disiplinli bir bilim-sanat haline geliyor.

Toplumsal evrimin belirtisi sayılan bütün bu gelişmelere karşılık, İnsanoğlu yavaş ya da hızlı değişmelerin dinamiğini (nedenlerini, sonuçlarını ve kaçınılmazlığını) rahatça kavrayamadığı gibi; olaylara ışık tutacak, güvenilir ve evrensel geçerlikte bir değişim teorisinden de yoksun bulunuyor. Genel gidişi, **endüstrileşme, modernleşme, çağdaşlaşma, kalkınma, ikinci endüstri devrimi, kültürün geri kalması, uygarlığın doruğuna ulaşması,** ya da **uygarlığın sonu** gibi adlandıranlar var. Sosyal bilimciler, değer yüklü bu tür kavramları kullanmak yerine, yaygın olguya, kısaca, «sosyal/kültürel değişme» demeyi tercih ediyorlar.

FARKLILAŞMA

Sosyal/kültürel değişme dalgası her toplumu farklı bir evrim aşamasında yakalayıp farklı biçim ve ölçülerde etkiliyor. Temel felsefesi ister toplumcu ister bireyci olsun hiçbir toplum değişmeyi ve onun sonuca olan *farklılaşmaları* bütünüyle önleyemiyor. Endüstrileşmenin sebep olduğu sınıfsal farklılaşmalara bir tepki olarak ortaya çıkan Marxist ideoloji bile, kendi uygulamasında, farklılaşmanın önüne geçemiyor. Endüstrileşme ve ekonomik kalkınma ile birlikte, bölgeler, yerleşmeler ve bazı top lumsal sınıflar ötekilerden daha hızlı ve farklı yönlerde **değişmeye** başlıyor. Yöneticiler ve sosyal bilimciler bazı sosyal-ekonomik göstergeleri kullanarak farklılaşmayı ölçebiliyorsa da, ortadan kaldıramıyor

1961 Anayasası'nın toplumumuza getirdiği «sosyal adalet» ve «fırsat eşitliği» gibi kavramlar aslında farklılaşmanın önlenmesine yarayacak ilkeler olarak düşünülmüş olmalıydı. Ancak, on yıllık uygulama sırasında görüldü ki: güçlü olan, fırsat eşitliğinden ve sosyal adaletten daha geniş ölçüde yararlanabiliyor. Yasalar karşısında herkes eşitti ama, güçlüler eşitlikten daha geniş ölçüde yararlandılar. Tarih boyunca hemen her toplumda görüleceği gibi, hak, hukuk ve adalet gelenekten yana olmuştu, bugün de çoğunlukla böyle görünmekte devam ediyor.

Her topluma uygulanabilecek, evrensellik ve geçerlikte bir değişme yolu, yöntemi yok ama, iç ve dış etmenlerin etkileşimi ve bileşkesi olarak ortaya çıkan ve hızlanan değişme sürecinin belli aşamaları izlediği gözlenileniyor:

Çözülme — farklılaşma — yabancılaşma — çatışma — uzlaşma — bütünleşme, gibi.

Sosyalbilim dilinde bu aşamalara kısaca **hareketlilik** ve **farklılaşma** adı veriliyor. Cumhuriyet'in 50. yılında, toplumumuz, şüphesiz ki, gayet hızlı bir değişme geçirmiş bulunuyor. Bazı bölge ve kesimler, on yıllık planlı bir kalkınmadan sonra yeni bir bütünleşme aşamasına ulaşırken; henüz çözülmeye (değişmeye) başlamamış bölge ve yörelerimiz olduğu biliniyor. Fakat büyük çoğunluk, 10 yıl önceki durumuna göre, önemli ölçüde farklılaşmıştır. Belki de, ilk plancıların önlemeye çalışıp da başaramadıkları buydu. Farklılaşmanın kaçınılmaz bir sonucu olarak, yasaların evrenselliği ilkesi zedelenmiş, yatırımlarda, eğitimde ve istihdam sorunlarının çözümünde Devlet, toplumsal değişmenin gerisinde kalmış; dar boğazların sebeb olduğu yapısal sorunların ele alınmasında ve çözümünde, özel sektörün, tarımın, bürokrasinin ve emekçi kesiminin isteklerini «sosyal adalet» ilkesine uygun olarak karşılama olanağı azalmıştır. Devlet hastanesine uzman doktor, liseye fen öğretmeni, köyünden göçmek zorunda kalan rençbere iş bulunamamıştır. Üretici olmayan kamu kuruluş-

larındaki istihdam şişkinliği, sık sık başvurulan fiyat ücret ayarlamalarında, değişmez ve dar gelirli kamu hizmetlilerinin refahını ve güvenliğini koruyamamıştır. Değişmenin ve hızlı farklılaşmanın kaçınılmaz bir sonucu olarak, farklı çıkar ve baskı grupları arasında başlayan ideolojik çatışmalar, giderek şiddetlenmiş, büyük yerleşme ve kültür merkezlerinde anarşiye varmıştır.

YABANCILAŞMA

Yapısal farklılaşma, bazı ülkelerde yavaş fakat sürekli bir evrim çizgisi izlerken; öteki ülkeler, çağlarının gerisinde kalmamak gerekçesiyle, devrimci sıçramalar yapmak ihtiyacını duymuşlardır. Devrimci atılımlar, büyük tepkilere ve restorasyonlara yol açmış değişmeye karşı koyan grup ve zümrelerin susturulduğu, bastırıldığı hattâ kitle halinde ortadan kaldırıldığı görülmüştür. Hızlı değişmelerin bu türden sonuçları, siyasal/sosyalbilim literatüründe «evrim mi, devrim mi?» tartışmalarına konu olmuştur.

Hızlı farklılaşmalar, öte yandan, toplumsal sınıfların, kurumların ve onlar aracılığıyla farklı kuşak ve kişilerin birbirlerine ve kendilerine göre **yabancılaşmasına** sebep olmuştur. Yabancılaşma **(alienation)** kişi ve grupların kendi içlerine kapanmasına, paylaşma ve karşılıklığın azalmasına, intihara kadar varan **yalnızlaşma** sorunlarına yol açmıştır. Çağdaş toplumlardaki **nörotik** ve **psikotik** hastalıkların artışını, psiko-somatik şikâyeterin yaygınlığını insanın yabancılaşmasına ve yalnızlaşmasına bağlayan görüşler vardır. Yabancılaşan gruplar ve yalnızlaşan bireyler arasındaki sessiz fakat köklü **çatışmaları** azaltma çabaları yanında, **çatışmaların** evrim için gerekli hattâ şart olduğunu ileri süren teoriler de vardır. Bu açıdan bakılacak olursa, 14 Mayıs'ı 27 yıllık devrimci bir uygulamaya; 27 Mayıs'ı, on yıllık bir restorasyona; 12 Mart'ı, «İkinci Cumhuriyet»e birer tepki olarak görmek, değerlendirmek mümkündür. Hangi yönden bakılırsa bakılsın, toplumsal değişme ve farklılaşmanın kurumlardan, birey ve gruplardan köklü uyum çabaları, beklediği yaygın bir kanaat olarak ortaya çıkmaktadır.

TARİHİ ÇÖZÜM YOLU: ÇOĞULCULUK

Sosyal hareketlilik veya farklılaşma, günümüzde hız ve önem kazanmış olmakla birlikte, çağımıza özgü bir toplumsal bir **olgu** değildir. Karanlık (orta) çağlar'dan Aydınlanma'ya rönesans ve reform yoluyla Yeni ve Yakın Çağlara, feodaliteden kapitalizme, kapitalizmden sosyalizme, kısaca, **tarım kültüründen endüstriye** dönüşümdü, toplumlar daha yavaş bir hareketlilik **farkat** oldukça sürekli farklılaşmalar göstermişlerdir.

Britanya Adaları ve Fransa gibi, değişme ve yapısal farklılaşma aşamasına daha önce ulaşan ülkeler, farklılaşmanın sebep olduğu iç çatışmaların, sınıfsal, ideolojik ve dinî savaşların çözümünü, «çoğulculuk» (plüralizm) ilkesinde bulmuşlar; «birlik içinde çokluk» sloganını düzenin ve iç-barışın temel bir ön koşulu olarak benimsemişlerdir. Din'de reform, din ve devlet işlerinin ayrılığı **(laicisme** ve **secularizm)**, bilim yapma özgürlüğü ve bilim kurumlarının özerkliği, temelde, «birlik içinde çokluk» ilkesine dayanan uygulamalardır. Orta Çağlar'ın sonuna kadar bir birlik ve bütünlük gösteren üç büyük toplumsal güç (bilim, din ve devlet), Yeni Çağlar'da birbirinin özerkliğini tanımakla kalmamış; parlamenter demokrasinin gelişmesine paralel olarak, yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin bile birbirinden ayrılması eğilimi güç kazanmıştır. Çağdaş görüşe göre, endüstriyel toplum benzer parçaların mekanik bir toplamı değil farklı birimlerin organik yaşıyan ve değişen- bir dayanışmasıdır.

«Fikir özgürlüğü» zaten özgür olan fikrin ifâde (söz yazı ve basım) özgürlüğündan başka bir şey değildir. Uzun deneme ve yanılmalardan geçen Batılılar, çoğunlukla farklı fikir ve ideolojilerin hoş görülü bir ortamda serbestçe tartışılmasını, toplumun evrimi ve yönetimi açısından daha az zararlı görmeyi öğrenmişlerdir.

Bu çoğulcu tutum ve değerlendirme giderek, hukuktaki «fikir suçu olmaz»

ilkesiyle bütünleşmiştir. Britanya Kıraliçesinin temsil ettiği güç, kendi öz iktadarı ile kendi öz muhalefetinin toplumsal birliğidir. Bugünün zayıf ve azınlıkta olan muhalefeti, yarının gülü iktidarı (çoğunluk temsilcisi) olmaya adaydır. **Yönetimsel evrimin barışçı yolu** budur. «Devlet benim» diyen mutlak yönetim düzenini izleyen, parlementer yönetim sistemi, çoğulculuğun bu temel kaynağından beslenir. Ancak fikir ve söz özgürlüğü ve sınırsız ne de mutlaktır. Eyleme dönüştüğünde ve kaba kuvvete başvurduğunda karşısında yasaları ve devletin öteki koruyucu kurumlarını bulur. Bir yandan sorumlular aranır ve yargılanırken, öte yandan yasalar değiştirilebilir. Yazılı (pozitif) hukuka göre, yakın geçmişte suç teşkil eden bazı tutum ve davranışlar, yakın gelecekte yasal (meşru) olabilir. Hukuk, toplumsal değişmeleri, toplumsal güç ve eğilimleri izler. Bu gerçeğe «hukukun dinamizmi» veya «dinamik hukuk» adı verilir. Ancak çoğulculuğun kurumlaşması (yerleşmesi) sınıldığındca kolay ve çabuk olmamıştır.

Kendi toplumumuzdaki örnekler üzerinde durulabilir. 1930'lar Türkiyesi'nde «Halifelik veya Padişahlık o kadar da fena değilmiş» sözleri şiddetle cezalandırıldığı halde, ondan yirmi yıl sonra, «Ulu Hakan Abdülhamit Han'a» övgüler yazmak suç sayılmamıştır. Yine 1935'lerde Marksist olduklarını açıkça ilân eden bazı aydınların kavuşturmaya uğramamalarına karşı; aynı düşünürlerin bir süre sonara «tarihî maddeciliğe reddiyeler» yazması gerekmiştir. Bu tür örneklerin, çoğu, 1961 anayasası'na kadar, çoğulculuğun Türkiye'de anlaşılamadığını ve uygulanamadığını gösterir. Çoğulculuk, Batı toplumlarında bile, evrensel olarak benimsenmiş ilke değildir. Bazı totaliter ve teolojik sistemler, kendi ideolojilerine yabancı ya da karşı olan fikir ve ideolojileri, varlık ve güvenlikleri yönünden sakıncalı görmüşlerdir. Bu tür toplumlar, farklı fikirleri sansür etmişler, yeni ve farklı sistemlere inananları izleyip cezalandırmışlardır.

Yeni ve Yakın Çağlar, yalnız göreli değerler taşıyan felsefî inançlara sahip olanların değil, fakat bilimsel yöntem ve bulgulara inananların bile hapsedildiğine, asıldığına, yakıldığına tanık olmuştur. Ancak ne var ki, ne katolik kilisesinin Engizisyonları, ne Nazizmin toplama kampları, ne McCarthyzm, ne de Komünizmin Halk Mahkemeleri farklı düşühceyi ve karşı ideolojiyi tümüyle temizleyebilmiş değildir. Sürgün, hapis, yakma, asma., gaz odasında öldürme, işsiz ve aç bırakma gibi cezalar, farklı fikrin yaşama ve yayılma gücü karşısında etkili olamamıştır.

Bilimsel, sosyal ve yapısal bir temelden yoksun olan farklı fikir sistemlerini, değişmenin başında denetlemek kolay olmuştur. Ancak, fikir ve inanç toplumsal bir temele dayanarak yayılmaya başlayınca, onunla uzlaşmaktan başka çare yoktur. İlk hıristiyanların aç aslanlara atılması, hıristiyanlığın yayılmasını durduramamıştır. Hıristiyanlık, egemenliğinin en büyük anıtını bir zamanlar onu ciddiye almayan ve mahkûm eden Roma'nın içine dikmiştir. Evrensel Katolikliğe karşı bir farklılaşma sembolü olarak doğan protestanlık hareketi, değişmeye paralel olarak, kendi içinde, sayısı yüzü aşan farklı kilise veya mezhebe bölünmüştür. Yugoslav örneğinde görüleceği gibi, sosyalizmin sıkı parti disiplini bile, farklılaşmaya dayalı etnik ve bölgesel bölünmeleri önleyememiştir. Sovyetlerin peykleri üzerinde kurduğu parti disiplininin dayanağı Kızılordu'nun acı kuvvetidir. Fakat bu diktacı egemenliğin daha ne kadar süreceği belli değildir.

Özetle denebilir ki, hiç bir devlet ya da süper sistem, çoğulculuk ilkesinden bağımsız olamamıştır. Diktacı-totaliter sistemler, çoğulculuğun kaçınılmazlığını ergeç görmüşler ve onu kabul etmek zorunda kalmışlardır. Toplumsal ideolojileri birleştirme, tekleştirme ya da bire indirme denemeleri, bugüne kadar, başarıya ulaşamamıştır. Semavî dinler ve dünya imparatorluğu denemeleri bu başarısızlığın tarihi örnekleri arasında sayılabilir.

Wilkie'nin «**Tek Dünya**»sı savaştan bunalmış bir Dünya için uzak bir ümid kaynağı oabilirdi. Tek ve monist bir dünyanın olanaksızlığı, Birleşmiş Milletler Teşkilatı denemesinde yeterince görülemiyorsa «**Don Camillo'nun Küçük Dünyası**»nı —bir mizah denemesi ötesinde—

iyi değerlendirmek zorunluğu vardır. Eski ve klasik çağlardan beri var olan çoğulculuk, günümüzde yeni bir anlam ve dinamizm kazanmıştır. Bu dinamizmi görmeden, ulusları aşan ideolojik ve doktriner sorunlar bir yana, ulusal, ailevî ve bireysel sorunları çözme olanağı son derece kısıtlı görünmektedir.

AZ GELİŞMİŞLERİN KALKINMASI VE ÖZGÜRLÜK

Ekonomik ve teknolojik alanda geri kalmış bulunan «az gelişmişlerin» kalkınma denemesi, çoğunlukla, kapitalist ve toplumcu modellerden farklı bir biçimde olmuştur. Batı'nın ekonomik ve teknolojik ölçütlerine, göre «geri kalmış» sayılan bu ülkeler, Dünya Savaşları'nı izleyen uyanış yeniden doğuş dönemlerinde, ileri ülkelerin kalkınma örneklerine baktıklarında, kendilerini bir yol ayırımında bulmuşlardır.

Yollardan birisi, Batı'nın izlediği, **özgürlükçü** ve **çoğulcu** fakat oldukça yavaş bir kalkınma modeli; yollardan ikincisi, toplumcu sistemlerin uyguladığı, fakat özgürlükleri (çoğulculuğu) büyük ölçüde sınırlıyan emredici ve zorlayıcı bir kalkınma yolu idi.

«Geri kalmış»lar, belki de akıl, mantık ve siyasal bilgelik açısından, yapılması gerekenin en iyisini yaptılar: Farklı iki modelin iyi görünen yan ve yönlerini alıp üçüncü bir modeli denemeye karar verdiler. Bu eklektik sisteme sonradan «özgürlük içinde hızlı kalkınma» adı verildi. Deneyin gereği olarak, anayasalar değiştirildi, partiler kuruldu, örgütler yenilendi, kalkınma plânları yapıldı ve uygulandı. Kısa bir dönem işler iyi gitti, ya da öyle göründü. Çünkü yapısal **değişme** yavaş, **farklılaşma sınırlı idi.**

İthal edilmiş fikir ve ideolojilerin yapısal bir tabanı yoktu henüz. Türkiyemizde, «lövantenlik» (tatlı su fenkliği olarak adlandırılan bu türden bir aldatıcı (biçimsel) çoğulculuğun toplumsal sınıf ve kitlelerle organik bir ilişkisi kurulamadı. Buna, çoğulculuğun **ütopik** ya da **romatik** çağı denebilirdi. Fakat değişmenin (farklılaşmanın) hızlanması ve yaygınlaşmasıyla, ithal malı fikir ve ideolojiler (partiler) yapısal bir taban ve muhteva kazanmaya başlıyacaklardı. Gerçekten de böyle oldu! Siyasal (ideolojik) yelpaze genişledi, kutuplar güçlendi ve çatışmalar görüldü Partiler, sürekli olarak doğurup, birleşip, ayrılarak, yerlerini bulmaya başladılar. Batı toplumlarında evrimin bir ön şartı gibi görülen çatışmalar (**conflict**) ve militan baskı grupları iç-barışı tehdit etmeye başladı. Bazı toplumlarda iç-savaşlar görüldü. Bazîları iç-savaşın eşiğinde durdular ya da bu eşikten geri döndüler. İç-savaşın önlenmesi, çoğunlukla, millî güvenlik ve savaş için hazır tutulan «zinde» güçlerin bunalıma (krize) müdahalesini gerektiriyordu. **Özgürlük** ve **hızlı kalkınma** birlikte gerçekleştirilemediğine göre, ikisinden birini seçmek zorunluğu doğuyordu.

Ulusal güçlerin, toplumsal bunalıma ve dolaylı olarak yönetime el koyması, genellikle, partiler ve ideolojiler üstü bir düzeyde tutulmak istendiği halde; kolaylıkla, devrimci ya da tutucu güçlerden birini ötekine karşı savunmakla sonuçlanıyordu. Siyasal iktidar teorisine uygun olarak, her iktidar sosyal bir güce dayanmak zorunda kalıyordu. Bu güç, kilise, belli bir sınıf ya da bir parti olabilirdi. Fakat yalnız silaha dayanan bir ordu, uzun süre iktidarda kalamıyordu. Suriye ve Latin Amerika örneklerinde görüldüğü gibi, zinde kuvvetlerin daha zindesi kolaylıkla yıprananın yerini alabiliyordu. İktidarın bu kadar sık el değiştirmesi, siyasal hayata bir kararsızlık ve güvensizlik getiriyordu.

İdeolojilerden biri ötekine tercih etmeyen fakat, millî birlik ve beraberlik adına **çoğulculuğa** ve değişmenin kaçınılmaz sonuçlarına karşı cephe alan milliyetçi bir devrimcinin «147'lerin tasfiyesi» ile ilgili anıları ibretle okunmaya değer:

«Her türlü kanaate, inanışa taarruz ediyorduk; solcusunu da sağcısını da atıyorduk. Doğum yeri şarkta olanı kürtçü diye, namaza gidenleri softa ve gerici diye, kitabı olanı çalmıştır diye, kitapsızları cahil diye, talebeye ciddi davrananı kaba ve sert diye, samimi hareket edenleri laubali diye, kızlarla ilgileneni ahlâksız diye damgalıyorduk. Solcu, sağcı, mason, kürt-

çü, gerici, cahil, tüccar, kitapsız, politikacı vs., gibi sıfatlar sık sık kullanılıyor, bu barajları aşabilenler içerde kalıyorlardı.»

Dünya egemenliği için yarışan, kendi sistemlerinin uzun süreli savunması için savaşan süper devletler, kendi hayat alanları arasında sıkışıp kalan tampon ülkelerdeki iç-çatışmalara tarafsız kalamazlardı. Nitekim kalamadılar. Dış dinamik adı verilen bu karşıt sistemler, ekonomik ve askerî yardım kurumları ve sempatizanları aracılığı ile, bunalıma düşen ülkeleri, karma sistem denemesinden vazgeçip, asıl sistemlerden birini seçmek zorunda bırakıyorlardı. Dış güçlerin bu tutumu bazı ülkelerde iç-savaşlara yeni yönetim sistemlerine sebep olabılıyordu. Aşağıdaki pasaj, Yunanlı bir güvenlik görevlisinin, tutuklu bir Yunan devrimcisiyle yaptığı konuşmadan alınmıştır:

«Gerçekte herşey daha basit. Bak sorunu şöyle koyalım. Birbirinin aynı olan iki sistem var. Dünyayı zaptettiler ve aralarında bölüştüler. Akıllı olan adam Moskova'da KGB'ye, Washington' da CIA'ye girer. Yüzyılımızın bütün manevî (kültürel değerlerini oluşturan iki örgüt bunlardır. Herşeyi kendi aralarında ortak bir temel üzerinde ayarlarlar»

ANARŞİDEN ÇIKIŞ YOLLARININ ÇIKMAZI

Anarşi ve tedhişe varan ideolojik çatışmalara «dur» diyebilen, yönetime doğrudan ya da dolaylı olarak el koyan «zinde güçler», temel de iki önemli ve ivedi sorunla karşılaşıyorlardı:

1. Huzurun ve düzenin güvenlik altına alınması ya da iç barışın korunması,

2. Hızlı kalkınmayı gerçekleştirecek daha barışçı bir yolun bulunması.

Biçimsel (surî) mantığa göre, barış ve huzurun sağlanması daha yüksek bir öncelik taşıyordu, çünkü barış yapmadan hızlı bir kalkınma gerçekleşemezdi. Öte yandan, daha barışçı bir kalkınma yolu, «sosyal adalet» ve «fırsat eşitliği» gibi anayasal ilkelerin işletilmesini ve bu ilkeleri zedeleyen, toprak, gelir, vergi ve eğitim eşitsizliklerini çözümleyecek reformların yapılmasını zorunlu kılıyordu. Bu koşullar altında kurulan hükümetler, «huzur ve reform» programını uygulamaya çalışacaklardı. Fakat, «Özgürlük içinde hızlı kalkınma» sloganı, kısa zamanda yerini «önce huzur sonra reform» parolasına bırakacakdı. Yapılacak ivedi işlerin bu öncelik sırası içinde belirlenmesi, aranan çözüm yolunun **birinci** çıkmazı idi. Çünkü **huzur** ile **reform** arasında işlevsel (karşılıklı) bir ilişki vardı. Başka bir deyimle, gerekli reformların zamanında yapılamaması huzursuzluk sebeplerinden biriydi. «Önce huzur sonra reform» çözümüne belbağlamak, «arabayı atın önüne koşmak» oluyor ve beklenen sonucu vermiyordu. Geleneksel ve biçimsel (surî) mantığa göre doğru görünen, modern ve «oluşçu» mantığa (Hegel Mantığına) göre doğru değildi – belki de. Çünkü, bu yeni mantığa göre, huzur ve barış, çatışan uçların (tez ve antitezin) yeni bir çözüme (senteze) varmasını gerekli kılıyordu. Sentez için ise barışcı bir çatışma zorunlu idi. Doğru ile yanlış, yasal (legal) ile yasa dışı, ulusal ile ulusal olmayan arasında mevcut olan üçüncü hal işte böyle bir **oluş** idi. Doğu ve Batı Almanya Kuzey ve Güney Kore ile Kuzey ve Güney Vietnam uzun yıllar süren çatışmalardan sonra böyle bir oluş sentezinin eşiğine gelmiş gibi görünüyorlardı. Çözüm yolunun -ya da çözümsüzlüğün- **ikinci çıkmazı,** huzurun sağlanması için tutulan yolda gösteriyordu – kendisini:

Anarşiye son verilmesi, anarşik eylemlere katılan uçların ve bunlara yön veren ideolojik kaynakların denetimini ve temizlenmesini gerektirir diyenler vardı. Belli bir fikir sistemi (ideoloji) ile gücünü bu sistemden alan eylemlerin yargılanması kolay bir iş değildi. Çünkü her fikir sistemi içinde farklı kanatlar, birbirine karşıt alt-gruplar vardı. Söz gelimi, devrimcilere karşı evrimciler, yasa-dışı anarşistlere karşı yasa-içi reformcular (evrimciler) gibi. Oysa anarşinin durdurulmasında, huzurun sağlanmasında, bu alt-grupları birbirinden ayırtak son derece zorlu bir görevdi. Anarşistler, belli bir ideolojinin egemenliğini kurmak istediklerine göre, temizlik hareketi, çok

kolaylıkla, o ideoloijyi veya benzerlerini, yakınlarını benimseyenlerin **bütününe** yönelme eğilimine kapılıyor, devrimci ile evrimci, anarşist ile legalist, savaşçı ile barışçı arasındaki farkı gözetmek güçleşiyordu. Tarihçilerin, «devrim kendi çocuklarını yer» dedikleri olgu buydu. Bir bakıma bu kaçınılmazdı. Çünkü ideolojik yargılama, yasal gücünü, yalnız yazılı hukuktan değil, toplumun belli bir çoğunluğundan alıyordu. Bu koşullar altında, zinde güçlerin yönetime el koyması, anarşik çatışmalara sebep olan karışık baskı gruplarından birisinin «örtülü egemenliğine» yol açıyordu. Özgürlüğünü kaybeden bir ideolojinin ise, uzlaşmada (sentezde) taraf olması, söz konusu olmaktan çıkıyordu. Resmen ve biçimsel olarak partiler üstü olmaya çalışan müdahalenin, gerçekte, tarafsız (ideolojiler üstü) olmaması doğaldı! Denenmiş yolların **ikinci çıkmazı buydu.**

Huzur ve düzeni sağlama çabaları nın başka bir güçlüğü, gençlik sorunlarıyla anarşik ve tedhişci eylemlere ortak bir teşhis koyma eğiliminde aranmalıydı. Yaygın kanaata göre, tedhiş ve anarşi, kökü dışarda kötü niyetli kuruluşlarca yönetiliyordu; masum gençlik de bu kışkırtmadan etkileniyordu. Başka bir deyimle, huzursuzluğun ve anarşinin tek kaynağı dışarda idi. Kışkırtma ve aldatma gün ışığına çıkarılır ve cezalandırılabilirse anarşi son bulur huzur sağlanırdı. **Devrimci fikir ve ideolojilerin kökünün dışarda olduğu şüphesizki doğruydu. Fakat bu gerçek tek başına huzursuzluğu ne açıklamaya ne de önlemeye yeterli değildi. Bugünkü toplumsal değerlerimizin ve sorunlarımızın önemli bir bölüğü de dışardan gelmiştir.** Anayasamız anayasal hak ve görev ve ilkelerimizin kökeni de dışarda değil miydi? Bu yazıda özgürlüğün bir ön koşulu olarak savunulan **«çoğulculuk»** ilkesi de dışardan (Batıdan) alınmamış mıydı? Bunlar da zararlı mıydı? 1968 yılında Paris Üniversitesinde başlatılan fiili durumun bütün hür dünya ülkelerine yayılmış olması olgusu karşısında, dış etkileri tümü ile yadsıma olanağı yoktu. Ancak, dışardan gelen kıvılcım her ülkede değişik bir ortam buluyor, başka yönlerde gelişiyordu. Dış etkenlerle bütünleşen bir iç dinamik vardı. Sosyalist ülkeler de kendi öğrenci hareketlerini besleyen ideolojik kaynakların kökünü dışarda buluyorlardı. Uluslararası öğrenci hareketlerinden etkilenmemiş, ya da az etkilenmiş görünen ülkeler de vardı. «Bu neden böyle oluyor?» sorusu üzerinde durmak gerekiyordu. Toplumlarda acaba bireyler gibi, karşılaştıkları bunalımların nedenlerini dışarda aramak ve yalnızca başkalarını suçlamak eğiliminde mi idiler? Evet, toplumsal bir bilinç (Maşeri şuur) gibi toplumsal bir bilinçaltı da vardı. Ve bu mekanizma, milli duyguları gururu ve bilinçi rahatsız edebilecek nitelikteki gerçeklerin bilinç düzeyine yükselmesini ya güçleştiriyor, ya da tümü ile engelliyordu.

Oysa, Batının iki-üçyüz yılda geçirdiği bazı aşamaları, iki-üç kuşakta aşmakla öğünmüyor, sorunlarımızın çözümünü daha ve daha hızlı değişmede arayan demeçler verip kalkınmanın (değişmenin) hızını arttırıcı planlar yapmıyor muyduk? Milli Kurtuluşu, geleceğin güvenini yaygın köklü ve hızlı kalkınmada (değişmelerde) gören partiler, politikacılar, hocalar ve düşünürler, çoğunlukta değil miydi? Sorun gençliğin bu hedeflere yönelmesi, kalkınma yöntemine ayak uydurması, kalkınmaya dönüşüme heyecan katması mıydı? Gençlik, yaşı ve yapısı gereği heyecanlı ve aşırı olacaktı. Atalarımızı boş yere ona «delikanlı» dememişlerdi. Gençlik aklı ve bilinçi ile durgun ve dengeli olsa bile duyguları ve bilinçaltı ile çağlıyordu. Çünkü bunalım yaratan endişelerle yüklüydü: Yüksek öğrenim yapabilecek, istediği mesleği seçebilecek, doğru dürüst bir iş bulabilecek sinemada ve televizyonda gördüğü ve beğendiği çağdaş bir dünyadaki yerini alabilecek, çağının insanı olabilecek miydi? Yoksa, ailesi ve yakın çevresi gibi kaderine razı mı olacaktı? Bütün gençlik sorunlarına şikayetlerine ve hareketlerine «kökü dışarda kışkırtma ve kandırma» gibi bakmak doğru teşhis ve başarılı tedavi açısından ne derece doğruydu? Salgın hastalıklara karşı

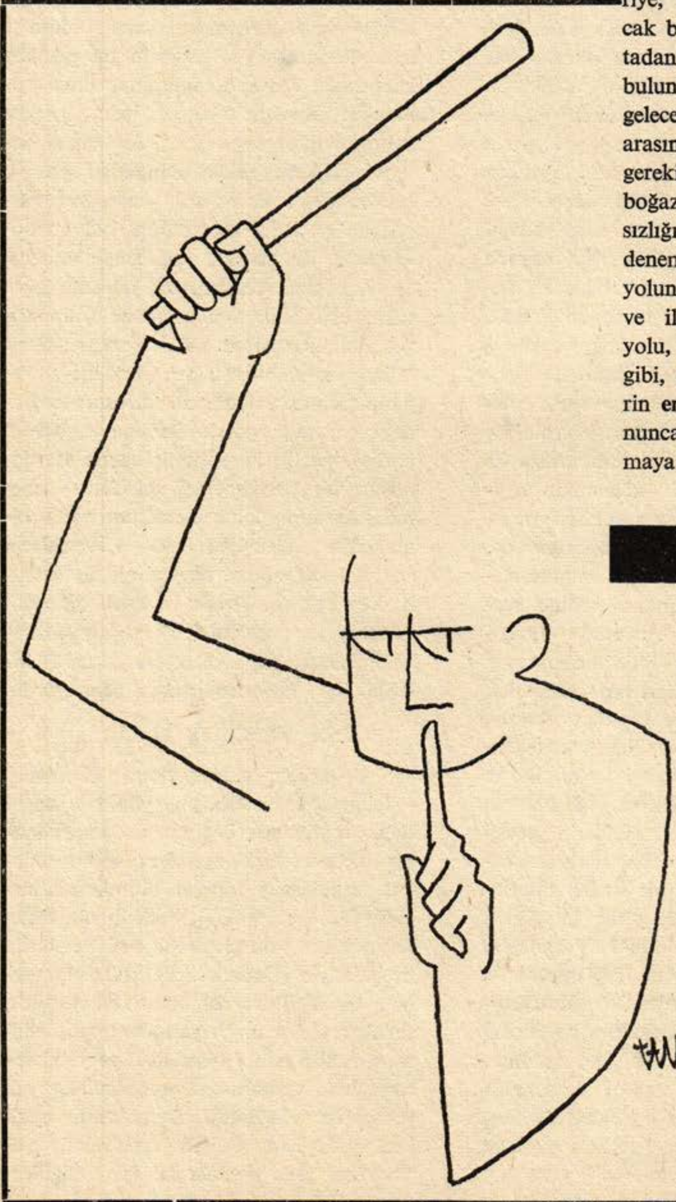
koruyucu tedbirler alan, üçretsiz aşı kampanyalarını kendine görev sayan sosyal devlet, zararlı ideolojilere karşı- yasaklar ötesinde- nasıl bir koruyucu tedbir düşünüyordu? Farklı fikir ve sistemlerin serbestce tartışılamadığı bir ortamda, zararlı ideolojilerden korunmak gerçekten mümkün müydü?

Anarşiden çıkmağa, gerekli reformları yapma cabasının son fakat önemli bir çıkmazı, toplumsal kriz ve hesaplaşma dönemlerinde görülen Kafka'nın «**Suclanan olmamak için, suçlayanlar safında olmak**» adını verdiği bir çoğunluk eğiliminde aranmalıydı. Toplumsal bir bunalım ve hasaplaşma günü geldiğinde sorumlular ötesinde bulunması gereken sorumlu çoğunluk kolayca suçlayanlar safına geçebiliyor, bütün sorumluluğu küçük ve güçsüz bir azınlığın üzerine yüklüyordu. Yine yakın tarihimize bakılacak olursa İttihatcıların İtilafcıları, Cumhuriyetcilerin İttihatcıları, Demokratların Cumhuriyetcileri, Milli Birlikçilerin Demokratları nasıl amansızca suçladığı ve yargıladığı görülür. «Aydınlar» bu davranışa ve tutuma katılmıştır. 12 Marttan sonra 1965-70 döneminin siyasal sorumluluğunu taşıyan AP'nin yargılanmaması bir istisna gibi görünürse de, değildir. Sorumluların çoğu ortanın sağına doğru kayarak ortanın solunu suçlamaya başlamışlardır. Bu arada AP çoğunluğunun böyle bir kitle suçlamasına katılmaması akıllı ve ileri bir sorumluluk örneği teşkil eder. Bu koşullar altında, temizlik ve tasfiye kolaylıkla yürütülebilirdi ama, reformlar hangi kadro ile ve nasıl yapılacaktı? Reform, farklılaşmış karşıt grupların ve ideolojilerin geciçi bir uzlaşması veya bütünleşmesi olacağına ve ancak yetkin bir kadro tarafından yürütülebileceğine göre, bu görevi yapacak olanlar kimlerdi-? Yargılayan ve yargılanan, huzurun sağlanmasında kullanılan ve yıpranan güçler olduklarından reform yapamazlardı. Geriye önceki ideolojik çatışmalara (anarşiye) katılmamış merkezciler ve «sosyal demokrat» bir kadro kalıyordu. İki yandan da ateş altında kalan bu kadro gerçekte zayıf ve güçsüzdü. Sağa göre sol, sola göre sağ görünen sosyal demokraklar, reformların formüle edilmesinde ve uygulanmasında söz sahibi olamıyordu. Çünkü ideolojik aşırı kutupların desteğini kazanamıyorlardı. Toplumcu amaçların (reform) gerçekleştirilmesinde sol'a yakın, çoğulculuğun sürdürülmesinde liberal, ılımlı sağ'dan (özgürlükten) yana olan sosyal demokratları, ihtilalci sol desteklemiyordu, uzlaşıcı veya çoğulcu oldukları için; aşırı sağ tutmuyordu, reformlardan veya devrimden yana oldukları için. Ortanın veya merkezin bu çıkmazı karşısında, sosyal demokratlar ikiye bölünmek zorunda kalıyorlardı: merkez sol ve merkez sağ olarak. Anarşizmi önleyen güçlerin solda bulunduğu yer ve zamanlarda merkez sol; anarşizmi yargılayan güçlerin sağ eğilimli olduğu dönemlerde ise, merkez sağ, kendi anlayışlarına uygun «reformları» yapacak güce sahip olabilirdi. Son günlerde Cumhuriyet Halk Partisinde görülen sonu gelmez bölünmelerin anlamı ve Cumhuriyet rejimin çıkmazı buradaydı. Parlementomuzdaki çoğunluk partisi ile ana muhalefet partisi, partilerin sorumluluğuna dayanmıyan bir partiler üstü hükümet denemesinde sorumluluk almaktan yana olmamakta birleşiyorlardı. Çıkmazların çokluğu karşısında, bu önemli bir «asgari müşterek»tir. Kritik ve krizli bir geçiş döneminde, çoğulculuktan ve siyasal sorumluluktan yana olan partilerin önerilerini iyi değerlendirmek gerekiyordu.

ÖZET VE ÇIKIŞ YOLU

Uygarlığa giden yolun ekonomik - teknolojik bir değişme yönünde uzandığı, toplumsal değişmenin kaçınılmaz bir biçimde farklılaşmalara sebep olduğu; farklılaşmış toplum birimlerinin değişik fikir ve ideolojilere sahip olmasının kaçınılmaz bulunduğu somut ve tarihî örnekleriyle gösterildi. Farklılaşmış toplum birimlerinin, toplumun bilim, fikir, sanat ve yönetim hayatında temsil edilmesine, söz sahibi olmasına ve yetki sorumluluk taşımasına «çoğulculuk» adı verildiğine değinildi. Demokrasi, «halkın, halk için ve halk tarafından» yönetilmesi ise, demokrasi için çoğulcu-

luktan başka bir çıkış yolu olamaz! Çoğulculuk, farklı fikir ve ideolojilerin özgürlüğü idi. Özgürlük olmadan, çoğulculuk; çoğulculuğa izin vermeden hızlı ve özgür bir kalkınma olamazdı. Hızlı değişmeler, hızlı farklılaşmalar ve özgürlüklerin kötüye kullanılması anarşiye yol açmış olabilirdi. Suçlu ve sorumlu, özgürlüğün kendisi değil, onun kötüye kullanılması idi. Çoğulculuk nasıl özgürlüklerin kullanılmasında ölçülü olmayı gerektiriyorsa, anarşiyle savaşın güçlerin re temizlik ve tasfiye çabalarında demokrasinin geleceği adına ölçülü davranmalarını şart koşmakta idi. Huzur, barış ve ulusal birlik aşkına, toplumcu ve evrimci fikirlerin kısıtlanması, reformların yapılmasını geciktirir ve güçleştirebilirdi. Sadece kuvvete dayanılarak, farklı ideolojileri savunanlar tasfiye edilebilir. Tasfiye, kaçınılmaz evrim aşamalarını ancak bir süre için geciktirir, bütünüyle ortadan kaldıramazdı. Bugün karşısında bulunduğumuz fikir sistemlerinin yakın gelecekte savunabileceğimiz ideolojiler arasında yer alabileceğini unutmamak gerekiyordu. İçinde bulunduğumuz dar boğazdan çıkış yolunu ararken, başarısızlığı saptanmış bazı çözüm yollarını denemek yoluna gidilmemeliydi. Çıkış yolunu, Orta Çağlar'da değil, çağımıza ve ileriye bakarak aramalıydık. Çıkış yolu, **çoğulculukta idi.** Çörçil'in dediği gibi, çoğulcu demokrasi belki sistemlerin **en iyisi** değildi ama, daha iyisi buluncaya kadar onu korumaya ve yaşatmaya çalışmak gerekiyordu.

Tan ORAL

Çağdaş Kapitalist Toplum ve Türkiye

Beşir HAMİTOĞULLARI

Dikkatleri, yıllarca önce çekmiş bulunan «Kapitalist Batı Toplumu'nun» bunalımları, son iki yılda daha da ağırlaşmış bulunmaktadır.

Parasal bunalımlar, enflasyon, fiyat artışları, grevler, işsizlik, zehirleyen hava, kirlenen su, öldürülen doğa. Çevresel bunalımlar. Ulaşım bozukluğu, tıkanıklığı öldüren arabalar. Şehirsel anarşi, şiddet. Gürültü, sinir hastalıkları, esrar salgını, para tutkusu, sevgi yokluğu. Yarınların güvensizliğinde oluşan şokların, çizdiği tedirginliklerde, küçülen mutluluk...

Mutsuzluk ve geleceğin yarattığı korku, kapitalist ülkelerde genişlemektedir. Örneğin A.B.D. de, **1971 yılı için, her sekiz Amerikalı'dan biri (16 Milyon ergin kişi), yani nüfusun % 12.si, kendi ülkelerini terketmek istemektedirler. Yine bir diğer sondaj, Amerika vatandaşlarının % 64'nün, memleketlerinin tehlikeli bir yola girmiş bulunduğundan, % 47 si, ise içsel gelişmelerin tehlikeli bir bunalıma dönüşmesinden endişelenmektedirler.**

Hiç kuşkusuz, ana çizgileri ile anmakla yetindiğimiz bu bunalımlar, ekonomik-teknik gelişme modeli ile, bu sonuncuyu oluşturan sosyal-ekonomik düzenlerle, yakından ilişkilidirler.

Teknolojik kalkınmanın ve ekonomik gelişmenin, yönü ve biçimini, insanların gerçek ihtiyaçları ve «soylu» istekleri değil; fakat, egemen sınıfın «kâr yasalarının», çizdiği «Tüccar Batı Toplumu», aşırı vahşî büyümenin, çok yüksek sosyal maliyetinin, günahlarını ödemeğe hazırlanmaktadır. Yalnız A.B.D.'nde, sadece «Çevresel sorunların», yarattığı bunalımları, iyileştirmek içn, 1970-1975 yılları arası 105 Milyar Dolarlık, bir harcama yapmanın gerekli olduğu bildirilmektedir. Batı **«öylesine hızlı bir sürecin içinde bulunmaktadır ki, ani bir frenin şoklarına dayanamaz».** Hele son zamanlarda. Batı düşünürlerinin tartıştıkları «sıfır kalkınma hızı» sonuçlarına, katlanamaz.

YABANCI TUZAKLAR

Türkiye gibi, uluslararası ekonomik ilişkileri, aşırı bağlantılardan geçen, duyarlı ve çabuk yaralanabilen bir ekonomik yapıya sahip, üstelik «kaderini», Batı'ya bağlamış bir ülke, batı üretim biçiminin doğurduğu bunalımları, önemli de olsa, sadece konjonktürel, dönemsel, kısa süreli sonuçları ile değil, fakat, uzun süreleri kapsayabilecek yapısal yanları ile birlikte, dikkatle izlemek, incelemek ve bunlardan daha iyi, daha insancıl bir toplum biçimi oluşturmak yolunda gereken dersleri çıkarabilmelidir.

Batı için tehlike yalnız düşük istatistiklerde değildir. Ondan da daha vahim olarak zihinlerdedir. Her tarafta tenkit edilen «Tüketim Toplumundaki» israftır, özel yatırımlardaki tutarsızlıktır. Her geçen gün, daha yeni şeyler verirken, daha önemli değerleri ve doğal çevreyi yıkmakta olan, bencil, anarşik gelişme tipine, egemen olabilmek, baş gayedir.

«Üçüncü Dünya»da bilimsel — ekonomik, endüstrileşmiş toplumlarda ise, beşeri-sosyal geri kalmışlık, göze batan egemen çizgilerdir. Sömürülen ülkelerde açlığın, yoksulluğun kaynakları konusunda başlayan uyanış, Batı ülkelerinde, doğanın tahribedilmesi ile başlayan çevresel sorunlar, zihinsel sefalet ve psikolojik doyumsuzluk, alanlarında belirmektedir.

İnsanı uydulaştıran ileri teknolojik bir işleyişin ve insancıl amaçlara yer vermeyen, mekanik ekonomik bir gelişmenin, sayısal çokluklarında, tutuklanan Batı dünyasının tenkidi, sadece; entellektüel, dağınık veya kötümser kişilerden gelmemektedir. Yaşanmakta olan anın, doyumsuzluklarına, güvenlik vermeyen bir geleceğin eklediği korku, inancı ne olursa olsun, her daldaki bilim adamı, düşünür ve yöneticilerle geniş halk yığınlarınca paylaşılmaktadır. Son zamanlarda ünü evreni saran ve bilim adamları, aksiyon adamları arasında büyük tartışmalara yolaçan, Roma Klübü'nün «Massachusetts Institute of Technology» kurumuna yaptırdığı ve «Büyümenin Sınırları» başlıklı inceleme ile, 1968 yılında Cenevre'de, geçen Haziran

ayında ise Stockholm'da «Çevresel Sorunların Bunalımı» üzerine, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey'i tarafından düzenlenen, uluslararası iki önemli konferans bu dikenli konunun, resmi evrensel boyutlar kazandığını da doğrulamaktadır.

Yakınmalar bilimsel teknik, ekonomik hızlı gelişmeye karşı değildir. Bunların, insan ve doğayı tüketen, eşitsizlik, adaletsizlik doğuran ve uzun süre rasyonelliği bakımından, ekonomik bile sayılamıyacak, insancıl olmayan, vahşi süreçlerine karşıdır.

SÖMÜRÜ + YABANCILAŞMA

«Toplumumuz yabancılaştırılmış bir toplumdur. Sadece insanı yoksullukta yalnızlaştırdığı veya polis korkusuna dayandığı için değil, fakat; insanı, belli bir «cazibenin», aldatıcı yanları ile iyice kaynaştırdığından dolayı da»...

Endüstrileşmeden önceki topluma egemen olan sömürüye, çağdaş endüstrileşmiş Batı toplumu, yeni bir yabancılaşma biçimi eklemiştir.

«Zira sömürü ekonomik ilişkileri, yabancılaşma ise sosyal ilişkileri içermektedir». Yabancılaşmış insan, en doğal ihtiyaçları, insancıl olmayan bir toplum tarafından ezilen insan değildir artık. Yabancılaştırılmış insan, en güçlü sosyal sınıfın, egemenliğini sürdürecek tarzda örülmüş, sosyal ve kültürel ilişkiler dışında, toplum ile başka ilişkileri olmayan kişidir.

Endüstrileşmeden, önceki ve sonraki Batı toplumlarında oluşmuş sosyal eylemlerin, arada, yadırgatan farklılığını, bu yeni değişkenler damgalamaktadır. Sosyal alanda temel çatışma, artık sermaye ile emek arasında olmaktan çok, ekonomik-siyasal, «karar» veren merkezler ile, bu kararların mutlu olmayan her türlü sonuçlarına katlanmakta olanlar, arasındadır.

Gelişmiş kapitalist topluma istendiği kadar, **«Çok Zengin Toplum»**, **«Bolluk Toplumu»**, **«Tüketim Toplumu»** veya **«Refah Uygarlığı»**, **«Teknisyenlerin Uygarlığı»** ya da **«Boş Zamanı Bol Uygarlık»** denilsin. Refahın ölçütü olarak zenginlik ele alındığında, Batı'da, maddesel yönden gerçekten çok aşırı «müreffeh», zengin bir azınlığın bulunduğu, bunun karşısında da, açık ve «nisbî», geniş bir fakirliğin doğduğu görülmektedir.

VARLIKLILARIN YOKSULLUĞU

Bir çok ülkeyi sömürmeğe devam eden Batı Kapitalizminin diğer skandalı, kendi sınırları içinde bile, yoksulluğu yenememiş olmasıdır. «Teknokratik Toplum», evrensel çaptaki tarihsel yağmalara raeğmen, ancak egemen sosyal grupların oluşturduğu, bir azınlığı, maddesel refaha (mut luluğa değil) kavuşturabilmiştir. Ağaç ile ormanın bir diğerine, daha sık, karıştırıldığı, «Üçüncü Dünya»da tehlikeli taklitçiliğe yol açan, «Batı Uygarlığı»nın, eşitsizliğine, bir iki örnek vermekle yetinelim.

Uzayı fetheden, Ay'da gezinen ve Vietnam'daki savaş harcamaları, günde 60 milyon doları bulan, A.B.D.nde : 46,1 milyon kişi, bu ülke ortamında insan hayatını normal olarak sürdürecek gelir seviyesinden yoksundur. İngiltere'de, 7.5 milyon insanın geliri, en düşük gelir seviyesinin % 140 aşağısında yer almaktadır. Fransa'da ise, yoksulların sayısı 12 milyondur. İnsancıl gözleri kapalı bulunan bu eşitsiz uygarlıkta, bu milyonlarca insan, hangi çıkarlar için bir kenarda tutulmaktadır. **Büyük ve eşsiz endüstriyel ve teknik devrimler başaran, fakat bunları insanı, insanlığı kurtarıp daha mutlu edebilecek yönlerde kullanmayan bu tutumun temelinde, yeteri kadar, uygarlaştırılamamış, kapitalist üretim biçiminin yarattığı ilişkiler yatmaktadır. Batı'da, bugünkü bunalımı yaratan ve yargılanan, bu ilişkilerdir.**

YENİ PUTLAR

İnsanlık, kendi dehasının, yarattığı ürünlerin, tuzağına düşmüş bulunmaktadır. «Prodüktüvist» Toplumda, iktisadi kaynaklar «insancıl özendiricilerin yokluğu sonucu», çoklukla belli bir gelir seviyesinde bulunan kişilerin, türlü «lükslerini» karşılamakta, israf edilmektedir. (A.B.D. inde, sadece erkek güzelliği için üretilen maddeler, yılda 15 milyar T.L.lık bir piyasa oluşturmaktadır)...

Böylesi ortamda bilim bile, maddesel

uygarlığı, geliştiren, eşitsizliği artıran, etkin bir araca dönüşmekte, sömürüye araç yapılmakta, prodüktif yanları, insancıl yanlarını geriletecek tarzda, geliştirilmektedir.

Mal ve madde putperestliği, zamanı bükülmez bir tarzda objelerle dondurarak, yeni içgüdüleri doğurtmaktadır. Sunuluş biçimlerinin çekiciliğinde, yenilenerek, bir diğeri ile yarış eden bu mallar, ustalıkla saptanmış bir reklamcılığın bombardımanında, uyardığı iç güdüleri, daha da güçlendirerek artsız, arasız yeni ihtiyaçlar yaratmaktadır. Bundan ötürü, acil ihtiyaçları bir kenara bıraktıran bu nesneler, geçmişin bir faturası olmadıkları gibi, geleceğin de, bir güvencesi sayılamazlar. İsrafın ötesinde, bu mallar, artık insanın egemen olduğu, nesneler de değillerdir. Enjekte ettikleri aşılar, düşüncelere egemen olmakta, üretim sürecine katılırken bir kez yabancılaşan insanı, tüketimin bu kesiminde, ikinci kez yabancılaştırarak, onda yanlış olan şeylere doğru, duyarlı olmayan, uydulaştırıcı bir bilinç oluşturmaktadırlar. Artık eşyayı fethedici, egemen bir mülkiyet, yerini sadece «zevk alma mülkiyetinin» insanı saran egemenliğine bırakmaktadır.

Nasıl oluyor da insan, doğaya egemen olduktan sonra, doğayı ve insanı tüketen, kendi buluşlarının tutsağı olabiliyor? İnsancıl olmayan bu gidişin köklerinde, J.P. Sartre, çağdaş biçimi ve işleyişi ile «endüstriyel maşinizmi», görmektedir. Burada en büyük tuzak, «insanlığın nötr sanarak, tekniğe kendisini, en kötü bir tarzda teslim ederken oluşmaktadır». Çağımızın alışılmamış büyüklükteki değişme ve gelişmelerinin anlamına nüfuz edebilenler, sadece yaşadığımız dönemi anlayabileceklerdir.

İnsanları, beslemek, eğitmek ve özgürlüğe kavuşturmak, haykırışları bitmemiştir. Ulusların cimriliği yerine, insancıl bir ekonomi ikâme etmek istekleri, güçlü eylemler halinde sürmektedir.

İnsanoğlunun altın çağı, aslâ gerimizde değildir. Önümüzde, sosyal düzenlerin daha da düzeltilip, mükemmelleştirilmesindedir. Çağımıza rehberlik edecek bir ekonomi bilimini ve rasyonel insancıl politikaları, hazır halde, geçmişte aramak boşunadır. Zira bu çabalar, önümüzde, karşımızda keşfi gereken nesnelerdir. İnsanlığın, çok ızdıraplı ve pahalı denemeleri boşuna gitmemelidir.

Bilim, ilk kez yeryüzünden açlığı, yoksulluğu silmek için insanlığa gerekli bütün araçları sağlamış bulunmaktadır.

Yeter ki bu araçlar, egemen bir azınlığın bencil, kör çıkarlarının tekelciliğinden, çıkartılıp insanlığı ve tüketilen doğayı, kurtarmak yönünde kullanılsın.

İnsanlığın yarınları, şimdilerin, korku ve umutları arasında belirmeğe başlamıştır. Yapıcılıkla, yıkıcılık arasındaki koridor, gücünü daha fazla göstermesi gereken insancıl akımlarla genişleyebileceği gibi, egemen bencil çıkarların tutkularında daha da daraltılabilir de...

SONUÇ

Evrimleri ve değişik bunalımları ile Batı Toplumu, tüketim iştihamızı değil, gözlerimizi açmalıdır.

Karikatüral tarzdaki bir taklitçilikle, ulusumuzun kişiliğini yitirmek ve «Kötü'nün», **kötü bir kopyası olmak pahasına, listesine ısrarla girmek istenilen** «Kapitalist Toplumu», **geçirdiği çok yönlü bunalımlar ve doğurduğu mutsuz toplum biçimi ile, yarınki toplum yapımızın taslağını, şimdilerden bize gösterdiği için, talihli sayılmalıyız.**

Kalkınması engellenmiş ulusumuz, zaman içindeki maddesel geriliği, evrensel denemelerin ışığında, temeli daha insancıl, sağlam ve mutlu bir toplum oluşturabilmekle, TELAFİ edebilirse; ancak, o zaman günümüzü bile içeren asırlık yanlışları düzeltmiş, vatana borcunu ödemiş ve gelecek kuşaklara karşı görevini yapmış olur.

Batı'nın ve Doğu'nun başaramadığı, insancıl toplum ve gerçekten özgür, mutlu insan tipini oluşturabilmek için, Türkiye halkının yaratıcılığına ve her şeye rağmen; yaşayan değerlerine inanmalı, Anadolu'da insancıl, özgür bir uygarlığı, gerçekleştirmek yolunda, kafa ve fizik güçlerimizi, yeni atılımlar yolunda seferber etmeliyiz. İnsanlığa da yapılabilecek en büyük hizmet budur.

Ezra Pound

Bülent ECEVİT

Çağın en büyük ozanlarından T.S. Eliot'un (1888 - 1965) **«en büyük usta»** (*il miglior fabbro*) dediği büyük ozan Ezra Pound 87 yaşında Venedik'te öldü (1885-1972).

İkisi de Amerika'lıydı. İkisi de genç yaşta Amerika'dan ayrılmıştı. İkisi de «Yeni Dünya»nın yüzeysel kültürüyle yetinemeyecek kadar büyüktü. Avrupa'da, Batıdan Doğuya dünyanın binlerce yıllık kültür birikimine kök saldılar, o birikimle bütünleştiler.

«Piza Kantoları»ndan aldığımız parçadaki

«Neyi gerçek seversen özbeöz senin
Kimin dünyası, benim mi onların mı,
belki de kimsenin?»

mısralarıyla, Ezra Pound, sanki, böyle bir bütünleşmeye, Eski Yunan'dan Çin'e, Japonya'ya kadar, gelmişiyle geçmişiyle bütün dünyanın kültürünü benimsemeğe, kendisinde hak görüşünü anlatır.

İki büyük ozan da, eski dünyanın kültür birikimine, yeni dünyadan taze kan kattılar; cesaret aşıladılar.

Ne kadar anayurtlarından kopmuş olurlarsa olsunlar, yeni dünya ile eski dünyanın ortak ürünü idiler.

İkisi de dünya görüşlerinde birçok bakımlardan tutucu, yaşamlarında isyancı (Pound çok daha fazla isyancı), ikisi de yaratılarında devrimciydiler.

Tutuculukla devrimcilik çelişir gibi görünür. Fakat bu iki dev ozanın dünyaları bu iki çelişken eğilimi birden kapsayacak ve bir noktada birleştirip bağdaştıracak kadar genişti: Geleneklerin derinine saldıkları köklerden alıyorlardı devrimci atılım güçlerini... Resimde de Picasso'nun devrimciliği öyle değil midir ve onun için o kadar sağlam değil midir?...

Ezra Pound, bir arkeolog gibi, çağın dünyasından eski çağların kültür dehlizlerine kapılar açtı. Yüzyıllarca karanlıkta veya gözden ırakta kalmış kültür hazinelerini gün ışığına çıkardı.

Sayısız dil bilirdi. Kimini iyi, kimini az bilirdi. Az bildiği dillerdeki yetersizliğini, çeviri yaparken, ozan sezgisiyle giderirdi. Yaşını başını aldıktan sonra Çince de çalıştı. Bildiği dillerin çoğundan İngilizceye şiir ve oyun çevirileri yaptı. Fakat bazen çeviricilikten çok dönüştürücülüktü yaptığı: Eski çağların veya başka dillerin kültürünü çağdaş Anglo - sakson kültürüne dönüştürüyordu. Yazılarıyla ve şiirleriyle olduğu kadar, bazı büyük ozanlara ve yazarlara yardımlarıyla ve önderliğiyle olduğu kadar, çevirileriyle de çağımız şiirini, yazınını etkiledi.

Pound'un İngilizceye çevirdiği –veya dönüştürdüğü– eski Çin, Japon, İtalyan, Latin, Yunan yapıtlarından bazılarıyla daha önce de ilgilenenler olmuştu. Ama çağımız kültürüyle bağlantılar kurulmamıştı. Bu bağlantıyı kuranların başlıcalarından biri oldu Ezra Pound. Eskiyle yeni arasında bir etkileşim başlattı çağdaş kültürde ve yazında...

Ezra Pound'un şiirlerinde kimi zaman duru bir lirizm görülür. Neredeyse yetenekli bir genç şiir heveslisini andırır bazı şiirlerinde... Bazan da kendini kurulaştırdıkça kurulaştırır. Bazan, bütün düşünceleriyle, duygularıyla apaçıktır şiirlerinde... Bazan da şiirlerinin anlamını, kendi zengin bilgiler, anılar, izlenimler hazinesinde saklı, hattâ kilit üstünde kilitli tutar. Anahtarını da vermez kimseye... Ünlü büyük epik yapıtı «Kantolar»ın birçok yerleri böyledir.

Fakat bazan tutamaz olur içindeki o

saydam ve güçlü şiir kaynağını... Üstüne sanki bütün dünyanın kültürünü de hurdasını da yığarak örtmeğe çalıştığı o kaynak, ozanın en sıkıntılı yıllarında ve ilerlemiş yaşında bile, bir zayıf anını yakaladı mı fışkırır göğe doğru... Ezra Pound'dan çeviriler arasına «Piza Kantoları»ndan aldığım parça, «Kantolar»ın kuruluğu ve kapalılığı içinden böyle bir şiir patlamasıdır. Örnek verdiğim öbür iki şiiri ise, lirizmini saklamağa çalışmadığı daha eski yıllarındandır.

Ezra Pound, Amerika'nın sosyal ve ekonomik düzenine tepkisini, İkinci Dünya Savaşında Faşist İtalyan Radyosundan yıllarca Amerika'ya saldırılar yağdıracak ölçüye vardırmıştır. Ama bazan öyle saçma şeyler söylermiş ki, radyodan, bir ara Mussolini'nin sansürcüleri, şifreyle Amerika'ya gizli haberler yolladığını sanmışlar, o yüzden yayınlarına bir süre ara verdirmişler.

Ezra Pound'un faşistlik serüveni, sanatçı akıl-dışılığını sosyal ve ekonomik sorunlara olduğu gibi uygulamağa kalkışınca yolunu şaşıran bir insanın büyük ve acı yanı'gısıydı.

Pound'un içinden çıktığı topluma tepkisi aslında haksız sayılamazdı. Amerika - daki sosyal ve ekonomik düzenin derinlerinde yatan bunalım tohumlarını, Ezra Pound, daha bu yüzyılın başlarında, ozan sezgisiyle görmüştü. Şimdi, bunalım patladıktan sonra, görmeyen yok... Ama bir hekim gibi değil de büyücü gibi tedavi yolları aramıştı Pound...

İkinci Dünya Savaşı sonlarında Amerikalılar İtalya'yı işgal edince, Ezra Pound yakalandı; bir süre, Pisa kenti yakınlarında bir kampta tutuldu. Büyük yapıtı «Kantolar»ın son bölümlerini kapsayan «Piza Kantoları»nın (Pisan Cantos) adı, o günlerin anısını yansıtır. «Piza Kantoları»nı, çok ağır koşullar altında, orada yazmağa başlamıştı.

Ezra Pound daha sonra Amerika'ya götürüldü. Amerika'lılar, ülkelerine, hem de savaş sırasında, açıktan ihanet etmiş olmasına rağmen, Ezra Pound'un büyük ozan kişiliğini, onun çelişkilerle ve yanılgılarla dolu siyasal kişiliğinden ayrı tutabilme olgunluğunu gösterdiler. Onu, ağır mahkûmiyetlerden kurtarabilmek için, bir akıl hastahanesine yatırdılar. Pek dengeli bir insan sayılmazdı zaten; o nedenle, kendisine deli raporu vermekte fazla güçlük çekilmemiş olsa gerektir.

1949'da, daha savaşın üstünden ancak 5 yıl geçmişken, büyük yazarlardan oluşan bir kurul, Ezra Pound'a, Amerika'nın manevî değeri en yüksek yazın ödüllerinden birini, «**Bollingen Ödülü**»nü verdi. Bu yüzden tartışmalar oldu, ama kimse Ezra Pound'a bu ödülün verilmesini önlemeğe kalkışmadı.

Bizim bu yılki «Altın Koza Ödülü» perişanlığı sırasında bu olayı hatırladım. 1972 Türkiye'sinde, sadece tutuklu olan bir sanatçıya bir sanat ödülü verilmişken, jürinin kararı baskı ile değiştiriliyordu. Amerika'da ise, savaş sırasında yurduna ihanet etmiş bir insana, ozanlığı için, o ülkenin en büyük ödüllerinden biri verilebiliyordu. Resmî düşünce çizgisinden bir ölçüde bile ayrılan yazarlara, sanatçılara, 1972 Türkiye'sinde kolayca «vatan haini» damgası vurulabiliyordu. Fakat daha savaş anılarının ve acılarının taze olduğu yıllarda, Amerika'da Ezra Pound'un ozanlığını öven yazılar yayınlanabiliyor; yalnız şiirleri değil, hiçbir bilimsel değeri olmayan ekonomik yazıları da serbestçe basılabiliyordu.

Demokrasinin faşizme ve her türlü totaliter rejime üstünlüğüydü bu...

Bir süre sonra serbest bırakıldı Ezra Pound. Ömrünün geri kalan yıllarını, gönül verdiği İtalya'da geçirdi.

Çağımızın dünyasıyla bağdaşamayan -belki de bir çağa sığamadığı için bağdaşamayan- Ezra Pound'un yaşamı, belli ki cehennem azaplarıyle doluydu. Özellikle son yıllarında içindeki cehennemden söz ettiği olurdu. Fakat «Piza Kantoları»ndan aldığımız parçada da görüldüğü gibi, Ezra Pound'un iç dünyası, bazan «**cehennemin dehlizlerinde bile**» cennet, el değdirebilmesini sağlayan bir dünyaydı. Çünkü «**gerçek sevgi**» vardı o dünyada.

EZRA POUND'dan
Bülent Ecevit'in çevirileri

PİZA KANTOLARI'ndan

....
Neyi gerçek seversen o kalır, gerisi döküntü
Neyi gerçek seversen koparılmaz senden
Neyi gerçek seversen özbeöz senin
Kimin dünyası, benim mi onların mı
belki de kimsenin?

İlkin gözle görülür, derken elle değilen
Cennet, dehlizlerinde bile cehennemin,
Neyi gerçek seversen özbeöz senin
Neyi gerçek seversen koparılmaz senden

Kendi masal âleminde ejderhadır karınca.
Kurtul kurumundan, insan değildir
Gözüpekliği de düzenliği de inceliği de yapan,
Kurtul kurumundan, kurtul diyorum.
Yeşil dünyadan öğren yaratılar sırasındaki
Ya da gerçek yaratıcılıktaki yerini,
Kurtul kurumundan,
Kurtul alaycı seni!
....

GÖZLER

Efendimiz dinlen artık, yorgunuz yorgun,
Duyalım biraz da rüzgârın parmaklarını
Üstümüzü örten şu durgun
Şu kurşun gibi ağır kapaklarda.

Dinlen artık kardeş, gün ağarıyor bak dışarda!
Soldukça soluyor sarı ışık
Eridikçe eriyor mum.

Salıver bizi, dışarda en tatlı renkler,
Yosun yeşili, çiçek renkleri,
Ağaçların altı serinlik.

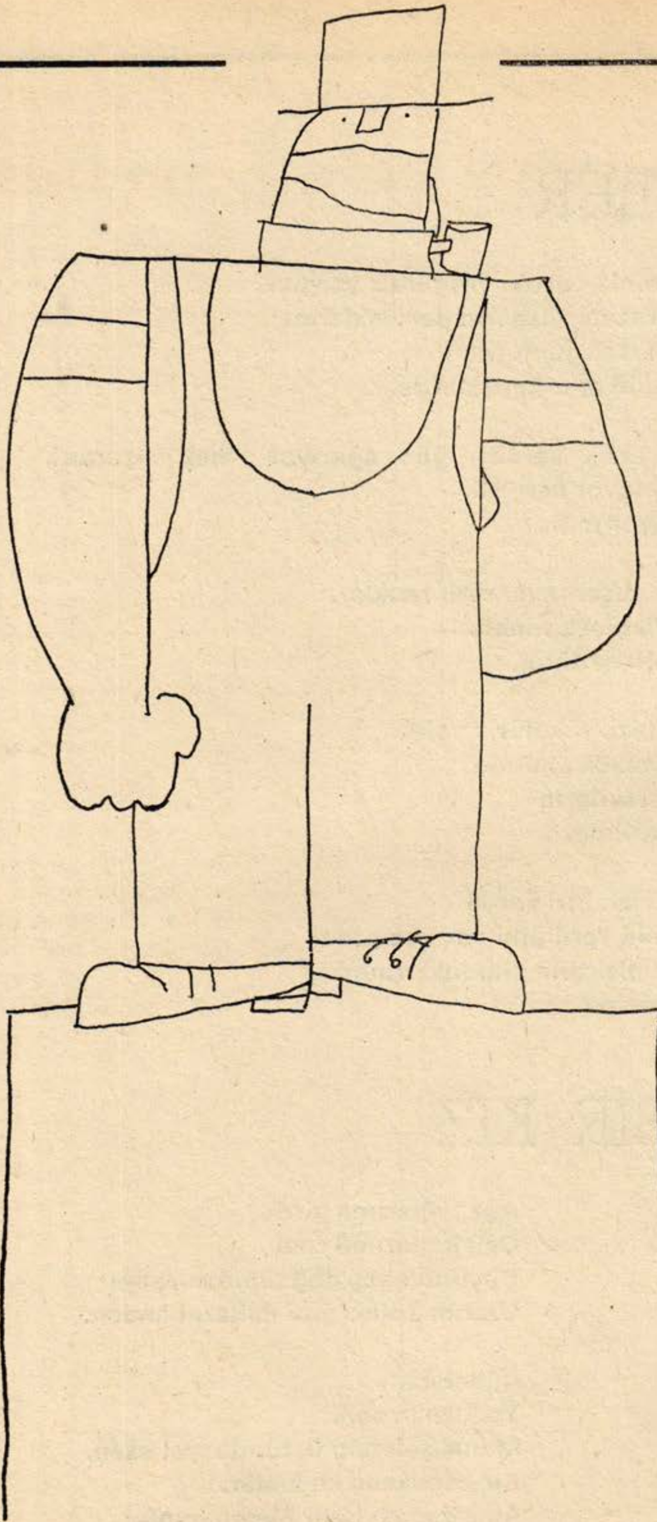
Salıver bizi, tükeniriz yoksa
Akıp duran tekdüzeninde
Kara kuru baskıların
Ak kâğıt üzerinde.

Salıver bizi, biri var ki
Bir gülüşünün verdiğini vermez sana
Yıllanmış bilgisi tüm okuduklarının:
Ona bakalım ona.

BİR KIZ

Ağaç ellerime girdi,
Özü kollarıma sızdı,
Büyüdü ağaç göğsümden aşağı
Uzandı kollar gibi dalları benden.

Ağaçlarsın
Yosunsun sen,
Menekşelersin üstünde yel esen,
Bir çocuksun şu kadar,
Ama saçma gelir âleme bunlar.

TONGUÇ

Türkiye'de Sanatçının Durumu

1940'lardan, özellikle 1950'lerden bu yana yetişmiş Türk yazarlarının en belirgin özelliklerinden biri de Devlet'i yöneten kimselerle ilişkilerinin büsbütün kesik olmasıdır. Oysa daha önceki dönemlerde bu ilişkiler oldukça sıkıydı. Hatta başka ülkelerde görülen örneklere göre daha yüksek bir orandaydı. Öyle ki Tanzimat yazarlarının hemen hepsi aynı zamanda yönetici kadronun seçkin adamları oldukları gibi, Servet-i Fünun yazarlarının büyük kısmı da Devlet'e yakın kimselerdi. Bu eğilim Cumhuriyet'in ilk yirmi yılının sonuna kadar sürmüştür.

1940'tan sonra beliren sanatçılarda ise tam tersi bir eğilime tanık oluyoruz; Devlet yazardan uzaklaşırken, yazar da Devlet'in yöneticilerinden uzak durmağa çalışmaktadır. Bunun birçok nedenleri arasında ilk akla gelenleri şöyle ce sıralayabiliriz:

Cumhuriyet'in 1923-1940 yılları arasındaki ilk döneminde, Devlet devrimci bir süreç içinde olduğu sanısındaydı. Yazar, daha çok siyasal kabukla ilgili bu devrim görünümünü yeterli buluyordu. Temel sorunlar ortaya çıkmamış ya da yaygınlık kazanmamıştı. Devlet'le, Devlet'in devrimci niteliğini olduğu kadarıyla üstlenen sanatçının karşılıklı güven ve ilişkisi olarak özetleyebiliriz bu çağı. Kurtuluş Savaşı, zafer, yeni devletin kuruluşu, Türkçülük, Milliyetçilik, Türkçecilik..., bağlıyordu Devlet'le sanatçıyı. **Dikkatini düzenin feodal niteliğinden kaçırarak Cumhuriyet gömleğinde toplayan sanatçı, Devlet'le bir uzlaşma içindeydi.** Gerçi arada bazı bireysel çıkışlar olmamış değildi, ama genel planda asıl olan o sözünü ettiğimiz tutumdu. **Devlet, Tanzimat'tan beri biriken Batıya açılma isteğinin yürütücüsü olmakta, uygarlık sorununda Türkiye'deki açmazların ve kısır döngülerin çözümünü bu davranışta bulan sanatçı da Devlet'i iştahla desteklemekteydi.**

Bunun yanında, İkinci Dünya Savaşına kadar ün yapmış yazarların toplumsal bileşimleri de böyle bir uzlaşmayı gerektirecek biçimdeydi; büyük burjuvadan, varlıklı ailelerden geliyordu yazar da, sanatçı da.

İkinci Dünya Savaşından, hele 1950'den sonra beliren sanatçı ise, işçi, köylü ya da küçük burjuva çocuğudur. Buna karşılık bu dönemdeki hükümetler Devlet'in feodal niteliğini burjuva kabuğuna çekmeğe çalışmış, demokrasiyi ünlü deyimle «burjuvazinin enstrümanı» olarak kullanmağa kalkmıştır. 1950'den sonra yalnız maddî planda değil, kültür planında da Türkiye'de bir yoksullaştırma (paupérisation) yöntemi uygulanmağa başlanmıştır. **Böylece Devlet'le yazar arasındaki çözüntü, hem Devlet'i temsil eden grubun, hem de sanatçının toplumsal bileşimlerinin değişmesinden doğmuştur. Dikkat edilirse, Devlet yöneticileri önce sanatçıyı önemsememeğe, sonra da tehlikeli bulmağa başlamıştır.** Önemsememiştir: sözgelimi, Yahya Kemal'in diplomatik pasaportla yolculuk ettiği birçok dış ülkede Sait Faik serseri işlemi görmüştür. Bu yüzden, söz konusu çözüntü, önce bir süre sadece bir çözüntü olarak kalmış, ama bir süre sonra, siyasal bir yük kazanarak çatışma haline gelmiştir. Sanatçı da kendi yönünden gerici olarak tanımladığı iktidarlardan uzaklaş-

mak için her fırsatı değerlendirmekte özel bir dikkat göstermiştir. Yeni sanatçıların Devlet kapısında iş aramadıkları, hatta böyle bir işleri varsa ayrılmak için uğraştıkları gözden kaçmamaktadır. Eğilim iyice yaygındır, geneldir.. Bugün bir başkaldırma davranışı içindedir sanatçı. Son yıllarda yazılmış bütün sanat yapıtlarının temelinde —bunların en soyutlarında bile— bir başkaldırma, bir red itisini görmemeğe imkân yoktur.

YAZARIN HALKLAŞMASI

Yukarda sanatçının toplumsal bileşiminin değiştiğinden söz etmiştik. **Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü** adlı kitaptan çıkardığımız aşağıdaki sonuçlar bunu doğrulamaktadır. Kitaptaki 600 yazarın doğum yerlerinin dökümü şu çizelgeyi vermektedir. (Çizelge I)

yalnız Istanbul var; Serveti-i Fünun'dan 1900'e kadar uzanan kavşak sürede Anadolu'nun bazı büyük merkezleri başlıyor (Erzurum Edirne, Diyarbakır, Antalya). 1900'den sonra hemen bütün illeriyle, ilçeleriyle Anadolu'ya raslıyoruz. Kasaba doğumlular bollaşıyor. 1923'ten sonra se köy doğumlulara kadar uzanıyor çizgimiz.

Sanatçıları varlıklı, yoksul kökenlere göre ayırınca da aynı eğilimde bir çizelge elde ediyoruz. Özel öğrenim görmüş sanatçıların varlıklı çevrelerden geldiği söylenebilir. Gerçi özel öğrenimden geçmemiş varlıklılar da var, ama sadece özel öğrenimlilerin genel toplama oranı bile bize Türk sanatçısının tarihsel akış içinde gitgide nasıl halklaştığını, gitgide nasıl halktan gelmeğe başladığını göstermeğe yetecektir.

Çizelge I

	İstanbul doğumlular %	Bugünkü sınırlar dışında doğanlar %	Anadolu'da doğanlar %
Tanzimat	79.5	13.4	7.1
Servet-i Fünun	73	15.3	11.7
Sonrası	65.5	12	22.5
1900 - 1923 arası	35.9	7.2	56.9
1923'ten sonrası	29	4	67

Çizelge II

	Özel öğrenim gören sanatçılar %	Öbürleri %
Tanzimat	66.6	33.4
Servet-i Fünun	65.3	34.7
Sonrası	48.2	51.8
1900 - 1923 arası	24.6	75.4
1923'ten sonrası	17	83

Çizelgede bir gerçek iyice beliriyor. Tanzimat'tan bu yana İstanbul doğumlu yazarların oranı gitgide azalırken Anadolu doğumlu yazarların oranı düzgün bir hareket içinde yükseliyor.

Anadolu çocukları ancak 1900'den sonra edebiyatta bir varlık olmağa başlamıştır. Tanzimat'da ve Servet-i Fünunda

Adı geçen Sözlükte adı bulunan yazarların, sanatçıların özel öğrenim görme ve görmeme çizelgesi yukarıdadır. (ÇizelgeII)

Görülüyor ki doğum yerleri çizelgesi ile öğrenim çizelgesindeki oranlar arasında paralel bir gelişme var. Belki özel öğrenim görmemiş varlıklı yazarları da tesbit edip oranlar içinde değerlendirseydik,

doğum yerleri çizgelgesi ile hemen hemen aynı oran dizilerini elde edecektik. Hatta, belki de, fikir ve sanat hayatımızı öteden beri hep varlıklı aile çocuklarının yönettiği konusunda daha çıplak oranlara ulaşacaktık. Ama sadece özel öğrenim oranlarının tarih içinde değişmesi de bizi son derece ilginç bir sonuca götürmeğe yetiyor: **Değişmeler sadece İstanbul'dan Anadolu'ya doğru değil, aynı zamanda varlıklı aile çocuklarından yoksul halk tabakalarının çocuklarına doğrudur da.** Hem de çoğalan, düzgün bir hareket içinde oluyor bu. Son yıllarda Türkiye'de özel öğrenim gören aydınların sayısı çoğaldığı halde, bunlardan edebiyata akanların oranı azalıyor. Varlıklı ailelerin çocukları gitgide sanata hakim durumlarını yitiriyorlar.

Yazarın gitgide halklaşması, bunların adalet görüşlerini, ülkülerini yeni bir noktaya getirmiştir. Toplumcu edebiyatı, sol düşünceyi, düzen değişikliği özlemini, ve Devlet'le sürtüşmeyi biraz da bununla açıklamak gerekir. Sanatçının halk kitlelerinden gelmeğe başlaması edebiyatımızda ve plastik sanatlarda sınıf bilincinin uyanmasını gerektirmiştir. Bu bakımdan, toplumcu edebiyatı, sanatın kazandığı siyasal yükü, taklit ya da moda olarak görmeğe imkân yoktur.

HÜKÜMETLER VE SANAT

1920'de Fevzi Paşa başkanlığında kurulan ilk icra vekilleri heyetinin programında kültür ve eğitimle ilgili olarak şu noktalara dokunulduğunu görüyoruz:

1— **«Çocuklarımıza verilecek terbiyeyi her manasıyla dini ve milli hale koymak,**

2— **«Tedrisat-ı resmiyeyi, mekteplerimizi en ilmi, en asri olan esasat ve kavaid-i sıhhiye dairesinde yeniden tanzim ve programlarını ıslah etmek, mizac-ı millete ve şerait-i coğrafiye ve iklimiyemize an'anat-ı tarihiye ve içtimaiyemize muvafık ilmi ders kitapları meydana getirmek,**

3— **Halk kütlesinden lügatları toplayarak dilimizin kamusunu yapmak,**

4— **Garp ve Şarkın müellefat-ı ilmiye ve fenniyesini dilimize tercüme ettirmek».**

Kurtuluş Savaşı sırasında ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında hükümet programları ya hiç hazırlanmamıştır ya da çok kısa tutulmuştur. Dikkat edilirse, bu programlarda sanat ve kültür konularına pek az raslanmaktadır. **Cumhuriyet kurulduktan sonra kültür alanında büyük bir değişim yaratılmak istenmesine karşın, hükümet programlarının bu konuda büyük boşluklar taşıması ilginçtir.** Yukarda sözünü ettiğimiz icra vekilleri heyeti programından sonra, 1920 - 1937 yılları arasında, kültür konusuna değinen tek program, 1923'te Fethi Bey başkanlığında kurulan hükümetçe hazırlanmış metindir. Bu programda milli eğitimle ilgili bazı genel sözlerden sonra «izcilik» örgütünün öğrenciler arasında geliştirileceği açıklanmaktadır.

1937'de Celâl Bayar hükümetinin programında da şu satırları okuruz: «Millî kültür kadrosu içinde mütaleasını zarurî gördüğümüz sporu, profesyonel şampiyon yetiştirmek için istemiyoruz». Kısacası hükümet programlarında genel planda bir kültür çalışması için bir bölüm açılmamıştır. Sanat için hiç bir açıklık getirilmediği gibi, kültürden de çok kez «kültürfizik» kavramı anlaşılmıştır.

1946'dan sonra kurulan hükümetlerin programlarında da kültürden ve sanattan söz edilmemekte, ancak belirli bir ölçüde temel hak ve özgürlükler söz konusu edilmektedir.

İlk kez, Cemal Gürsel tarafından kurulan bakanlar kurulu programı (1960), kültür konularına geniş yer verilmiştir. İnönü başkanlığında kurulan 1961 koalisyon hükümetlerinde sanata yer verilmiş, sanat çabalarını geniş halk kitlelerine götürülmesinden söz edilmiştir.

Planlı dönemde kültür ve sanat konusunda Devlet'e düşen görevler üstünde düşünülmeğe başlanmıştır. Birinci planda kültür çabalarının ana amacı, Türk kültür varlığını korumak, geliştirmek ve daha geniş bir çevreye tanıtmak olarak tanımlanmaktadır. İkinci plan, kültürü daha geniş bir kapsamda ele almış, yeni kültür yapıtlarının yaratılmasını sağlayacak bir ortam hazırlanması isteeğinden hareket etmiştir. Üçüncü plan, yukarda sözü

Şu Giden Atlıya Türkü

Ben demedim mi?
Hazırlandılar
Onların yüzbin kolları var
Kırbaçları sert yamçıları sağlam atları kavî
Yeğin git kese sür atınla birleş
Ben demedim mi?

Ben demedim mi?
Tekin değil koyaklar, dağ yamaçları
Yağmur yağar ki sis basar ki kurt iner ki
Ay bulanığında gümüş rengi çakallar
Ben demedim mi?
Yalnız gitme demedim mi?

Çiğdeme sor, çeşmeye sor
Tek açan menevşeye sor
Ayrılık getirir ayrılıklar
Birleş demedim mi
Ben demedim mi?

Gülten AKIN

edilen amacın ne olduğunu açıklamaktadır: Türkiye'nin kültür siyasası Atatürk milliyetçiliği olmalıdır. Üçüncü planda edebiyat ve dil konusunda şöyle denmektedir: «Türk dili ve edebiyatı alanında özendirici çabalar yetersiz kalmıştır». Bununla ne kastedildiği anlaşılmamaktadır.

SİYASAL PARTİLER VE SANATÇI

Türk sanatçısı, 1960'tan sonra dünyanın ortak sosyolojisini kavramağa başlamış, çağdaş kavramlarla düşünmeğe koyulmuştur. Bunu yukardaki halklaşma ve düzen değişikliği eğilimiyle bir arada düşünürsek, sanatçının ancak ilerici partilere sempati duyduğu sonucunu rahatça çıkarabiliriz. Nitekim öyle olmuştur, 1954'ten sonra sanatçı DP'yi de AP'yi de hiç bir zaman bir sığınak, bir alternatif olarak düşünmemiştir. Bu partilere karşı CHP'yi desteklemiş; TİP ortaya çıkınca ona yönelmiştir. Ne var ki TİP'in son yıllarında büyük bir sanatçı topluluğunun bu partiden uzaklaştığı da bir gerçektir. Çünkü TİP, bir kere sanatçıyı kendine ısındırdıktan sonra, yaratma özgürlüğüne karışmağa başlamış bir «parti sanatı» kurmak istemiştir. Oysa Türk sanatçısı «parti sanatı»na karşıdır. Siyasayı bir silâh arkadaşı olarak görebilir, ama siyasanın kendi yaratma özgürlüğünü sınırlamasını kabul edemez. Şöyle özetleyebiliriz bugünkü Türk sanatçısının bu yöndeki tavrını: **bir savaşa ancak gönüllü olarak katılabilir.**

C.

Özgür İnsan ve «Boş Zamanları Değerlendirme» Kavramı

Metin AND

Yıllardır üzerinde çalıştığım ve artık yakında sonuçlanacağını umduğum bir araştırma var. **Oyun ve Büyü** adını verdiğim bu çalışma konusu çağlar boyunca Türk kültüründe «oyun» kavramının yeri,ve bu kavramın din ve büyüyle ilintisidir. Türkçedeki oyun sözcüğünün gerek kökeni, gerek gelişimi ve bugünkü anlamları bakımından hiç bir dilde görülmeyen zengin bir içeriği var. Oyun antropoloji, toplumbilim ve dinler tarihi ile de yakından ilintilidir. Johan Huizinga insan kültüründe en temel öğeyi, oyun içgüdüsünü, **Homo Ludens** adlı ünlü eserinde ortaya koyarken hukuk, bilim, şiir, savaş, felsefe ve sanatların nasıl bu oyun içgüdüsüyle beslenip geliştiğini göstermiştir. Oyun kavramı üzerindeki çalışmalarım beni bir başka toplumbilim kavramına yaklaştırdı: Fransızların **loisir**, İngilizlerin **leisure**, Almanların **Freizeit** sözcükleriyle karşıladığı, Türkçemizde de bugünlerde çokça kullanılan **boş zamanları değerlendirme** kavramı. Aslında dilimizde genel anlamıyla oyun ile de kolayca karşılanılabilen bu kavram yalnız çağdaş toplumbilimin değil, fakat ruhbilimin, antropolojinin, eğitimbilimin, ekonominin (özellikle iş ekonomisinin) ve daha birçok bilim dallarının üzerine önemle eğildikleri bir konudur.

Amerika ve çeşitli Avrupa ülkelerinde gerek bilimsel kuruluşlar, gerek kamu kesimi, özel girişimler ve bu arada fabrikalar, büyük işyerleri bu konuda büyük paralar harcayarak araştırmalar yapıyorlar. 1958'de A.B.D.'de açık havada boş zamanları değerlendirme konusunun araştırılması için 2,5 milyon dolar harcanmıştır. Florida /Tampa'da bir Boş Zamanları Değerlendirme Enstitüsü kurulmuştur. 1954'de Belçika'da Wegimont'da ilk Avrupa Boş Zamanların Örgütlenmesi ve Halk Eğitimi Kongresi toplanmış, 1956'da Amsterdam'da toplanan III. Uluslararârı Toplumbilim Kongresi bu konu üzerinde yoğun çalışma yapmışlar, 1966'da VI. Uluslararası Toplumbilim Kongresi gene bu konu üzerinde durmuş, 1968'de UNESCO'nun yardımıyle Prag'da Boş Zamanlar, Eğitim ve Kültür Avrupa Merkezi kurulmuştur.

İŞİ OYUN, OYUNU İŞ EDİNMEK

Konu herşeyden önce bireylerin mutluluğu, mutlu olan bireyin de topluma daha yararlı olmasıyle ilgilidir. **İnsanoğlu işiyle oyun arasındaki aralığı ne denli kapatabilirse, o ölçüde mutlu olur; işini oyun, oyunu iş gibi yapabilen insanlar mutluluğa yaklaşır, dolayısıyle verimli ve yapıcı olurlar.** Biri yakın bir arkadaşımdan, öteki kendimden iki örnek verebilirim. Yakın arkadaşım Faruk Güvenç Tıp Fakütlesini bitirmeye bir yılı kalmışken büyük bir yüreklilik ve özgür seçimle, çevresinin «Dişini sık, bir yılın kaldı, sonra ne istersen yap» demelerine aldırış etmeden tıp öğrenimini bırakarak, özel merakı olan müziği,kendine iş, uğraş olarak almış, özel merakı işi olunca, onun yanısıra boş zamanlarını değerlendirmek için fotoğrafçılık gibi konularla da ilgilenmiştir. Ben de yetişkin bir çağımda özel merakım olan sahne sanatlarını kendime uğraş seçtim, boş zamanlarımı değerlendirmek için de gözbağcılık gibi konularla ilgileniyorum. Öyle sanıyorum ikimiz de bu seçimlerimizle mutlu insanlarız. Sevmediğimiz işlerle uğraşsaydık, belki hiç yararlı olamazdık. Ancak özgür seçim, yüreklilik her zaman yetmiyor. Her İnsanın böyle seçimler yapma olanağı yoktur. Tapu veya maliye dairesinde yazıcı, ya da işi bütün gün para saymak olan bir sayman işini ne kadar sevmese, tek düze, sıkıcı bulsa, gene de yapmak zorundadır. Ancak işinin dışında bir

küçük merakı olsa, diyelim evinde oymacılık, pul koleksiyonu yapsa, hafta sonlarında balık tutsa, bu küçük becerileri, bundaki ufak başarıları, onu mutlu kılacak, işinde de bu mutluluğun etkisiyle daha verimli olacaktır.

«BOŞ ZAMANLARINIZI NASIL DEĞERLENDİRİSİNİZ?»

Ülkemizde de son zamanlarda, hiç değilse sözde, «boş zamanları değerlendirme» kavramına ilgi duyulmaya başlandı. Radyoda, televizyonda yarışma programlarına katılanlara yöneltilen sorulardan bir önemlisi «Boş zamanlarınızı nasıl değerlendirirsiniz?», ya da «Özel meraklarınız nelerdir?» oluyor. Gazetelerde dergilerde ünlü kişilere, güzellik kraliçelerine ,sinema sanatçılarına buna benzer sorular yöneltiliyor, alınan cevaplar dinleyicileri, seyircileri, okuyucuları yakından ilgilendiriyor. Bir rastlantı sonucu –galiba radyodaki haberlerindeydi– bizde de Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı bir Boş Zamanları Değerlendirme Genel Müdürlüğü kurulduğunu duydum. Ancak bu genel müdürlüğün nasıl örgütlendiğini, programını, araştırmalarını öğrenemedim.

Bizde bu konuda bildiğim tek bilimsel araştırmayı Profesör Nermin Abadan -Unat yapmıştır. 1961'de Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınlarından çıkan **Üniversite Öğrencilerinin Serbest Zaman Faaliyetleri** başlıklı değerli ve önemli araştırması konuyla ilgilenen kamu kesimine ve özel girişimlere ışık tutabilir. Araştırma değerlidir, çünkü bilimsel soruşturma yöntemi çok yönlü başarıyla uygulanmış, kuramlara, tanımlara çeşitli etkenlere yer vermiştir. Önemlidir, çünkü böyle bir araştırma için üniversite öğrencilerinin seçilmesi yalnız sayın profesörün yakın çevresi olması bakımından bir kolaylık değil fakat üniversite öğrencilerinin ivedilikle çözüm bekleyen sorunları bulunmasıyla ilgilidir. Yetişme çağında olan gençlik amaçsız, başıboş bırakıldıkça, enerjilerini yöneltecek alanlar bulamadıklarında bunalıma sürüklenirler, giderek bu da onları küskün ,suça suçluluğa itici, uyuşturucu madde düşkünlüğüne kadar götürücü olumsuz etkiler gösterir. Hele taşradan yüksek öğrenim yapmak için büyük kentlere gelen öğrencileri, ailelerinden, çevrelerinden uzak olmanın verdiği yabancılaşma, yalnızlaşma mutsuz yapar. Bu yalnızca söz gelişi spor yapacaklara spor alanları, araç ve gereçleri sağlanması gibi olanak sorunu değildir. Ayrıca onlarla ilgilenenler, onları yönetecek kimselerin bulunması gereklidir. Anglo-Sakson üniversitelerinde *tutor*'luk (= danışmanlık) gibi çok yararlı bir uygulama vardır. Bir üniversite öğretim üyesi kendi danışmanlığındaki birkaç öğrencinin yalnız akademik çalışmalarıyle değil, ruhsal sorunları, özel meraklarıyle de ilgilenir, onlara yön verir. Zaten bu ülkelerde **«boş vakitleri değerlendirme»** konusuna öylesine önem verilir ki üniversiteye girecekleri, işe alınacak adayları değerlendirmede özel meraklarındaki eğilimlere ağırlık verilir.

ÖZGÜR SEÇİM VE OLANAKLAR

Burada en başta göz önünde tutulacak olan koşul, özgür seçimdir. İnsanlar öğrenim dallarını, işlerini isteyerek seçmese bile, boş zamanlarındaki meraklarında özgür olabilmelidir. Ne var ki seçimle iş bitmez, bunu gerçekleştirecek olanaklar da sağlanmalıdır. Belli bir spor dalını seçenin eğitmen, spor yeri, araç bakımından gerekli olanakları bulabilmelidir. Kamu kurumları veya özel girişimler, bu olanakları sağlamalıdır. Ayrıca özgür seçimi engelleyecek kısıtlamalar olmamalıdır. Bir örnek vereyim. Bundan on beş yıl önce Amerika'da bulunurken birkaç aile ile tanıştım, çocukları yaşlarının küçüklüğüne bakmadan özel meraklarında bizde büyüklerin yapamayacağı işleri yapıyorlardı. Hele birinin on iki yaşındaki çocuğu elektroniğe meraklıydı, birkaç kilometrelik alanda etkili alıcı-vericiler yapıyor, bunlarla yalnız konuşmayı sağlamakla kalmıyor, robotları, oyuncak uçakları, gemileri uzaktan hareket ettiriyordu. Belki bu çocuk ilerde elektronik alanını seçmeyecekti, ama yaratmaya, kendine özgüven kazanmaya daha küçük yaşta başlamıştı

Belki de yarının büyük bir bilgini, veya önemli bir teknik adamı olacaktır. Gelin görün bizde değil on-oniki yaşındaki bir çocuk, kırk yaşında yetişkin birisi birkaç kilometreyi bırakın etkileme alanı oda içinde kalan bir alıcı-verici yapsa 3222 sayılı Telsiz Kanununa göre elektro manyetik dalgalarla yayın yapmaktan suçlu duruma düşecektir. Biz burada gelişmelere kısıtlamalar koyarken, Amerika'daki onbeş yıl önce tanıdığım çocuğun bugünkü yaşıtları artık alıcı-verici yapmayı çocukça bularak belki de evlerinde computer veya bilgisayar yapmayı denemektedirler.

DÖRT KESİM İNSAN

«Boş Zamanları değerlendirme» konusunda dört kesim insan ayrı bir inceleme konusudur. Bunların birincisi, özellikle okul çağı öncesi çocuklardır. Başlıca uğraşı oyun olan çocuklar için boş vakit söz konusu değildir. İkincisi emekli, yaşlılardır. Bunlar için boş vakitleri değerlendirme bir amaç, yaşama bir tutamak gibi önemli bir anlam taşır. Üçüncü kesim çalışmadan yaşayabilen varlıklı sınıftır. Bunlar için de boş zamandan başka birşey yoktur, bunun değerlendirilmesi için yaşamlarının tek gerekçesi ve anlamıdır. Dördüncüsü ise bunun tam tersi, çeşitli nedenlerle iş bulamamış işsizlerdir, burada **«boş zamanları değerlendirme»** kavramının tam dışında kalan bir durum görülür. Bu dört kesim toplumbilimde özel bir yöntemle ele alınan kural dışı durumlardır.

Boş zamanlar denince bunun da tanımlanması gerekir. Kısaca ödevler dışında kalan ve özgürce kullanılan zaman diye tanımlanabilir. İnsanın işi, uğraşı bir ödevdir. Ailesi bir başka ödevdir. Yurttdaşlığı ve dinsel inançları da kişiye ödevler yükler. Taşıtlarda, alışveriş de geçen zaman, uyku, yemek gibi fizyolojik gereksinmelere ayrılan zaman da boş zaman kapsamına girmez. Bütün bu sayılanlar ve benzerleri kişinin zorunlu veya özgür olmadan ödev niteliğinde zamanı kullanmasıdır. Boş zamanların değerlendirilmesi ise özgürce bir uygulamadır. Araştırmacılar boş zamanları değerlendirmede üç temel işlev görmektedirler. Fransızlar bu üç işlevi dillerindeki D harfiyle başlayan üç sözcükle belirtirler ve buna 3 D derler: *Delassement* (dinlenme), *Divertissament* (oyalanma, eğlenme), *Developpement* (gelişme).

BELLİ BAŞLI UĞRAŞLAR

Değerlendirmeye giren belli başlı uğraşların konularını Profesör Nermin Abadan-Unat şöyle sıralıyor: Okuma-Gazete–Radyo-Sinema-Tiyatro-Opera ve Konser-Spor-Kız, erkek arkadaşlığı-Arkadaşlık-Kahvehanelere devam-İçki İçme-Gayesiz Dolaşma-Hayal Kurma-İbadet-Misafirlik-Hobby-Yaz Tatili. Daha çok soruşturmanın yapıldığı üniversite öğrencileri düşünülerek saptanmış bu konu listesinin daha kapsamlısı beş ana kesimde verilmektedir:

Eğitim ve meslekte oluşum: Dersler iş dışında gidilen mesleğe hazırlık dersleri-Konferansları izlemek-Siyaset ve sendikacılıkta yetiştirici dersler-Oluşum için bilimsel dergi ve kitapların okunması vb.

Yurttaşlık bakımından ve topluluk içinde değerlendirmeler: Siyasal partilerin, sendikaların vb. üyesi olarak katılma-Toplumsal ve siyasal örgütlerin geçici olarak hayır çalışmalarına katılma-Bu sayılanların dışında kalan toplantılara katılma-Parasız ve gönüllü olarak toplu yurttaşlık çalışmaları-Dinsel örgütlere katılma-Dinsel törenlere katılma-İş kurumlarının ve başkaca derneklerin, birliklerin toplantılarına katılma.

Seyirlik oyun, eğlenceler ve toplumsal yaşam: Spor gösterilerini seyretme-Sirk, müzikhol, dans, varyete, gece klübü, panayır-Sinema-Tiyatro, konser, opera-Müze ve sergiler-Arkadaşların ziyareti veya onlara ziyaret-Arkadaş çağrıları, şölenler-Kahvehane, bar, çayevine gitme.

Spor ve boş zamanları etkin değerlendirme: Spor ve jimnastik yapma-Dağcılık, av, balık tutma-Gezinti, yürüme-Koleksiyon, teknik el işleri, onarımlar-Nakış, dikiş, örgü gibi kadın el

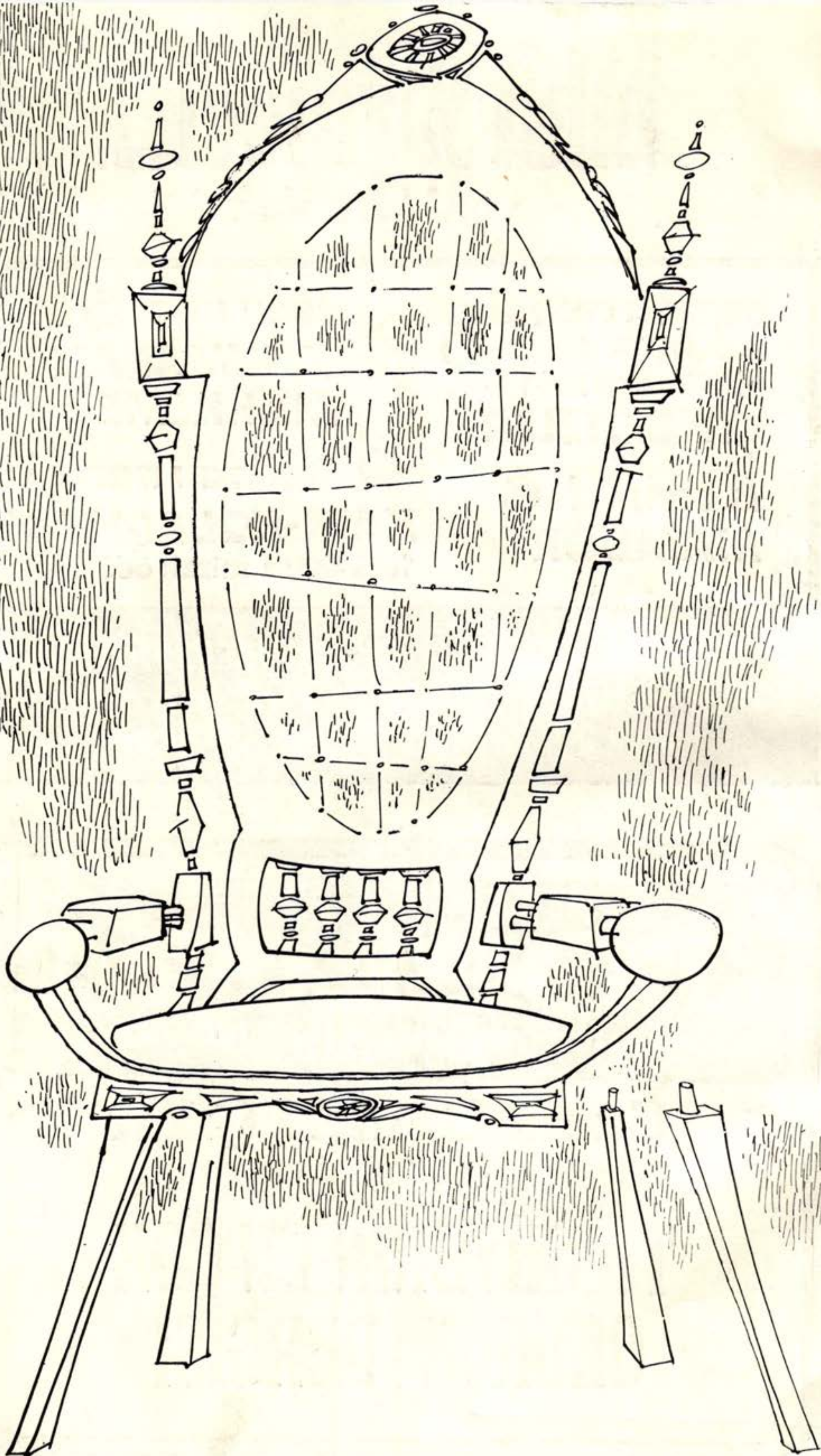
işleri-Heykel, resim, seramik, edebiyat gibi sanat yaratmaları-Çalgı çalma, şarkı söyleme-Briç, satranç, tavla, iskambil gibi oyunlar.

Boş zamanları edilgin değerlendirme: Radyo dinleme- Televizyon seyretme-Plak dinleme-Kitap okuma-Dergi okuma-Gazete Okuma-Her türlü söyleşme, telefonda konuşma-Özel mektuplaşma-Düşünme, hayal kurma, gevşeklik, hiç bir şey yapmama.

Bu sayılanların içinde boş zamanları değerlendirmeye girip girmeyeceği tartışmalı olanlar vardır. Kimi iş sırasında veya ikisi, üçü aynı zamanda yapılabilir: Taşıtta gazete okumak, televizyon seyrederken yün örmek, vede çalışırken müzik dinlemek gibi. Bu arada çeşitli dillere girmiş hobby kimi geniş, kimi dar çeşitli tanımlarla verilmektedir. Profesör Nermin Abadan-Unat hobby'yi sözü geçen araştırmasında şöyle tanımlıyor: **«İnsanın iş zamanı dışında içten ilgi ile giriştiği her türlü faaliyet veya benimsediği meslek. Örneğin Churchill'in yağlı boya tablolar yapması, Adenauer'in gül yetiştirmesi...»**

Genel anlamda hobby özel meraklar veya boş zamanları değerlendirme ile eş anlamda oluyor. Bu sonbahar Belçika'da yayınlanan *Who's Who in Europe* (Avrupa'da Kim Kimdir)'un 3. baskısı elime geçti. 3337 sayfalık ve içinde 26 Avrupa devletinden 50.252 kişinin kimliği verilen bu dev eserde kişiler üzerine verilen bilgiler arasında boş zamanları değerlendirmeye veya özel meraklara da yer verilmiş. Uğraşlarına göre Türkiye'den seçilmiş ünlü kişilerden örnekler vermek ilginç olacaktır. Kimi adın yanındaki (yok) lar, ya bu kişinin özel merakını bildirmediği, ya boş zamanları olmadığı, veya boş zamanı olup da bunu değerlendirmediği anlamını taşıyabilir. **Önce politikacılar:** İsmet İnönü (yüzme, binicilik, müzik, satranç), Süleyman Demirel (yok), Ferit Melen (yok), Bülent Ecevit (sanat, edebiyat), Turhan Feyzioğlu (bahçecilik), Sabit Osman Avcı (futbol, güreş, av), İhsan Sabri Çağlayangil (yok), Aydın Yalçın (kayak, tenis, yüzme ve nişancılık). **Diplomatlar:** Halûk Bayülken (müzik, resim, okuma), Fuat Bayramoğlu (yok), Orhan Eralp (golf, tenis), Hasan Işık (yok). **Yazar, şair, eleştirmenler:** Yakup Kadri Karaosmanoğlu (yok), Melih Cevdet Anday (yok), Yaşar Nabi Nayır (yok), Haldun Taner (yok), Oktay Akbal (yolculuk), Necati Cumalı (yok), Necip Fazıl Kısakürek (yok), Nihat Sami Banarlı (tahta üstüne gravür, iç süsleme). **Gazeteciler:** Burhan Felek (sinema, fotoğrafçılık), Apdi İpekçi (müzik, fotoğrafçılık, resim), Ahmet Emin Yalman (yok), Cihat Baban (yok). **Tiyatrocular:** Muhsin Ertuğrul (yüzme, bahçecilik), Vasfi Rıza Zobu (müzik, eski baskı ve yazma kitaplar), Muammer Karaca (okuma), Haldun Dormen (yok), Bedia Muvahhit (yok). **Müzikçiler:** A. Adnan Saygun (yok), İlhan Usmanbaş (yok), Ayla Erduran (yok), Ayhan Baran (resim, eski seramik koleksiyonu). **Profesörler:** Nermin Abadan (arkeoloji, yolculuk, yüzme, okuma, müzik), Faruk Erem (yok), Oktay Aslanapa (müzik, fotoğrafçılık), Bedrettin Tuncel (yok), Şerafettin Turan (yok), Fahir Armaoğlu (iskambil, tenis, futbol), Cihat Abaoğlu (futbol), Cavit Orhan Tütengil (bibliyoğrafya, yolculuk, bahçecilik), Bülent Nuri Esen (polis romanları, bahçecilik), Suat Sinanoğlu (motosiklet, yüzme, su altı balık avı). **İşadamları ve bankacılar:** Vehbi Koç (binicilik), Bülent Yazıcı (yelken, Naim Talu (yok), Nejat Eczacıbaşı (müzik, binicilik), Behçet Osmanağaoğlu (pulculuk, okuma, tarih).

Boş zamanları değerlendirme insanoğlunun **«özgür insan»** olma yolunda gerek seçim, gerek uygulama bakımından özgürlüğe en çok yaklaştığı alandır. İlerde başka yazılarda konunun çeşitl yönlerine değineceğiz.

Semih BALCIOĞLU

5 LİRA